

Uio • Universitetet i Oslo

Politisk Overvåkning i Norge under Stattholder Løvenskiold

Spionasje og Kontroll i perioden 1844 - 1856

Mats Leo Sønsterud

Masteroppgave i Historie

60 Studiepoeng

Det Humanistiske Fakultet

Institutt for arkeologi, konservering og historie

Vår 2021

Innhold

Forord.....	3
Sammendrag.....	4
Kapittel 1.....	5
Problemstilling.....	5
Metode.....	5
Begrensning.....	6
Tidligere forskningsarbeid.....	6
Sentrale Kilder.....	7
Utfordringer:.....	9
Arbeiderforeningene og Marcus Thrane.....	10
Harro Harring.....	11
Arbeiderforeningene og rettsaken mot Marcus Thrane.....	12
Dansken Paul Harro Harring.....	17
Andre saker.....	20
Persongalleri.....	21
Stattholder Sevrin Løvenskiold.....	21
Kong Oscar I.....	22
Politimester Christian Morgenstjerne.....	22
Trespannet.....	23
Tidligere spionasje:.....	24
Rykter, offentlig informasjon, og aviser.....	25
Kapittel 2.....	26
Stattholderrapportene.....	26
Løvenskiolds Karriere.....	26
Stattholderrapportene.....	27
«Overvåkning».....	31
Attentatbrevet.....	35
Harro Harring.....	35
Marcus Thrane.....	36
Stabell og En Demokratiske Forening.....	37
Studentene.....	38
Stortinget.....	39
Overvåkingen 44 – 47. Oscar I tidlige regjeringstid.....	40

1848 – 1851. Revolusjoner ute, agitatorer inne	40
Overvåkningen Intensifieres	41
Kapittel 3	43
Hvordan Overvåke?	43
Offentlig og privat informasjon.....	45
Innhenting av informasjon.....	46
Overvåking Gjennom Åpne kilder	47
Aviser og tidsskrifter	51
Demonstrasjoner, Feiringer og Samlinger	53
Samtaler og Politiavhør.....	54
Spionasje	56
Utsendte vitner, informanter og spioner:.....	57
Brev, dagbøker og annet skriftlig.....	60
Feilinformasjon, dårlig etterretning, og mangelfull analyse.....	62
Kapittel 4.....	67
Effekten av overvåkningen	67
Seip og Spionasje.	70
Arrestasjonene av, og rettsakene mot Arbeiderforeningenes Ledere.	73
Kapittel 5.....	78
Konklusjon.....	78
Bibliografi	84

Forord

Å skrive masteroppgave under en pandemi har presentert noen spesielle utfordringer. Jeg er derfor svært takknemlig til de som har hjulpet meg i arbeidet. Særlig må jeg takke min Hovedveileder John Peter Collett. Jeg vil også takke min Bi-Veileder Odd Arvid Storsveen. En takk også til min familie, særlig min søster Linn, som ofte har måtte lytte til mine tirader når jeg har vært frustrert.

Sammendrag

I denne oppgaven har jeg forsøkt å kartlegge og diskutere den politiske overvåkingen som foregikk i Norge fra 1844 til 1865. I denne perioden var Severin Løvenskiold stattholder i Norge, og Oscar I Svensk-Norsk Unionskonge. Begge de to var utpreget konservative, og ønsket å bevare den bestående orden. Særlig kongen og regjeringens makt hegnet de om. I Europa var årene rundt 1850 preget av revolusjon og statlig reaksjon på disse. I Norge skapte Marcus Thrane en politisk reformbevegelse kalt Arbeiderforeningene. Samtidig søkte internasjonale radikale som Dansken Paul Harro Harring ly i Norge. Historikere har tidligere omtalt både Arbeiderforeningene og Marcus Thranes liv og virke i stor detalj. Slike skildringer inkluderer som regel en referanse til den utstrakte politiske overvåkingen som myndighetene med Stattholder Løvenskiold i spissen, fikk organisert imot opposisjonelle i landet. Det er på det rene at Arbeiderforeningene ble utsatt for utstrakt spionasje inntil foreningene ble oppløst som følge av arrestasjonene av deres ledere sommeren 1851. Historikere som Tore Pryser og Margit Løyland har vist at også andre politiske aktivister kom under myndighetenes lupe omkring 1850. Noe lengre arbeid som setter søkelys på denne overvåkingen av opposisjonelle, som et tema i seg selv finnes derimot ikke. Denne oppgaven søker derfor å skape en oversikt over den politiske overvåkingen som foregikk i landet. Det er min tro at dette kan være til hjelp for andre som ønsker å undersøke de politiske begivenhetene i denne tidsperioden. Min viktigste kilde til denne oppgaven har vært Stattholder Løvenskiolds rapporter til kongen. Løvenskiold var som kongens mann i Norge den mektigste mannen i den Norske regjeringen, og hadde et fortrolig forhold til kongen. Løvenskiold organiserte overvåkningsarbeidet i landet på denne tiden. Rapportene gir derfor et innsyn over hva som foregikk av politisk overvåking i landet. Stattholderrapportene kan finnes som avskrifter i det Norske Riksarkivet. Originalene er på Bernadotteska arkivet i Stockholm.

Kapittel 1

Problemstilling

I denne oppgaven ønsker jeg å undersøke politisk overvåkning i Norge omkring midten av det 19 århundre. Særlig ønsker jeg å se på den overvåkingen som ble utført i perioden hvor Oscar I var Norsk konge, og Severin Løvenskiold var stattholder i landet. Altså perioden 1844 – 1856. Med politisk overvåkning mener jeg innhenting av informasjon om individer eller organisasjoner på politisk grunnlag. Som regel informasjonen innhentet uten velsignelse eller viten fra det overvåkede partiet. Politisk overvåkning har som regel mål om å oppdage om de overvåkede utgjør noen risiko for overvåkeren, i dette tilfelle monarkiet. Overvåkingen kan også ha som mål å finne skadelig informasjon, eller grunnlag for rettsforfølgelse, slik at den politiske aktiviteten til de overvåkede kan stoppes. Jeg ønsker å se på den overvåkingen som ble igangsatt av Norske myndigheter, særlig Stattholder Severin Løvenskiold, med velsignelse fra den Svensk-Norske kongen. At det forekom en viss grad av politisk overvåkning omkring midten av 1800-tallet er generelt akseptert av historikere som har omtalt perioden. Mange eksempler på overvåkning vil bli presentert i denne oppgaven. Eksempler kommer også tydelig frem i andre studier av perioden. Det er allikevel ikke gjort noen detaljerte studier av overvåkning i Norge i denne perioden. Temaet blir som regel nevnt i forbifarten under diskusjoner om andre emner. Sentrale spørsmål jeg ønsker å undersøke er: I hvilken grad ble det utført politisk overvåkning? Hvem ble overvåket? Hvem tok initiativet til overvåkingen? Hva var hensikten med denne overvåkingen? Hvordan ble dette organisert? På hvilket lovgrunnlag ble det utført? Hva var den reelle effekten av overvåkingen? Disse er de mest sentrale av spørsmålene som interesserer meg. I essens ønsker jeg å kartlegge praksisen omkring politisk motivert overvåkning som ble utført av Norske myndigheter i perioden 1844 – 1856.

Metode

For å undersøke fenomenet vil jeg ta for meg noen sentrale hendelser og saker relevant til den valgte perioden. Dette vil være hendelser, og saker hvor overvåkingen er mest synlig i både primærkildene og sekundærkildene. Det Når jeg så har gjennomgått sakene vil jeg gjøre en analyse av funnene. Jeg ønsker å se om det var noen systematikk i bruken av spionasje og overvåkning. Hvilke likhetstrekk er det å finne mellom de forskjellige sakene. Hvilke forskjeller er det mellom dem? Jeg vil så prøve å forklare disse likhetene og forskjellene.

Årene fra 1848 til 1851 er ganske turbulente. Det er revolusjoner i Europa, og muring om reform blant allmuen i Norge. Dette bekymrende øvrigheten i landet. Spesielt Kong Oscar I og hans stattholder Severin Løvenskiold går hardt inn for å stanse alt som kan tolkes som revolusjonær aktivitet. Historikere har også konsentrert seg om denne perioden. Blant annet fordi det er da vi ser

oppblomstringen av Marcus Thranes arbeiderforeninger, og deres eventuelle nederlag.

Kildematerialet som omtaler perioden, er derfor forholdsvis rikt. Sakene jeg tar for meg er konsentrert i denne perioden. Jeg er klar over at dette kan by på utfordringer. Myndighetenes reaksjon på opposisjon i disse årene reflekterer ikke nødvendigvis reflekterer en langvarig praksis.

Perioden er preget av revolusjonær aktivitet over hele Europa, og det er dermed gitt at myndighetenes kan ha sett på opposisjonelle figurer og organisasjoner med mer mistenksomhet enn i tidligere tider, eller noen år etter. Av denne grunn har jeg også forsøkt å se på overvåkningen i årene umiddelbart før og etter årene 1848 – 1851. På den måten ønsker jeg å se om hendelsene i 1848 – 1851 representerte et unntak fra normaltilstanden, eller ikke. De to saken kommer til å fokusere spesielt på er episoden omkring Harro Harrings besøk i Norge, og myndighetenes reaksjon på Marcus Thrane og Arbeiderforeningene. Utenom disse vil jeg se på en rekke mindre hendelser hvor overvåkning dukker opp.

Begrensning

Jeg ønsker å begrense oppgavens tidsramme til midten av 1800-tallet. Foreløpig er det perioden 1844 – 1856 som virker som den mest logiske. Hovedgrunnen til at jeg har valgt denne perioden er fordi dette er perioden Severin Løvenskiold er Stattholder i Norge, samtidig som Oscar I er Svensk-Norsk konge. Løvenskiolds rapporter til Kong Oscar I vil være den viktigste primærkilden til oppgaven. Perioden inneholder også året 1848, det såkalte revolusjonsåret i Europa. Hendelsene dette året kan ha påvirket Norske myndigheters holdning til «radikale» og «revolusjonære» grupper i samfunnet. Motivasjonen for å holde opposisjonelle og liberale personer under oppsyn var nok høy i disse årene. Endret Norske myndigheter praksis i møte med de kontinentale impulsene; Eller reflekterte overvåkningen i denne perioden kontinuitet i holdningen til opposisjonelle? Jeg begrenser meg geografisk til Norge, og til den politiske overvåkningen utført til fordel for Norske myndigheter. Da særlig den Norske regjeringen og kongen. Ettersom det Norske statsoverhodet også var konge i Sverige, kan det være nødvendig å se noe på Svenske forhold. Men jeg vil kun se på Svenske affærer hvis de er direkte relatert til Norske forhold. Kongens person vil være et fokus for oppgaven. Hans velsignelse var nødvendig for at Løvenskiold skulle kunne handle som han gjorde. Han var også ved noen anledninger selv initiativtaker til overvåkningen. Spionasje og overvåkning utført av andre aktører, for eksempel andre stater eller ikke-statlige organisasjoner av forskjellige slag vil ikke være av interesse for denne oppgaven.

Tidligere forskningsarbeid

Det er utført relativt lite forskning på politisk overvåkning i Norge på 1800 tallet. Noe av dette kan kanskje skyldes at Norge ikke hadde noen form for institusjon som eksplisitte hadde som oppdraget å drive med overvåkning eller spionasje før første verdenskrig. Den aktiviteten som foregikk, var ikke

satt i system på en slik måte at det er enkelt å innhente informasjon om den. Det er skrevet en del om forskjellige opprørsgrupper, politiske organisasjoner, og personer som opererte i Norge i løpet av 1800 tallet. Da spesielt Arbeiderforeningene og deres leder, Marcus Thrane. Disse bøkene inneholder en del relatert informasjon, og gir en god indikasjon på hvor jeg må lete for å finne den informasjonen jeg er på jakt etter. Margit Løyland har skrevet en artikkel: «Utvisning og rykte som politisk verktøy» i Dørum og Sandviks (red) *Opptøyer I Norge 1750 – 1850* som omtaler emnet overvåking i noen grad, og inneholder en god analyse av hvordan myndighetene, spesielt Kongen og hans stattholder søkte å manipulere informasjon for å påvirke de forskjellige politiske aktørene i landet. Tore Pryser's *Gesellar, rebellar og svermarar: om "farlege folk" rundt 1850* er en god gjennomgang av de mange forskjellige opposisjonelle personer og bevegelsene som fantes i Norge omkring midten av attenhundretallet. Mona Ringvejs bok *Marcus Thrane Forbrytelse og Straff* inneholder en del info om stattholderens overvåking av Thrane. Andre historikere slik som Jens Arup Seip, og Halvdan Koht har også kommet inn på temaet overvåking i sine bøker om perioden. Likevel, det finnes ingen systematisk kartlegging av hvem som drev overvåking, hvordan dette arbeidet ble utført, eller i hvilket omfang eller mål overvåkingen hadde. Hvor presis eller hvor effektiv overvåkingen var er ikke undersøkt i noen særlig dybde, så vidt jeg vet. Når emnet nevnes, er det ofte i forbifarten. Det blir skrevet at «Kongen hadde et utstrakt nettverk av agenter i Norge».¹ Eller at «Løvenskiold skjerpå overvaakninga».² Men det blir ikke videre utdypet hva dette innebar. Det kan derfor være opplysende å studere fenomenet overvåking i Norge omkring 1850 som et subjekt i seg selv.

Sentrale Kilder

Av primærkilder er det hovedsakelig Stattholder Løvenskiolds rapporter til Kongen som er hovedkilden. Disse rapportene ble sendt opptil flere ganger i uken, og inneholder all den informasjon stattholderen mente det var relevant for kongen å vite om situasjonen og forholdene i Norge. Dette er alt fra personlige anekdoter, rapporter om hva som er skrevet i avisene, hva som har foregått på Kristianias gater, eller hva Løvenskiold mener om de forskjellige stortingsrepresentantene og mye annet. Løvenskiold hadde et godt forhold til kongen, noe rapportene vitner om. Relaterte beskjeder til Løvenskiold som blant annet politimester Morgenstjernes sender til stattholderen er også svært interessante for oppgaven. Disse er som regel lagt ved stattholderrapportene der Løvenskiold så det nødvendig. Stattholderrapportene finnes i avskrifter i det Norske Riksarkivet. I Karl Johans regjeringstid er rapportene skrevet på Fransk. Etter 1844 under Oscar I er de på Norsk. Det er i all hovedsak rapportene i perioden etter Oscar I tiltredelse som Norsk konge jeg vil ta i bruk i denne

¹ Løyland, «Utvisning og rykte som politisk verktøy», 417.

² Pryser, *Gesellar, rebellar og svermarar*, 60.

oppgaven. Løvenskiolds rapporter dekker i alt perioden 1841 – 1856. Tidlig i 1856 forlot avtrådte Løvenskiold som Norsk stattholder. Han hadde ingen etterfølger i embete. Også tidligere stattholdere skrev rapporter til kongen. Men disse ligger utenfor denne oppgavens rammer.

Grunnet den tidligere nevnte mangelen på tidligere forskningsarbeid på dette emnet finnes det relativt få sekundærkilder direkte relatert til temaet. Nevnt kort her følger det mest sentrale av sekundærlitteraturen jeg har brukt:

Mona R. Ringvejs bok *Marcus Thrane Forbrytelse og Straff* en sentral kilde. Denne biografien om Thane og hans arbeid med Arbeiderforeningene inneholder en del diskusjon rundt Stattholder Løvenskiolds aktiviteter i forbindelse med Arbeiderforeningene. Ringvej skriver også om stattholderens motiver og innflytelse på kongen og regjeringen. Ringvej skriver mest om Arbeiderforeningene, hva deres egentlige mål var i kontrast til hva de ble fremstilt som, i samtid og ettertid. Hun analyserer også rettsaken mot lederne i Arbeiderforeningene, og er svært kritisk til den dommen som ble avsagt over Thrane.

Boken *Opptøyer i Norge 1750 – 1850* redigert av Hilde Sandvik og Knut Dørum har Margit Løyland en innholdsrik artikkelkalt «Utvisning og Rykte som politisk verktøy». Denne handler om bruken av rykter og overvåkning for å nå politiske mål i perioden 1848 – 1851. Løyland bruker stattholderrapportene som en viktig kilde til artikkelen. Hun viser hvordan også kongen kunne være initiativtaker til overvåkning, ikke bare stattholderne. Hun ser også på hvordan mistanke om utenlands innflytelse vekket uro hos myndighetene. Særlig var de urolige for at Thrane og Harring samarbeidet med større utenlandske nettverk av sosialister eller republikanere. Løyland referer også til andre agitatorer, slik som Henrich Anders og Georg Fein. Begge oppholdt seg i Norge rundt midten av 1800 tallet uten myndighetens viten. Dette illustrerer noen begrensninger ved myndighetenes etterretning. De resterende artiklene i boken er ellers også opplysende om den videre tradisjonen for politisk motstand og opprør som fantes i landet i oppløpet til tiden omkring 1848.

Tore Pryser's bok *Gesellar, rebell og svermarar : om "farlege folk" rundt 1850* er det sentrale verket for å få oversikt over det generelle bildet av opposisjonsaktiviteten i landet omkring midten av det 19 århundre. Pryser viser hvilke sosiale grupper som var mest politisk aktive i perioden. Han belyser spesielt den politiske aktiviteten blant håndverkerne i byene. Det er i min mening Pryser som gir den beste og mest oversiktlige oversikten over persongalleriet i de radikale miljøene i Norge i denne perioden.

Om Harro Harring er det ikke skrevet mye på Norsk. Asbjørn Lunge Larsens bok *Paul Harro Harring* fra 1949 gir en god, om enn ganske kort oversikt over Harrings livsløp. Dette inkluderer hans opphold i Norge, og hendelsene som ledet opp til hans utvisning fra landet. Disse hendelsene fyller mesteparten av boken.

Stattholder Severin Løvenskiold av Olaf Gjerløv fungerer som min viktigste kilde til Løvenskiolds personlighet og karriere. Dette er en biografi om Løvenskiolds liv og virke. Gjerløvs bilde av Løvenskiold er mer positivt og nyansert enn mange andre historikers omtale av den kontroversielle stattholderen. Det i seg selv gjør boken interessant for oppgaven, ettersom Løvenskiold er svært sentral i denne.

Marcus Thrane : til hundreaarsdagen 14. oktober 1917 av Halvdan Koht er min eneste ordentlige sekundærkilde til samarbeidet mellom de Norske og Svenske Arbeiderforeningene. Koht er kanskje den eneste Norske historiker som har undersøkt de Svenske Arbeiderforeningene i noen signifikant grad. Koht er også nyttig fordi hans bok inneholder avskrifter av en rekke brev fra sentrale personer i de Svenske foreningene til Thrane, og referater av politiavhør av disse samme personene. Avhør som ble gjort etter at Thrane selv var arrestert i Norge.

Jeg har også fått mye ut av Jens Arup Seips bok *Utsikt over Norges historie. 1 : Tidsrommet 1814-ca. 1860*. Seip er blant dem som har omtalt overvåkingen i størst detalj. Han omtaler både Thrane og Harring, som begge er sentrale personer i oppgaven. Denne oppgaven vil innhold noe kritikk av Seips fremstilling av myndighetenes overvåkning. Ettersom jeg tolker kildene i en annen retning enn Seip.

Utfordringer:

Opgavens begrensinger vil nødvendigvis presentere visse vanskeligheter. Jeg lener meg tungt på stattholderrapportene til Løvenskiold. Mange av sekundærkildene jeg bruker har også disse som en av sine viktigste kilder. Dette kan naturligvis gi meg et feilaktig eller skjevt perspektiv på hendelsene.

Jeg løper også risikoen å gå glipp av mulige interessante episoder eller hendelser når disse ikke nevnes av Løvenskiold. Stattholderrapportene er også kun en side av en toveis kommunikasjon.

Løvenskiolds brev til kongen er i eksistens. Men kongens meldinger til Løvenskiold er gått tapt. Kongens side av kommunikasjonen må derfor gjettes ut ifra Løvenskiolds svar og handlinger. Noe av det samme gjelder Morgenstiernes politirapporter til Løvenskiold. Enkelte ganger ble disse vedlagt ved siden av Løvenskiolds egne rapporter til Kongen, og kan leses i sin helhet. I de fleste tilfeller er de gått tapt, og må derfor tolkes gjennom Løvenskiolds beskrivelse av innholdet. Det må antas at det også ble skrevet politirapporter som Løvenskiold ikke så det nødvendig å nevne til kongen. Disse er det nå umulig å få innsyn i. Hemmelig spionasje har også den uheldige karakteristikken at den er hemmelig. Selv resten av regjeringen, og langt mindre stortinget eller offentligheten ble informert

om hva som foregikk på stattholderens ordre. Det kan derfor være vanskelig å finne ut hva som har foregått. Hvis noen ble overvåket, men dette ikke ble dokumentert kan det bli svært vanskelig å finne ut at det skjedde. Det ligger derfor i sakens natur at det kan ha forekommet flere instanser av overvåkning som ikke vil bli nevnt i denne oppgaven.

Som nevnt ønsker jeg å undersøke overvåkning i lys av noen sentrale saker. Disse sakene er tilfeller hvor kildene peker på at det foregikk klare eksempler på politisk motivert overvåkningsarbeid, organisert av Norske myndigheter. Alle sakene er begrenset i sitt forløp til perioden 1844 – 1856. Det er spesielt to hendelser jeg kommer til å sette søkelys på. Dette er overvåkingen som ble utført mot to enkeltpersoner; Marcus Thrane, og Paul Harro Harring. Her følger en kort forklaring av hvorfor disse personene er interessante for oppgaven, samt andre hendelser jeg vil undersøke, hva disse innebærer, og hvorfor jeg har valgt nettopp disse hendelsene.

Arbeiderforeningene og Marcus Thrane

I 1848 startet Marcus Thrane, originalt fra Kristiania en reformbevegelse i Norge. Thrane var en fattig rikmannssønn og omstreifer. Han hadde vært lærer og avisredaktør. Februarrevolusjonen i 1848 tente et ønske i ham om å skape endringer i samfunnet gjennom å motivere arbeiderklassen til politisk aktivitet. Bevegelsen han startet ble organisert som lokale organisasjoner omkring i byer og bygder rundt i landet kalt «arbeiderforeninger». Thrane fikk startet en avis kalt *Arbeiderforeningernes Blad*. Arbeiderforeningene jobbet blant annet for å lære foreningsmedlemmene opp i politikk.³ Kravene til foreningene inkluderte allmenn stemmerett, reel allmenn verneplikt, og forskjellige forslag for bedring av arbeidsfolkets kår. Særlig var det forholdene til husmennene Thrane ønsket å bedre. Ønsket var at disse reformene skulle støttes av den Norske konge og regjering. En petisjon til kongen ble skrevet og undertegnet av over 12.000 mennesker for å få ham til å støtte Arbeiderforeningenes krav. Alternativet til kongelig støtte var å legge press på Stortinget. Dette ble gjort etter at petisjonen hadde blitt avslått. Arbeiderforeningene var den første virkelige folkelige politiske bevegelsen i Norge. De ble tolket som farlige og revolusjonære av myndighetene. Mistanken om revolusjonære intensjoner ble styrket av situasjonen ute i Europa. Året 1848 ble preget av revolusjoner og opptøyer i de fleste land. Thrane ble nok inspirert av kravene om folkesuverenitet ute i Europa, men han var ikke interessert i revolusjon. Myndighetene så det annerledes. Den Norske stattholderen Severin Løvenskiold var svært opptatt av å stoppe Thrane. Han ergret seg over at grunnloven hindret ham i å handle preventivt. Han var nødt til å finne noe straffbart for å få bukt med Thrane og hans Arbeiderforeninger. Sommeren 1851 ble Thrane og andre ledere i Arbeider-Foreningen siktet for å ha planlagt revolusjon. I 1855 ble han og mange

³ Ringvej, *Marcus Thrane*, 98.

andre dømt i høyesterett. Hvor godt grunnlag det var for denne dommen er omdiskutert. Det er mulig dommen representerer et eksempel på politisk motivert justismord.

Arbeiderforeningene er interessante for denne oppgaven fordi myndighetenes reaksjon mot dem representerer et klart forsøk på å slå ned på politisk opposisjon. Reaksjonen innebar også klare eksempler på spionasje og overvåkning fra myndighetenes side. Dette dokumenteres i Stattholderrapportene, hvor Løvenskiold stadig informerer kongen om hvilke informasjon han har innhentet om Thrane og hans Arbeiderforeninger. Aksjonene mot Arbeiderforeningene i 1851 viser hvor reel frykten for revolusjonsforsøk var. Ved å se på overvåkning av Arbeiderforeningene er det mulig å se på hvor godt begrunnet denne frykten var. Hadde myndigheten hemmelig informasjon som gav grunn til en slik frykt for arbeiderforeningene? Var aksjonene utført som reaksjon på noen informasjon myndighetene hadde plukket opp gjennom overvåkningen? Komplottet Løvenskiold og politimester Morgenstjerne igangsatte i etterkant av arrestasjonene for å stoppe den videre publikasjonen av *Arbeider-Foreningernes Blad* kan også være av interesse for denne oppgaven.

Harro Harring

Paul Harro Harring var en omreisende revolusjonær og poet. Originalt var han fra Slesvig, i Danmark.

Harring reise Europa rundt og hadde det for vane å bli utvist fra de land og byer han ankom etter kort tid på grunn av sin republikanske agitasjon. Så også i Norge. Harring representerer et eksempel på hvordan kongen og Løvenskiolds interesser og trusselvurdering kunne sprike. Men også hvordan den fort kom i overkommet igjen så snart det var mulighet for aksjon. Kong Oscar I mente Harring var farlig på grunn av sine utenlandske forbindelser. Løvenskiold var på sin side i større grad var bekymret for Thrane. Deres interesse for å følge Harrings bevegelser under hans opphold i landet var derfor noe i utakt. Kongen måtte minne Løvenskiold på å holde øye med dansken.⁴ Harring ble etter kongens ordre holdt under nøye overvåkning første halvdel av 1850. Selv overvåkningen av Marcus Thrane kom en kort tid i bakgrunn av spionasjen mot dansken. Harro Harring planla i mai 1850 å utgi et skuespill kalt *Testamentet Fra Amerika*. Dette maktkritiske verket fikk regjeringen til å reagere. Kongen og Stattholder var på bølgelengde igjen. De mente Harring hadde sådd tvile om hele det Norske politiske systemet. På den måten skulle han nærmest ha oppfordret til revolusjon. Harro Harring ble utvist fra landet. Dette var et åpenbart forsøk på å bli kvitt en populær opposisjonsfigur. Hendelsene omkring Harring illustrerer frykten myndighetene hadde for at utenlandske agitatorer skulle vekke nordmenn til revolusjon. Selv relativt moderate medlemmer av den Norske regjeringen, slik som Fredrik Stang, støttet utvisningen av Paul Harro Harring.

⁴ Stattholderrapportene 21. Mars 1850

Arbeiderforeningene og rettsaken mot Marcus Thrane

Marus Thrane stiftet den første av Arbeiderforeningene i Drammen desember 1848. Over de neste årene ble det bli stiftet nesten 400 lignende foreninger over mesteparten av landet. Disse foreningene fikk til sammen over 30.000 medlemmer. Det var spesielt på bygdene, da spesielt på Østlandet at Arbeiderforeningene sto sterke. Foreningene var også sterke i byene på Østlandet, særlig i Kristiania og Drammen. Tallet 30.000 høres kanskje ikke ut som så fryktelig mange for en landsdekkende organisasjon. Men ut av en total Norsk befolkning på cirka 1.35 millioner i 1848 var det et betydelig antall. Spesielt når man tar i betraktning at det for det meste var arbeidsføre menn som var satt opp som medlemmer. Deres koner og barn kan regnes som tilknyttet organisasjonen, og kan ha deltatt i politisk aktivitet tilknyttet foreningene uten å være nevnt i medlemstallet. Tallet tilsvarer også omtrent antallet som stemte ved stortingsvalget 1848.⁵ Arbeiderforeningene var særdeles godt organisert, med lokallag omkring i de forskjellige bygdene, et landsstyre og landsmøter. Egen partiavis i *Arbeider-Foreningernes Blad* hadde de også.⁶ Dette står i sterk kontrast til andre tidligere protestbevegelser i Norge, som ofte var mere spontane utbrudd av misnøye, og var langt løsere og mindre varig organisert. Myndighetene tok bevegelsen svært seriøst. De fryktet at Thrane ønsket å sette i gang en revolusjon med Arbeiderforeningene som sitt redskap.

Thrane selv var sønn av en velstående middelklassefamilie. Familien vanket i de bedre sirkler, og Thrane så ut til å ha en lys fremtid i møte. Hans far gikk imidlertid konkurs da Thrane var ung, anklaget for bedrageri. Etter dette fikk Thrane oppleve et liv fylt av finansiell usikkerhet. Han var ofte fattig og fikk innsyn i forholdene som rådet for de mindre velstående i landet. Thane ble student, og senere lærer. Han reiste en periode i Europa, og møtte der ideer og strømninger som skulle få utrykk i revolusjonene i 1848. Thrane var karismatisk, spesielt i skriftlig form. Han var blant annet redaktør i avisen *Drammens Adresse* en kort periode. Men hans radikale standpunkter endte den karrieren.⁷

Da han hadde opprettet Arbeiderforeningene ble han redaktør i *Arbeider-Foreningernes Blad*. Thrane var ikke noen stor taler, men han var en desto bedre skribent. Dette kombinert med hans flittige arbeid med å reise omkring å personlig opprette lokale arbeiderforeninger kan nok være med å forklare mye av de Norske Arbeiderforeningenes tidlige suksess.

Arbeiderforeningene startet Thrane på vinteren 1848, sannsynligvis inspirert av revolusjonen ute i Europa. Monarkiet i Frankrike ble veltet, og i mange land var det voldelige opptøyer. Også i Sverige-Norge var det uroligheter. I Stockholm ledet disse til flere dødsfall. Sammenlignet med kontinentet forble den Skandinaviske halvøya relativt rolig gjennom 1848. Arbeiderforeningene i Norge var den

⁵ Ringvej, *Marcus Thrane*, 16.

⁶ Dørum, «Thrane-Bevegelsen i ett nytt lys», 374.

⁷ Myhre, *Norsk Historie 1814 – 1905*, 139.

mest synlige reaksjonen på hendelsene ellers i Europa på disse kanter. Det er vanskelig å beskrive Thrane som revolusjonær. Thrane oppfordret Arbeiderforeningene til å sette lit til de lovlige institusjonene for å få endret lovene. Arbeiderforeningene var bestemt ikke-voldelig, og hadde ikke republikansk karakter. De var snarere ganske kongetro. Petisjonen til kongen viser en svært tradisjonell fremgangsmåte for å kreve endringer fra myndighetene. Kravene til Arbeiderforeningene må sies å ha vært relativt moderate sammenlignet med andre bevegelser i Europa på denne tiden. Foreningene var for det meste opptatt av å forbedre arbeidernes kår. Metodene deres var heller ikke spesielt dramatiske, sett i forhold til samtidige reformbevegelser rundt om i Europa. Arbeiderforeningene ønsket å oppfordre øvrigheten til reformer gjennom konstruktive forslag, såkalte petisjoner. Først til kongen, og da dette ikke fungere: til Stortinget.⁸ Som flere andre bondebevegelser i tidligere tider så de på kongen som en mulig redningsmann, heller enn en fiende. Petisjonen til Kongen i 1850 illustrerer hvordan folket ofte satte sin lit til kongen når andre institusjoner ikke tilfredstilte deres krav. Thane gav uttrykk for at han fant eneveldet mer liberalt enn det daværende regimet i Norge ettersom en der kun hadde en herre, og ikke mange.⁹ Dette var nok ikke spesielt seriøst ment fra Thrane. Det ble med litt enevoldssvermeri på det første landsmøtet til foreningene i 1850, før denne ideen ble lagt i fryseboksen.¹⁰ Arbeiderforeningenes mest sentrale krav var allmenn stemmerett for menn, at verneplikten skulle gjelde for alle. Ikke kun for de som ikke kunne betale seg ut av den. Forholdene til arbeidsfolket skulle også forbedres. Spesielt husmennene, som ofte lever under nokså kummerlige forhold. Foreningene drev også et slags dannelsesarbeid. Det ble organisert leseklubber og i *Arbeiderforeningernes Blad* ble det stadig drevet en slags utdanning i å være borger. Dette stod i forbindelse med Foreningenes ønske om å gi arbeidsfolk politiske rettigheter. Et argument som ble brukt imot å innvilge dette var at fattige ikke hadde den nødvendige dannelsen og politiske forståelse til å ivareta disse rettighetene. Thrane ønsket å motbevise dette. Han forsøkte å vise at arbeidsfolket var sine rettigheter og borgerplikter bevisste. Han drev også folkeopplysning gjennom *Arbeiderforeningernes Blad* og brukte møtene til Arbeiderforeningene til å forsøke å utdanne arbeiderne i politikk. Han ville på den måten vise at folk flest var politiske rettigheter verdige.¹¹ Den meste radikale av Thranes meninger var kanskje hans syn på eiendomsretten. Han ønsket ikke oppheve denne, slik som marxister. Men han ville innskrenke den noe. Han mente at det var belegg for dette i kristen tro og i folkets interesser.¹² Dette mer enn noe annet skremte datidens overklasse.

⁸ Ringvej, *Marcus Thrane*, 68 – 69.

⁹ Ringvej, *Marcus Thrane*, 25.

¹⁰ Ringvej, *Marcus Thrane*, 150 – 153.

¹¹ Ringvej, *Marcus Thrane*, 72 – 77.

¹² Ringvej, *Marcus Thrane*, 141 – 143.

Stattholder Løvenskiold rådet kongen til å avvise alle krav i petisjonen kontant. Mye av Arbeiderforeningenes retorikk skremte myndighetene. Avvisning av revolusjon som middel eller ikke; Løvenskiold mente bestemt at Thrane ikke kunne stoles på, og at han planla en voldelig samfunnsomveltning. Han så seg om etter en måte å stoppe Thrane og Arbeider Foreningene.¹³ Løvenskiold var grunnleggende skeptisk til Arbeiderforeningene, og Thrane personlig. Alt tidlig i 1849 var Løvenskiold klar over at Thrane hadde begynt sine foreninger. I stattholderrapportene kan man finne mange eksempler på at Løvenskiold og politimester Morgenstjerne holder nært øye med Marcus Thrane. Jeg vil her nevne noen prominente eksempler på denne overvåkingen.

Stattholderens første detaljerte rapporter om Thrane blir sendt til Stockholm i mars 1849. Da ble Thrane kalt inn til avhør hos Kristiania politiet etter at en revolusjonære plakat hadde blitt funnet i byen. Denne hadde oppfordret til opprør. Thrane var i politiets søkelys i denne saken fordi han alt hadde stiftet en Arbeiderforening i Drammen, og fordi det var kjent at han planla å holde møter i Kristiania med mål om å starte opp lignende foreninger i hovedstaden. Etter avhøret ble Thrane sluppet løs. Politimester Morgenstjerne mente det var usannsynlig at det var Thrane som hadde hengt opp plakaten. Politifullmektig Harald Meltzer var deretter på det første møtet Thrane holdt i Kristiania. Offisielt var han der på vegne av *Christianiaposten*.¹⁴ Det virker sannsynlig at han også rapporterte til Morgenstjerne om hva som hadde forgått på møte. Politimesteren hadde interesse av å vite om noe lovstridig eller revolusjonært ble sagt på der. På det første av de to møtene ble det ikke samlet mer en cirka tretti personer.¹⁵ Løvenskiold fikk iallfall vite om møtet, og skrev om det i sin rapport til kongen den første april 1849 at Thrane hadde holdt en forsamling den 28 mars med cirka 30 oppmøtte, og deretter enda et møte den 29, dette med omtrent 120 fremmøtte.

Løvenskiold meldte om episoden omkring plakatene som ble funnet i byen og om avhøret av Thrane. Han meldte at Thrane tidligere har drevet rundt i Tyskland og Frankrike, og at han deretter hadde forlatt Kristiania. Løvenskiold var ikke på det tidspunktet særlig bekymret for Thrane. Han skrev: «Jeg vilde ansette hans fortsatte virksomhet her mindre fordaerlig end i de mindre byer».¹⁶ Han noterer seg også at forsamlingen som møtte opp for å høre Thrane ikke virket særlig positivt innstilt til budskapet som ble fremført. Jeg noterer at Løvenskiold ikke informerte om Thranes virksomhet før han begynte å rekruttere i hovedstaden. Thrane hadde vært aktiv i Drammen siden sent i 1848. Hvis stattholderen var klar over dette så han det ikke som nødvendig å informere kongen. Det var først når Thranes aktivitet nådde hovedstaden at Løvenskiold for alvor fikk øynene opp for aktiviteten

¹³ Dørum, «Thrane-Bevegelsen i ett nytt lys», 377.

¹⁴ Ringvej, *Marcus Thrane*, 44 - 45.

¹⁵ Ringvej, *Marcus Thrane*, 39 – 41.

¹⁶ Stattholderrapportene 1. April 1849

hans. Riktignok mistet Løvenskiold interessen for Thrane så snart han forlot byen. Først utpå høsten fattet Løvenskiold interesse for ham igjen.

Rettslige virkemidler ble benyttet mot Thrane først i mai 1850 da han ble siktet for blasfemi. Angivelig skulle han ha forbrutt seg mot religionen i to artikler han hadde skrevet i *Arbeider-Foreningernes blad*. Her hadde han inntatt en satirisk tone mot presteskapet. Noe han også gjorde ved mange andre anledninger. Han ble dømt i de lavere rettsinstanser, men frikjent i høyesterett.¹⁷

Her kan man diskutere om dette var et resultat av overvåkning. Thranes artikler var offentlige. Teksten kanskje til og med blasfemiske og dermed straffbare slik loven lød. Løvenskiold godtet seg over Thranes arrestasjon i dette tilfelle. Han hadde lenge sett seg om etter en måte å få fjernet Thrane på. For ham var det positivt at det ble gjort på religiøst grunnlag. Ikke fordi han var en så gudfryktig mann, enn heller fordi det reflekterte bedre på myndighetene enn en politisk motivert siktelse.¹⁸ At Thranes offentlige tekster og handlinger ble saumfart i jakt på noe straffbart er det etter min mening liten tvil om. Anmeldelsen av hans tekst kom ikke fra Løvenskiold. Men at stattholderen, med regjeringen på slep, gjerne skulle sett Thrane bak lås var neppe noen hemmelighet våren 1850.

Løvenskiold og Morgensierne fikk også vite at Thrane hadde dårlig råd. Han hadde ingen fast jobb, og inntektene fra kontingentene i Foreningene og fra *Arbeider-Foreningernes* blad strakk ikke til. Andelen som betalte enten medlemskontingenten eller abonnementet var lav. Thrane hadde ofte problem med å finne bosted. Han hadde også problemer med å få lån. Thranes finansielle situasjon ble nøye studert. Blant annet fikk Løvenskiold innsyn i hva inntektene fra avisen var, og hvordan disse ble fordelt imellom medlemmene av redaksjonen. En kreativ måte Morgenstjerne forsøker å fjerne Thrane på var å tilby ham en jobb som tollbetjent i Finnmark.¹⁹ Thrane takket nei til denne stillingen, som naturligvis ville ha nøytralisert ham som politisk aktør.

Thrane og flere av Arbeiderforeningenes ledere ble arrestert etter det andre landsmøtet til foreningene i juni 1851. Rundt om i landet ble lensmennene beordret til å registrere organisasjonens medlemmer og å finne ut hva foreningene hadde foretatt seg. Det brøt ut lokale opptøyer på Hønefoss i forbindelse med arrestasjonene. Flere ledere i Arbeiderforeningene ble sluppet fri av folkemengden. Det hele ble raskt slått ned av myndighetene, med militær hjelp. Dette var den såkalte «hattemakerkrigen». Dens sentrale figur Halsten Knudsen ble dømt til 15 års straffearbeid. Et par andre sentrale figurer i denne affæren tok selvmord.²⁰ Grunnlaget for aksjonen var det andre

¹⁷ Ringvej, *Marcus Thrane*, 147 – 150.

¹⁸ Stattholderrapportene 12. Mai 1850.

¹⁹ Løyland, «Utvisning og rykte som politisk verktøy», 432, 440.

²⁰ Ringvej, *Marcus Thrane*, 244.

landsmøtet til Arbeiderforeningene. Det såkalte «Lilletinget» som foregikk i Kristiania sommeren 1851. Her skulle det angivelig ha blitt vedtatt en resolusjon om å gjøre revolusjon. Dette skulle deretter ha blitt reversert av den samme forsamlingen. Mona Ringvej argumenterer i sin biografi av Marcus Thrane godt for at dette revolusjonsvedtaket aldri fant sted.²¹ Hun mener det heller var snakk om et protesttog foran stortinget, og at prat om revolusjon kun var tomt snakk. Hvis slikt i det hele tatt fant sted.²² Halvan Koht på sin side skriver at det nok var en del tale om revolusjon på sentralmøtet. Han mener at dette var en konsekvens av at politisk uerfarne representanter brukte kraftigere ord enn hva de egentlig mente. Med «revolusjon» mente de heller et protesttog foran stortinget.²³ Altså det samme som Ringvej mener det faktisk var snakk om på sentralmøtet. Myndighetene var ikke interessert i å se etter nyanser i dette tilfelle. Aksjonene mot foreningene var omfattende og militante. Reelt eller ikke, resolusjonen om revolusjon førte til arrestasjoner og siktelse. I 1855 falt dommen, og Thrane ble idømt fire års straffearbeid. Dette etter alt å ha sittet fire år i varetekt. Dommen var for det meget generelle «Angrep på staten».²⁴ Ringvej viser at Thrane ikke ble dømt for noe bestemt lovbrudd.

Mona Ringvej har gått igjennom voteringsprotokollene til Høyesterett i forbindelse med sin biografi om Thrane. Hun skriver at Høyesterettsdommerne ikke greide å knytte Thrane til det såkalte vedtaket om å gjøre revolusjon. De greide heller ikke etablere at et slikt forslag hadde blitt fremmet.²⁵ Dommerne gikk vekk ifra at det hadde funnet sted noe konkret forslag om revolusjon. I stedet for skulle Thrane ha indirekte oppfordret til revolusjon. Ifølge vitner skulle Thrane ha sagt at «Revolusjon var *hensiktsmessig*, men at rett tid og sted ikke var kommet,»²⁶ eller at han forventet en revolusjon i fremtiden. Thrane kunne ikke knyttes til noen konkret forbrytelse. Tross dette var dommerne fastbestemt på å få Thrane dømt for noe. Han måtte til slutt dømmes for sin «Virksomhed i det hele».²⁷ Dermed dømte ikke høyesterett Thrane ut ifra domspremissene i saken. Han var ikke involvert i hattemakerfeiden heller, så den kunne han ikke dømmes for. Enkelte av dommerne var også klar over at de fleste vitner mente Thrane hadde frarådet revolusjon. Hele prosessen var et justismord mener Ringvej.²⁸ Det er vanskelig å være uenig i den konklusjonen. Gjennom mesteparten av Thranes karriere som agitator og leder for Arbeiderforeningene var han

²¹ Ringvej, *Marcus Thrane*, 260 – 274.

²² Ringvej, *Marcus Thrane*, 263 – 264.

²³ Koht, *Marcus Thrane: til hundreaarsdagen*, 25 – 27.

²⁴ Ringvej, *Marcus Thrane*, 17.

²⁵ Ringvej, *Marcus Thrane*, 264.

²⁶ Ringvej, *Marcus Thrane*, 264 – 265.

²⁷ Ringvej, *Marcus Thrane*, 265.

²⁸ Ringvej, *Marcus Thrane*, 260 – 272.

under nøye oppsyn av myndighetene. De fant aldri noe konkret ulovlig å ta ham for. Revolusjonære planer glimret med sitt fravær når Morgenstiernes spioner rapporterte til politimesteren.

I etterkant av arrestasjonene forsøkte Løvenskiold og Morgenstierne å få lagt ned *Arbeiderforeningernes blad* igjennom kløktig bruk av finansielle virkemidler. Løvenskiold var innstilt på å ødelegge avisen. Bernhard Hanssen som ble arrestert sammen med de andre sentrale medlemmene av Arbeiderforeningene, ble sluppet løs kort tid etterpå. Han fungerte deretter en periode som redaktør for *Arbeiderforeningenes blad*. Grunnlaget for løslatelsen var hans manglende finansielle ferdigheter. Morgenstierne viste at med ham som redaktør ville avisen fort komme i pengetrøbbel. Da han hadde fullført sin rolle ble han raskt arrestert igjen.²⁹ Etter at det grunnet gjeldsforfall, var blitt tatt beslag av flere tusen utgaver av avisen skriver Løvenskiold: «Lykelig en*³⁰ vi for saa godt kjøb kunde blive befriende for vor hele saa kaldte Avislitteratur! Der er Kilden til alle Nutidens Politiske ulykker».³¹ Løvenskiold refererte til dette som «Morgenstiernes Maneuvert».³² Arbeiderforeningernes blad ble utgitt frem til 1856, så Morgenstiernes komplott hadde ikke umiddelbart den ønskede effekten.

Dommen knuste Arbeiderforeningene. Flere av medlemmene tok sine egne liv heller enn å sone sin straff. Andre forlot Norge, desillusjonerte med landets politiske kultur. Blant dem var Marcus Thrane selv. Etter sonet dom emigrerte Thrane til USA. Han var i Norge en liten periode sent i livet, men ble dårlig mottatt, og var ikke selv imponert over den politiske utviklingen i landet. Han døde i USA i 1890.

Dansken Paul Harro Harring

Harro Harring ble født i Slesvig i 1798. Han var en omreisende kunstner og republikaner og ble i sin samtid ansett som revolusjonær. Han hadde blant annet deltatt i den Greske Frigjøringskrigen. Om enn i kun to uker.³³ Senere var han del av det Russiske militære under den Russisk-tyrskiske krig (1828 – 1829). De republikanske idealene sammen med en trang til å utrykke dem skapte ofte problemer for ham, og han ble utvist fra flere land. Harring hadde på sine reiser møtt på flere andre europeiske revolusjonære. Han var stolt av å kunne skryte av sitt vennskap med for eksempel Giuseppe Mazzini, den beryktede Italienske revolusjonæren. Han hadde innen midten av århundre selv jobbet seg opp et rykte, og styresmaktene i landene han kom til var derfor som regel opptatt av å bli kvitt ham så raskt som overhodet mulig.

²⁹ Ringvej, *Marcus Thrane*, 239 – 240.

³⁰ * «en» er i avskriften, antar det skulle stå «er».

³¹ Stattholderrapportene 26. Oktober 1851.

³² Stattholderrapportene 26. Oktober 1851.

³³ Larsen, *Paul Harro-Harring*, 8 – 9.

Til Norge kom han desember 1849. Løvenskiold var ikke videre bekymret for ham før kongen minnet stattholderen på at Haring måtte settes under nært oppsyn. Kong Oscar I mistenkte at det kunne ha vært kontakt mellom Thrane og utenlandske krefter, for eksempel Haring, før sistnevnte ankom Norge. Han bad Løvenskiold undersøke dette.³⁴ Frykten for at Harro Haring og Thrane var medlemmer av større republikanske eller sosialistiske grupper som kunne hjelpe dem med ressurser var en sterk motivator for aksjonene mot disse to. Harro Haring var riktignok sympatisk med Arbeider-Bevegelsen. Men med Thrane hadde han ikke noen nærmere vennskap. De to visste om hverandre og beveget seg i det samme miljøet. Hva det eksakte forholdet mellom dem var er usikkert. Både fiendskap og gjensidig respekt blir det spekulert i.³⁵ Haring skrev for eksempel at Thrane nok kunne bli noe stort. Bare han bestemte seg for hva han ville.³⁶ De to møttes flere ganger, og brevvekslet selv etter at Haring hadde forlatt landet. Forholdet mellom dem var derfor neppe særlig nært. Men de virker å ha sett fordeler med å samarbeide med hverandre i en begrenset grad.³⁷

I Norge beveget Haring seg i kunstneriske sirkler og redigerte de ti første utgavene av et tidsskrift kalt *Folkets Røst* under sitt opphold i Norge. Avisen hadde en kritisk brodd til regjeringen og makteliten for øvrig. Han var ikke direkte revolusjonær under oppholder. Det var først i de siste par månedene av sitt opphold i Norge at han ble aktiv politisk. Før dette hadde han holdt seg ganske stille. Kong Oscar I var spesielt bekymret for Harro Haring. Han var en utenlands revolusjonær, og hadde internasjonale forbindelser. Majesteten ba som nevnt Løvenskiold om å holde øye med Haring. Men stattholderen ser ikke ut til å ha vært særlig interessert i dette i starten av 1850. Han kommer ikke med mange opplysninger Harro Haring. Kongen måtte repetere seg, og Løvenskiold ba om unnskyldning for manglende oppsyn og rapportering om Harrings aktiviteter.³⁸ Han forsikret kongen om at både han og Morgenstjerne ville skjerpe overvåkingen av Haring. Etter dette hold Løvenskiold bedre øye med Haring og rapporterte om hans aktiviteter hyppig. Da Marcus Thrane på våren kom seg ut av en alvorlig pengemangel var Løvenskiold sikker på at pengene måtte ha kommet ifra Haring, eller andre utlendinger.³⁹

Den 7 mai ble teksten til et skuespill forfattet av Haring kalt *Testamentet Fra Amerika* publisert. Skuespillet latterliggjort monarkiet. Samt også nordmenns fasinasjon med rang og titler. Andre som ble gjort til narr var amtmennene. Dette fikk den virkelige amtmanden Niels Sem til å bli virkelig arg.

³⁴ Ringvej, *Marcus Thrane*, 172.

³⁵ Larsen, *Paul Harro-Haring*, 24 – 25.

³⁶ Ringvej, *Marcus Thrane*, 185.

³⁷ Seip, *Utsikt over Norges Historie 1*, 185.

³⁸ Løyland, «Utvisning og rykte som politisk verktøy», 430.

³⁹ Løyland, «Utvisning og rykte som politisk verktøy», 430.

Han bragte stykket til statsråd Sørenssens i justisdepartementet. Amtmann Sem mente riktig nok at stykket ikke var i strid med loven, men at det allikevel burde gi grunnlag for å få Harro Haring utvist fra riket. Begrunnelsen han gav var at Harro Haring åpenbart ønsket å vekke «uvilje mot den bestående samfunnsorden».⁴⁰ Dette minner om retorikken som ofte kommer frem i Løvenskiolds mange klagesanger til kongen. Hvor han klaget over agitatorene som fikk operere fritt i riket. *Testamentet Fra Amerika* var nettopp hva Løvenskiold hadde sett etter. Han kunne riktignok ikke få Haring rettsforfulgt, men med Kong Oscars støtte gikk regjeringen med på å utvise ham fra landet.⁴¹ Å få utvist Harro Haring var noe Løvenskiold hadde forsøkt å finne en god grunn til å gjøre en stund før *Testamentet Fra Amerika* dukket opp. Stykket gav ham en gylden mulighet for å overbevise resten av regjeringen om Harrings vonde hensikter. Den 27 mai 1850 samlet regjeringen seg til ekstraordinær forsamling og besluttet raskt å utvise Paul Harro Haring så fort som praktisk mulig. Dette skulle skje alt 30 mai, da skipet «Nord-Cap» reise til København. Regjeringens resolusjon om utvisning hevdet at det ville være mulig å straffeforfølge Haring, men at de nøyer seg med å utvise ham ettersom han var utlending. Om noen Norsk domstol ville felle dom over det som ble skrevet i Harrings skuespill er nok ganske tvilsomt. Men ifølge regjeringen skulle Nordmenn skånes for både forfatteren og hans meninger.⁴² Den 29 mai ble han arrestert og brakt direkte til skipet som skulle ta ham til Danmark. Protester fra den amerikanske konsul, og andre fremtredende borgere hjalp ikke. Et protesttog overleverte en forespørsel om at Harrings utvidelse måtte trekkes tilbake til statsråd Krogh, og gikk deretter til bryggen. I alt var det snakk om kanskje 2000 mennesker. Ganske mange i en liten by som Kristiania i 1850. Ingenting hjalp, og Haring forlot landet dagen etter.⁴³ Løvenskiold var svært fornøyd da Thrane endelig forlot landet.

Marcus Thrane ble arrestert i forbindelse med utvisningen av Haring. Ifølge rykter skulle han ha sagt seg villig til å forsøke å få Haring befridd fra skipet. Angivelig hadde han noen håndlangere som kunne arrangere det hele. Hvis dette var en faktisk plan, ble den aldri gjennomført. Det kunne heller ikke bevises at det hadde vært en alvorlig ment og Thrane slapp fri.⁴⁴ «Nord-Cap» gikk først til Danmark, men Thrane fikk ikke gå i land der. Han var ikke velkommen i sitt opprinnelsesland. Haring endte til slutt opp i England. Her hadde han også tidligere opphold seg. Til og med uten å bli utvist. Det ble han heller ikke denne gangen.⁴⁵ Britenes toleranse for frimodige og republikanske ytringer var tydeligvis høyere en Nordmennenes. Løvenskiold håpet at dette ville endre seg. I flere år etter

⁴⁰ Larsen, *Paul Harro-Harring*, 33 – 34.

⁴¹ Ringvej, *Marcus Thrane*, 172 – 176.

⁴² Larsen, *Paul Harro-Harring*, 35 – 36.

⁴³ Larsen, *Paul Harro-Harring*, 38 – 41.

⁴⁴ Larsen, *Paul Harro-Harring*, 41.

⁴⁵ Larsen, *Paul Harro-Harring*, 49.

utvisningen holdt myndighetene oppsyn med Harrings kontakter med sine Norske venner og kjente. De fulgte med på hans brevvekslinger og på hvilke nordmenn som dro for å besøke ham. Brev som ble utvekslet mellom ham og Marus Thrane var av stor interesse. Dette vekket uro hos Norske myndigheter.⁴⁶ Da Thrane ble arrestert var myndighetene raske med å åpne brevene Thrane hadde blitt sendt av Harring. Paul Harro Harring skulle leve enda 20 år. Han tok livet sitt på øya Jersey i England i 1870. I sine senere år hadde han ledet av paranoia og frykt for Russiske agenter, og han så utvisningen fra Norge som ledd i et komplott for å få ham utlevert til Russland.

Det er en del overlapp mellom overvåkingen i Harro Harring og Marcus Thranes tilfeller. De er overlappende i tid. Begge oppholdt seg også for det meste i området rundt Kristiania i 1849 – 1850. På våren 1850 representerte disse to personene to forskjellige opposisjonelle miljøer i landet. Det republikanske og intellektuelle miljøet ble frontet av Harring og hans tidsskrift *Folkets Røst*. Marcus Thrane på sin side var leder for en mer folkelig bevegelse rettet imot embetsmannsstyret, ikke mot monarkiet.⁴⁷ Stattholderen mente de to sannsynligvis samarbeidet på tross av denne ideologiske konflikten. I begge tilfeller reagerte myndighetene med å igangsette omfattende spionasje. Spionasjen hadde to hovedmål. Det første var å finne grunnlag for å stanse den politiske aktiviteten til disse to personene. Enten ved å finne grunnlag for utvisning, i Harrings tilfelle, eller å finne grunnlag for straffeforfølgelse Marcus Thranes. Det andre målet var å komme på spor av de revolusjonære planene Stattholder og Konge mente de to ruget på.

Andre saker

I desember 1848 ble det funnet en lommebok i Oslo. Denne innholdet attentatplaner mot personer i de to hertugdømmene Hessen og Baden. Brevet var undertegnet «Georg». Stattholderen mistenkte at dette kunne være Georg Fein.⁴⁸ Fein var en Tysk radikal aktivist og sosialist. Naturligvis var Løvenskiold fiendtlig innstilt ovenfor ham. Men analyse av håndskriften brevet stemte ikke med Feins håndskrift mente Morgenstjerne.⁴⁹ Morgenstjerne og Løvenskiold var derfor uenige om det var Fein som var forfatteren av brevet. Etterforskningen ledet politiet til en mann ved navn Ludvig Holtz.

En Tysker som hadde forsvunnet i Kjøbenhavn og dukket opp i Norge.⁵⁰ Stattholderen og politimester Morgenstjerne trodde han muligens var knyttet til attentatplanen. Han ble arrestert i Drammen. Holtz hadde ikke papirer, men mye penger. Det viste seg at Holtz kjente blant annet Montz, en katolsk pastor som hadde vært i Norge tidligere, men som nå oppholdt seg i Achen.

⁴⁶ Løyland, «Utvisning og rykte som politisk verktøy», 437 – 438.

⁴⁷ Løyland, «Utvisning og rykte som politisk verktøy», 428.

⁴⁸ Løyland, «Utvisning og rykte som politisk verktøy», 424.

⁴⁹ Stattholderrapportene, 2. Mars 1849.

⁵⁰ Løyland, «Utvisning og rykte som politisk verktøy», 424 – 427.

Denne pastoren var en såkalt «Wergeland ven».⁵¹ Det vil si en som var demokratisk anlagt. Løyland indikerer at dette kan ha virket spesielt mistenksomt fordi Marcus Thrane var bosatt i Drammen på dette tidspunktet. Det må riktignok bemerkes at Holtz ble avhørt i januar 1849. På det tidspunktet var ikke Thrane i stattholderens søkelys.

Både politimesteren og stattholderen mente at det var ugler i mosen.⁵² Løyland mener Stattholderen og Morgenstjerne kanskje mistenkte at Holtz og Haring enten samarbeidet, eller var samme person.⁵³ For på dette tidspunktet visste ikke stattholderen med sikkerhet hvor Haring var. De uttrykker ikke denne mistanken direkte noe sted, så det forblir spekulasjon. Avhøret av Holtz ledet allikevel ikke til noe gjennombrudd i saken omkring brevet med attentatsplanene.

Denne saken er noe annerledes enn de andre sakene jeg har nevnt. Her er det snakk om en politietterforskning inn i noe faktisk kriminelt. Attentatsplaner er det åpenbart politiet måtte vie en vis oppmerksomhet. Dette var ikke kun en heksejakt på opposisjonelle. En kan derfor diskutere om det er snakk om *politisk* overvåkning i saken omkring Holtz og attentatplanene.

Persongalleri

Her følger en gjennomgang av de tre personene som var initiativtakerne og organisatorer av mesteparten av overvåkingen som ble utført i Norge i den valgte perioden. En eller flere av disse personene dukker opp i alle sakene jeg undersøker. De tre er Stattholder Severin Løvenskiold, Politimester Morgenstjerne, og Kong Oscar I.

Stattholder Sevrin Løvenskiold

Severin Løvenskiold var en spesiell karakter. Selv i sin egen tid var han sett på som eksentrisk konservativ. Med en inngrodd og bastant opposisjon mot alt som luktet folkestyre og liberalt. Hans idealer var aristokratiske og kongetro. På Eidsvold 1814 hadde han stemt imot det meste, de seks ukene der var de ulykkeligste i hans liv skulle han minnes senere i livet. Under unionen med Sverige ble han en tro tjener for Karl Johan og senere Oscar I sine ambisjoner om en tettere union mellom landene. Han ville riktignok ikke amalgamere de to rikene, og talte til tider Norges sak for kongen.

Han ønsket stortingets makt krympet og kongens ekspandert. Dette gjorde ham til en upopulær mann blant mange i Norge. Han hadde attpåtil blitt dømt i riksrett i 1836. Mange fryktet for hva han kunne finne på i embetet. Kanskje grunnet Løvenskiolds manglende frykt for stortingets vrede nøt han tillit hos monarkene han tjente. I 1841 ble han Norsk stattholder. Tidligere hadde han tjent som Norsk statsminister i Stockholm. Rapportene hans var ment å legge grunnlaget for avgjørelsene

⁵¹ Løyland, «Utvisning og rykte som politisk verktøy», 426.

⁵² Løyland, «Utvisning og rykte som politisk verktøy», 424 – 427.

⁵³ Løyland, «Utvisning og rykte som politisk verktøy», 425 – 427.

kongen tok i henhold til Norge.⁵⁴ Løvenskiold gikk nok lenger i sitt ønske om å stoppe kritiske stemmer enn de fleste, selv i regjeringen. Men med støtte fra kongen kunne han få til en hel del. Løvenskiold var mer enn villig til å spionere på opposisjonelle. Om Løvenskiolds spionasje etter februarrevolusjonen skriver Tore Pryser at han «Skjerpa overvåkninga».⁵⁵ Løyland er enig i hans beskrivelse. Hun skriver: «Løvenskiold skjerpa nok overvåkninga, men var ikke like målretta gjennom heile perioden».⁵⁶ Dette siste er en god beskrivelse av Løvenskiolds innstilling til overvåkningen. Han tok den i bruk når han mente den var nødvendig. Intensiteten i overvåkningen var i stor grad bestemt av om det fantes noen Løvenskiold var interessert i å overvåke.

Kong Oscar I

Oscar I var den tredje av de Svensk-Norske kongene, og tiltrådte i 1844. Det var Oscar I som var Løvenskiolds overordnede i mesteparten av tiden han satt som stattholder i landet. Selv før Karl Johan døde fungerte prins Oscar som regent i perioder. Kongen var i noen tilfeller pådriveren for spionasje, og i andre saker godtok han at Løvenskiold fikk slikt arbeid utført. Kongens forhold til Løvenskiold var generelt godt. De to hadde kjent hverandre lenge da Løvenskiold ble utpekt til Stattholder, og de to hadde gjensidig tillitt til hverandre. Det var først mot enden av Løvenskiolds stattholderperiode at forholdet mellom ham og kongen surnet. Oscar I ønsket å blande seg inn i den pågående Krimkrigen, noe Løvenskiold sterkt rådet imot. Oscar I ønsket å virke mer forsonende ovenfor nordmennene. I starten av hans kongetid ble flere konflikter mellom de to unionspartnerne løst. Dette betydde ikke at Oscar I var noe mer åpen for reelle reformer i Norges styresett eller samfunnsstruktur. Han var sterkt imot Arbeiderforeningenes krav, og la ikke skjul på dette. Mest av alt virker han å ha fryktet utenlandske revolusjonære slik som Harro Harring.

Politimester Christian Morgenstjerne

Christian Fredrik Jacob von Munthe af Morgenstjerne som hans fulle navn lød, var politimester i Kristiania ifra 1846 til 1862. Morgenstjerne synes å ha vært den mest sentrale skikkelse i den praktiske organiseringen av overvåkning rettet mot opposisjonelle figurer i Løvenskiolds tid som Stattholder. Det var Morgenstjerne som fikk ordnet med det meste av den faktiske spionaktiviteten. Det var hans informanter som infiltrerte Arbeiderforeningene, og det var han som fikk ordnet med overvåkningen av Thrane og Harrings brevveksling. Finansielle utbetalinger til informanter var han også involvert i. Morgenstjerne arbeidet tett med Løvenskiold, og rapporterte direkte til ham om den informasjonen han innhentet. Det at Morgenstjerne også var (tidligere) adelsmann kan kanskje ha økt hans renomme i Løvenskiolds øyne.

⁵⁴ Ringvej, *Marcus Thrane*, 162 – 166.

⁵⁵ Pryser, *Gesellar, rebellar og svermarar*, 60.

⁵⁶ Løyland, «Utvisning og rykte som politisk verktøy», 416.

Trespannet

Spionasje i Norge var preget av en liten krets «overvåkere» som omfavner Kongen, Stattholderen og

Politimester Morgenstjerne. Disse organiserte i stor grad det som foregikk av overvåkningen, og bestemte seg imellom hvordan informasjonen skulle brukes, uten å rådføre seg med regjering eller storting. Løyland skriver for eksempel: «Statthaldaren ville helst rapportere direkte til kongen...».⁵⁷

Hun skriver videre at Løvenskiold noen ganger informerte enkelte regjeringsmedlemmer, og i andre tilfeller holdt helt tett om det han fikk vite. Dette stemmer godt med det inntrykket jeg får ut ifra

kildematerialet. Løvenskiold informerte kun andre regjeringsmedlemmer om overvåkningsarbeider når det var strengt nødvendig. Eksempelvis når Løvenskiold over lengre tid forlot hovedstaden. Da måtte hans plikter fylles av andre regjeringsmedlemmer. Den som da fylte Løvenskiolds rolle tok da

også over ansvaret for overvåkningen. Kongen og Løvenskiold ser ut til å være initiativtakere overvåkningen; Og mottakerne av det meste av informasjonen. Deres oppmerksomhet ser ut til å ha

vært konsentrert omkring det politiske miljøet i hovedstaden primært. Motivasjonen deres var ha kontroll på bevegelsene og planene til dem de anså som farlige personer eller grupper. Hvis mulig å

stoppe deres aktiviteter eller legge hindringer i veien for dem. Personer som ble ansett som farlige

var personer som Haring og Thrane. I Harrings tilfelle virker det som Kongen var den primære

initiativtakeren. Han ser ut til å ha fryktet at Haring var del av et større utenlands nettverk av

revolusjonære. Løvenskiold derimot virker å ha vært langt mer fokusert på Thrane, og den faren

hans organisasjon kunne bli for regimet. Når kongen først hadde beordret ham til å fokusere på

Haring gjorde han sitt beste for å nøytralisere sistnevnte. Det at Haring var utlending gjorde det

lettere å fjerne ham fra scenen. Thrane var en vanskeligere nøtt. Trespannet var ikke allvitende. Alle

opposisjonelle ble ikke holdt under overvåkning. Noen agitatorer og urostiftere fikk myndighetene

aldri vite om. Spesielt med tanke på hvilke utalandske urostiftere som reiste rundt i riket. Pryser

viser til hvordan kommunistagenter mer eller mindre fritt kunne reise omkring i Norge uten at

myndighetene viste om det. I en lang periode viste ikke 'overvåkerne' hvor i landet Haring var. De

mistenkte muligens at Ludvig Holtz var Harro Haring under et dekknavn. Dette viste seg å være

uriktig. De viste heller ikke at agitatorene Henrich Anders og Georg Fein var i landet omkring 1849.⁵⁸

Noe de sikkert ville ha hatt interesse av å vite. Dette var samtidig med at Fein var mistenkt for å ha

vært med å planlegge attentater mot tyske prinser. Henrich Anders var på sin side engelsk

kommunist.⁵⁹ Kong Oscar ville ikke tatt lett på deres tilstedeværelse i Norge, hvis hans reaksjon på

Harro Harrings opphold i landet er noen indikasjon. Myndighetenes analyse av motivasjonen og

målene til de «farlige folkene» de hadde under oppsyn var ofte også direkte feil. Løvenskiold var

⁵⁷ Løyland, «Utvisning og rykte som politisk verktøy», 438.

⁵⁸ Løyland, «Utvisning og rykte som politisk verktøy», 421.

⁵⁹ Pryser, *Gesellar, rebellar og svermarar*, 43 – 44.

overbevist om at Arbeiderforeningene før eller siden ville ty til vold. I hans sinn hadde Thrane en plan som før eller siden ville føre til revolusjonsforsøk. Om ikke Thrane selv utførte revolusjon mente Løvenskiold at hans virksomhet ville inspirere andre til å forsøke. Løvenskiold mente for eksempel at Kautokeinoopprøret i 1852 var inspirert av den rådende radikale stemningen i landet.⁶⁰ I tillegg trodde han at Thrane fikk hjelp av utenlandske revolusjonære. Ingen av disse antagelsene var sanne. Dette kan nok forklares ut ifra Løvenskiolds ganske reaksjonære og mistenksomme sinn. Rapportene fra Morgenstjerne fra møtene til Arbeiderforeningene reflekterer en annen virkelighet enn den Løvenskiold så. Morgenstjerne rapporterte om en ganske tam politisk bevegelse, fokusert på å nå sine mål gjennom lovlige midler. Morgenstjerne selv var riktignok også overbevist om at foreningene hadde potensiale for å være en fare for staten. En kan derfor si at det i noen tilfeller ikke var feil ved overvåkningen som sådan. Problemet lå i analysen av den informasjonen som ble samlet inn.

Noe av målet med aksjoneringen mot disse opposisjonelle individene og organisasjonene var kanskje også å sende en melding til Stortinget. Løyland foreslår at arrestasjonene av lederne i Arbeiderforeningene i 1851 var ment å skremme de radikale representantene til å føye seg.⁶¹ Den folkevalgte forsamlingen var ikke alltid på kongen og regjeringens side. Den presenterte jo en langt større trussel mot konge og stattholder en Arbeiderforeningene eller Thrane noensinne gjorde. Løvenskiold var åpen i sine rapporter om sin forakt for forsamlingen. Det hjalp ikke at stortinget som satt i 1851 innholdet særdeles mange relativt liberale representanter. Effekten arrestasjonene sommeren 1851 hadde på Stortinget ble notert av Løvenskiold med glede.

Tidligere spionasje:

Selv om oppgavens omfang er begrenset til perioden 1844 – 1856 kan det være illustrerende å se veldig kort på tidligere instanser av spionasje i Norge. Dette kan hjelpe med å sette overvåkningen i min valgte periode i kontekst. Løvenskiold og Kong Oscar I var ikke de første som satt i gang spionasje i Norge. Ifølge Løyland hadde Kong Karl Johan et «utstrakt nettverk av agenter i Norge».⁶² Carl Henric Röslein var en av dem. Han ble utvist fra Norge i 1817. Han hadde agitert mot den Norske regjeringen og stortinget i Trøndelag, tilsigene til Karl Johans fordel. Kongen knyttet mange høytstående Norske embetsmenn til seg gjennom generøse gaver; Titler, penger og kongelige tjenester. Karl Johan kunne være generøs med gavene ettersom han hadde en stor personlig formue. Tilegnet gjennom hans karriere under Napoleon da han fortsatt var Fransk marskalk. Karl Johans nettverk gav ham muligheten til å holde nørt øye med den Norske embetsmannsklassen.⁶³

⁶⁰ Pryser, *Gesellar, rebell og svermarar*, 150.

⁶¹ Løyland, «Utvisning og rykte som politisk verktøy», 436 – 442.

⁶² Stortinget, «Kongens Spion – Carl Henric Röslein».

⁶³ Seip, *Utsikt over Norges Historie. 1*, 70 – 74.

Rykter, offentlig informasjon, og aviser.

Løvenskiold er i sine rapporter svært interessert i å fortelle kongen om hvilke rykter som går i hovedstaden. Han holder også kongen informert om hva som skrives i de forskjellige avisene rundt omkring i landet. Stattholderen virker å ha ment at hva avisene skrev i stor grad reflekterte stemningen i visse grupperinger, og mente det derfor var riktig og viktig å informere kongen om hva som ble skrevet. Avisene var jo «...Kilden til alle Nutidens Politiske ulykker».⁶⁴ Interessen for hva avisene skriver varierer en del. Etter februarrevolusjonen i 1848 melder Løvenskiold stadig hva de forskjellige avisene mener om saken. Men når vi kommer inn i 1849 er han langt mer opptatt av krigen i Holstein. Interessen for hva avisene skriver kommer og går på denne måten i rapportene. Men det er klart at Løvenskiold holdt seg oppmerksom på hva som ble skrevet i avisene, og at han mente at hva som ble skrevet der kunne ha praktiske og politiske konsekvenser. Det var derfor viktig for ham å vite hva som ble skrevet, og hvem som skrev det.

⁶⁴ Stattholderrapportene 26. Oktober 1851.

Kapittel 2

Stattholderrapportene

I dette kapittelet vil jeg undersøke min viktigste kilde: Stattholderrapportene til Severin Løvenskiold i perioden 1844 – 1856. Hva inneholder de? Hvordan ble de brukt av Løvenskiold? Hadde de en merkbar effekt, for eksempel ved å påvirke kongens handlinger i forhold til overvåkingen? Spesielt vil jeg se på hvordan disse rapportene ble brukt i den politiske overvåkingen. Jeg vil forsøke å finne ut hva «normaltilstanden» var når det kom til overvåking, og om denne tilstanden endret seg som en konsekvens av hendelsene både i inn og utland i 1848 og i årene etter. Hvis det skjedde en endring i disse årene, var den i så-fall varig etter at den revolusjonære bevegelsen ute, og reformbevegelsene hjemme døde ned etter 1851?

Under Karl Johans regjeringstid er rapportene skrevet på Fransk. Under Oscar I skrives de på Norsk. Jeg vil primært ta for meg rapportene under Oscar Is regjeringstid. Perioden jeg kommer til å tillegge mest fokus er tiden 1848 – 1851. Dette med den enkle begrunnelsen av at det er i denne perioden mesteparten av overvåkingen foregår. Jeg vil også på årene før 1848 for å se om det fant sted en endring i Løvenskiolds rapportering til kongen som en konsekvens av hendelsene i Europa. Var politisk overvåking normalt før revolusjonsåret? Eller var overvåkingen vi ser fra 1848 og fremover, eksempelvis av Arbeiderforeningene, en reaksjon på hva revolusjonære masseorganisasjoner hadde utløst i utlandet?

Løvenskiolds Karriere

Severin Løvenskiold var en av de siste Norske adelsmennene. Han var født på Porsgrunn i Telemark den 7 februar 1777. Fra 1814 var han en av de sentrale skikkelsene i Norges politiske historie. Hans verdenssyn forble på mange måter ett festet i syttenhundredallets idealer om enevoldsmonarker og gudommelige mandater. Som representant på Eidsvold hadde Løvenskiold stort sett talt imot det meste som luktet av demokratiske eller liberale reformer. Under grunnlovsforhandlingene havnet han i mindretall sammen med de andre som ønsket en union med Sverige. Etter at unionen var blitt en realitet ble han etter hvert en av den nye Svensk-Norske kongens betrodde menn. Fra 1828 var han Norsk statsminister i Stockholm. I 1836 ble han riktignok dømt til å betale bot i Riksretten. Løvenskiold to det konstitusjonelle ansvaret etter at Karl Johan fikk Stortinget oppløst tidlig, i 1833. Han fortsatte allikevel i stillingen inntil 1841 ettersom Karl Johan nektet å avskjedige ham, til tross for dommen. I 1841 ble Løvenskiold utnevnt til Norsk Stattholder.⁶⁵ Denne posisjonen skulle Løvenskiold holde til sommeren 1856 da hans helse tvang ham til å fratse posten. Han døde på

⁶⁵ Gerløv, *Stattholder Severin Løvenskiold*, 5 – 6.

høsten samme år. Han var den siste Norske stattholder, selv om embetet formelt eksisterte frem til 1873. Stortinget forsøkte å få embetet opphevet i 1853, men Kong Oscar I nektet å sanksjonere loven på det tidspunktet.

Som stattholder var Løvenskiold kongens offisielle representant i Norge, og ledet regjeringen i hans fravær. Posisjonen innbar også at han var øverstkommanderende for den Norske Hær. Som regjeringsmedlem hadde Løvenskiold ikke anledning til å ta møte i Stortingets, noe han tidvis beklager. Andre ganger så han på dette som en velsignelse. Løvenskiold var ikke overdrevent imponert over den Norske grunnloven, eller hvordan unionen med Sverige var organisert. Han var likevel ikke særlig opptatt av å endre Norges konstitusjonelle situasjon eller forholdet imellom statsmaktene. Løvenskiold arbeidet i det store for å beholde fordelingen av makt mellom statsmaktene slik de hadde blitt tenkt på Eidsvold. Altså med en mektig konge, og en regjering som ikke var avhengig av stortingets gunst. Som en del av hans plikter sendte han rapporter til kongen om forholdene i Norge. Under Karl Johans tid er rapportene på Frank. I 1844 arvet Oscar I tronen. Fra da av er rapportene på Norsk. Disse rapportene er den viktigste kilden til denne oppgaven, og det er derfor nødvendig å se på dem i nærmere detalj.

Stattholderrapportene

Stattholderen brukte rapportene til flere formål. De var hans kanal til kongen. Ment for at Stattholderen kunne informere kongen om hva som foregikk i Norge når majestetet befant seg i Sverige. Det var Løvenskiolds ansvar å holde kongen informert om alle relevante saker. Særlig var det Stattholderens ansvar å informere kongen om de interne forhandlingene i regjeringen. Løvenskiold hadde ingen plikt om å holde seg nøytral når han rapporterte om interne konflikter imellom statsrådene. Han bruker ofte rapportene for å argumentere for sitt eget syn i slike saker. Når Stortinget var samlet, var deres forhandlinger også et gjennomgående tema i rapportene. Som medlem av regjeringen hadde Løvenskiold riktignok ikke adgang til å overvære disse personlig. Som en hyppig vert og gjest i Kristianias selskapsliv plukket Løvenskiold opp det meste av hva som foregikk stortingsmennene imellom. Regjeringen hadde da også sine støttespillere på tinget som sannsynligvis holdt Løvenskiold godt informert om de interne forhandlingene der.⁶⁶ Denne informasjonen brakte Løvenskiold videre til kongen. Som regel med noen spisse kommentarer om både stortingsmennene og sakene som ble diskutert. Løvenskiold brukte rapportene flittig til å forsøke å påvirke kongen i retning av egne meninger og ønsker. For eksempel ved å anbefale at kongen innsetter bestemte personer som Løvenskiold verdsatte i forskjellige embeter. Dette gjaldt som regel stillinger i militæret, men også andre embeter. Ettersom Løvenskiold var personlig kjent

⁶⁶ Ringvej, *Marcus Thrane*, 212 – 215.

med de fleste av disse personene er hans syn ikke alltid preget av objektivitet. I enkelte tilfeller kunne Løvenskiold anklages for nepotisme. I 1850 fikk han sin sønn Adam, nylig returnert fra Amerika utnevnt til en diplomatisk post av Kongen. Løvenskiold begrunner ønsket til kongen med å behjelpe familien til Adam, og forhindre ham fra å reise tilbake til Amerika.⁶⁷ Rapportene omkring dette ønsket er interessante blant annet fordi det er ett av få eksempler i rapportene hvor Løvenskiold åpent og innstendig ber om noe fra kongen på personlig grunnlag. Stattholderen fremsetter ofte ønsker og henvendelser om kongelig handling. Det underdanige språket i rapportene kan ved første øyekast skjule ganske så innstendige oppfordringer til hans majestet under et slør av formalitet. Men disse ønskene var som regel begrunnet med at de vil fremme kongens og regjeringens makt eller anseelse. Eksemplet Adam Løvenskiold viser hvordan Stattholderen kunne bruke sin direkte forbindelse til kongen for å hjelpe egen familie. Det taler om et fortrolig og nært forhold mellom Oscar I og Løvenskiold. Det er flere tegn på dette i rapportene. Løvenskiold deler ofte sine tanker med kongen. Disse kan handle om de politiske hendelse i inn og utland. De kan også være av mer personlig natur. Eksempelvis uttrykker Løvenskiold sin sorg over at gamle venner forsvinner hen etter hvert som alderdommen skrider frem. Etter grevinne Wedels død skriver

Løvenskiold:

*«efter 52 Aars Bekjaentskab, var hun een af mine kjaereste Veninder, og jeg föler atter med dyb Smerte Alderdommens tunge Lod, at tabe den ene kjaere Ven efter den anden.»*⁶⁸

Løvenskiold støtter ikke bare monarkiet som institusjon. Han deler et fortrolig forhold med monarken. Dette nære forholdet kan være med å forklare hvorfor Løvenskiold blir betrodd med å drive det kongelige overvåkningsarbeidet i Norge. Kongen stolte på at Løvenskiold var hans mest hengivende mann i Norge, og at han etter beste evne ville fremme kongens interesser.

Løvenskiold holdt kongen informert om de mer generelle forholdene i Norge. Han informerte kongen hvis det har brutt ut epidemier, eller hvis avlingene hadde vært gode. Om vinteren meldte han om været. Dette fordi godt sledeføret mellom Kristiania og Stockholm gjorde reise og kommunikasjon mellom de to hovedstedene enklere. Ofte er bemerkninger om været fremsatt i forbindelse med et av Løvenskiolds mest frekvente ønsker: At kongen måtte besøke Norge. Løvenskiold anså kongens tilstedeværelse i Kristiania som disiplinerende på Stortinget. Han mente også at Nordmenn flest var kongetro. Løvenskiold trodde at kongen hadde stor moralsk innflytelse og nøt stor støtte hos det Norske folket. Derfor mente han at Kongens tilstedeværelse og eksplisitte

⁶⁷ Stattholderrapportene, 15. Februar 1850.

⁶⁸ Stattholderrapportene, 21. Juni 1849.

utrykte ønsker vil ha god effekt.⁶⁹ Han ønsket at kongen i sin tale til Stortinget skulle kreve måtehold fra forsamlingen. Allmennheten ville ikke tolerere motstand mot kongelig framsatte ønsker. Særlig ikke vis kongen personlig var i den Norske hovedstaden. Av den grunn ville han gjerne at Kongen besøkte landet. Med sitt nærvær ville det bli enklere for regjeringen å få sin vilje i Stortinget.

Hvor ofte rapportene ble sendt varierte. Et ganske vanlig mellomrom mellom rapporter var tre til fire dager. Ved enkelte anledninger sendte Løvenskiold «postskriptum» dagen etter at han avsendte en rapport. Dette hvis han har noe nytt å meddele, relevant til sin allerede utsendte rapport. Det kunne også forekomme lengre mellomrom. Opptil flere uker i enkelte tilfeller. Hvis kongen personlig var i Kristiania ble det som regel ikke skrevet rapporter. I slike tilfeller kunne det være pauser på flere måneder i rapportskrivningen. Lengden på hver enkelt rapport varierte. De overskrider sjelden tre sider som gjengitt på A4 ark i moderne font. Vedlagt ved mange rapporter er lengre vedlegg. Som regel skrevet av andre embetsmenn. Disse vedleggene gav nærmere innsyn i enkeltsaker. De vedleggene mest interessante for denne oppgaven er Morgenstiernes politirapporter. Løvenskiold skriver godt og konsist, og som regel saklig om det meste som foregår. Unntakene er de ofte paragraflange slagene han rettet mot alt som lukter av liberal eller republikansk aktivitet. Løvenskiold hadde liten tålmodighet for slikt. Han anser dem som holder på med den slags som kunnskapsløse pøbler. Pressen, Arbeiderforeningene, og folk som feiret 17 mai; Disse og flere fikk gjennomgå i rapportene. Han delte med glede sine meninger med kongen. En kan grave i rapportene å finne mange sitater som i moderne tid, og kanskje også i samtiden vil virke erkekonserverative til det komiske. Det kan være nødvendig å bemerke at disse likevel hørte til unntakene. De fleste av rapportene omhandlet de mange sakene regjeringen behandlet. De er for det meste ganske tør lesning. Løvenskiold manglet ikke kompetanse, og arbeidet flittig. Dette er reflektert i hans rapporter. Stattholderen hadde selvfølgelig interesse av å gi best mulig inntrykk av sitt eget arbeid i sine meddelelser. En må la seg imponere over hvor aktiv Løvenskiold gir inntrykk av å ha vært i sitt arbeid. Løvenskiold var ingen ung mann. Han var født i 1777, og satt på sin post helt til hans helse ikke lenger tillot det. Gjennom hele sin stattholderperiode var han svært aktiv i både de offisielle pliktene embetet innebar, og de mindre offisielle pliktene. Slik som å organisere overvåkningsarbeidet, samt å være den sentrale figuren i Kristianas festliv. Disse to sistnevnte aktivistene var ikke nødvendigvis separate.

Løvenskiold var ikke kun en informant. Han var også en mottaker av informasjon. Kongen sendte ham ved flere anledninger informasjon som gjaldt anliggende stattholderen var interessert i. For eksempel den politiske situasjonen i Frankrike. Eller informasjon om den Slesvigske krigen.

⁶⁹ Ringvej, *Marcus Thrane*, 201.

Løvenskiold uttrykket interesse for å mota slik informasjon. Han hadde ikke mange kilder til hendelsene i utlandet, utenom avisene. Utenrikstjenesten var kontrollert fra Sverige. Løvenskiold hadde ikke noe privilegert innsyn i deres arbeid, utenom det som filtret ned til ham gjennom kongen. I forbindelse med Harro Haring saken ba Løvenskiold også kongen dele informasjon han trodde kongen hadde om Harrings antatte internasjonale forbindelser. Løvenskiold ønsket ved den anledningen å bruke disse opplysningene, eller i alle fall kongens meddelelse til regjeringen om at han hadde slike opplysninger, til å overbevise statsrådene om nødvendigheten av å utvise Haring.⁷⁰

Kongen sendte ingen slik informasjon. Han kom heller ikke med noen meddelelse til statsrådene. Andre begrunnelser ble derfor benyttet for å overbevise regjeringen om å sende Harro Haring ut av landet. I dette tilfelle virker det som Kongen hadde gitt et feilaktig inntrykk av hva han faktisk viste om Haring, men ikke innrømmet dette til Løvenskiold.

Rapportene har noen definitive trender i hva Løvenskiold melder om. Delvis kan disse trendene forklares gjennom hvilke saker som var mest prekære når rapportene ble skrevet. Disse sakene fanget Løvenskiolds oppmerksomhet og fylte rapportene over lengre perioden, og ekskluderte andre temaer. Ett eksempel er Koleraepidemien som sluker mange sider av rapportene gjennom tidlig 1849. Det er i denne sammenheng at Løvenskiold kom med sitt ofte repeterte sitat hvor han kaller de revolusjonære bevegelsene en «Moralsk Cholera».⁷¹ Dette var et begrep han likte. Han brukte det flere ganger i senere rapporter. Andre ganger handlet temaene i rapportene mer om hva som interesserer Stattholderen personlig. Her kan for eksempel nevnes den Slesvigske krig. Rapportene fra 1848 og 1849 inneholder stadig analyser av situasjonen i Danmark fra stattholderens perspektiv.

Utenrikspolitikken var ikke den Norske stattholderens ansvar. Dette hindrer ikke Løvenskiold fra å engasjere seg. Han var en aktiv pådriver for en Svensk-Norsk militær intervensjon. Løvenskiold mente kongen burde øve press på Fredrik Vilhelm IV av Prøysen.⁷² Løvenskiold mener Kong Fredrik av Prøysen ved å støtte Slesvik imot Danmark hadde gitt støtte til en revolusjonær bevegelse, og at det raskt kunne føre til monarkiets undergang i både Prøysen og Danmark. I 1850 havnet den Danske sak imidlertid i bakgrunn av mer hjemlige problemer. Det hadde nok også noe å si at Danskenes situasjon var mindre prekær i 1850 enn den var de to foregående årene. Der man knapt finner navnet Marcus Thrane nevnt i 1849, er rapportene i 1850 og 1851 fylt av klagesanger Thrane, som Løvenskiold konsekvent omtalte som en «agitator». Thrane ble mer og mer en besettelse for Løvenskiold etter hvert som Arbeiderforeningene tiltok i styrke.

⁷⁰ Stattholderrapportene, 25. April 1850.

⁷¹ Stattholderrapportene, 16. Februar 1849.

⁷² Stattholderrapportene, 19. og 22. April 1849.

Løvenskiold var ikke alltid i stand til å skrive rapporter selv. Som regel var dette fordi han er på forretningsreise, eller besøkte sin eiendom på Fossum. Løvenskiolds helse hindret ham også ved anledninger fra å skrive rapporter. Når dette forekommer var det ofte Statsråd Nicolay Johan Krog som overtok hans plikter og som skrev rapportene. Krog delte Løvenskiolds svært konservative politiske syn. Det var kanskje derfor Løvenskiold også betrodde ham med ansvaret for overvåkningen i sitt fravær. Det var i en slik anledning, hvor Løvenskiold i en lengre periode overlot ansvaret til Krog at vi finner en indikasjon på kostnadene ved overvåkningen. Kongen skal ha gitt Løvenskiold 400 spesidaler til «Hemmelige utgifter» hvorav 100 spd var blitt tildelt Morgenstjerne, imens de resterende 300 spd ble stilt til Krogs disposisjon i perioden Løvenskiold var fraværende.⁷³ Dette var ikke enorme summer. Men de var heller ikke ubetydelige. Særlig ikke med tanke på at de ser ut til å ha vært ment for å brukes over en relativt kort periode. Kun noen måneder sommeren 1850. Selv om Løvenskiold ikke direkte skrev at disse pengene skal brukes i overvåkning, mener jeg det er betimelig å anta at dette er formålet med pengene. Løvenskiold, fulgte Thrane og Harring med argusøyne gjennom 1850. Selv etter at Thrane hadde forlatt landet i mai fulgte han med på hans brevveksling og bevegelser. Morgenstjerne var den som organiserer overvåkningen, og i Løvenskiolds fravær tok Krog over rapporteringen om Arbeiderforeningene og Harro Harring. Hvis Stattholderen har andre «hemmelige utgifter» utenom overvåkning gis det ikke noe uttrykk for dette i hans rapporter. Enda mer direkte var Løvenskiold 7. april 1850. Da hadde han stilt 200 spesidaler til Morgenstjernes disposisjon «for at anvendes i den angivne Retning».⁷⁴ Gitt at neste setning handler om at politimesteren mener å ha funnet en pålitelig informant som kunne fortelle om innholdet i Thranes private brev, er jeg ganske sikker på at disse pengene skulle anvendes til overvåkning.

«Overvåkning»

Noe Løvenskiold ofte gjorde var å informere Kongen om de forskjellige hendelsene som foregikk i landet generelt, og Kristiania spesielt. En ting han er flittig med å melde er forskjellige former for opposisjonell eller truende aktivitet. Dette kunne være så mangt. Hvis det var skrevet artikler i avisene som kritiserte regjeringen ble dette ofte meldt til kongen. Gjerne med en evaluering av forfatteren tillagt. Kritiske forfattere ble ofte beskrevet som «udugelige» eller lignende. Skribenter som skrev støttespill til regjeringen og monarkiet var derimot «fortreffende» folk. Hvis det hadde foregått noen form for uroligheter i hovedstaden var Løvenskiold rask med å melde fra. Meldinger om opptøyer ute i distriktene ble også meldt til kongen gjennom Løvenskiold, da som regel i form av en vedlagt rapport fra en embetsmann i de berørte distriktene. Disse sendes til Løvenskiold som så videresender disse til Hans Majestet. Hvis embetsmennene har handlet på en måte Løvenskiold

⁷³ Stattholderrapportene, 5. juni 1850.

⁷⁴ Stattholderrapportene, 7. april 1850.

satte pris på i forbindelse med de omtalte hendelse passer Løvenskiold på å gi dem skryt i sine rapporter. Løvenskiold virker å ha hatt minimal innflytelse på hvordan embetsmenn ute i distriktene handlet i forhold til de lokale Arbeiderforeningene, eller lokale urostiftere. Løvenskiold kunne kun reagere raskt på hendelser i og omkring hovedstaden. Han måtte stole på de lokale embetsmennene når de kom til hendelser lenger ute i landet. Han ser ikke ut til å ha mottatt betydelig etterretningsinformasjon om personer eller grupper utenfor hovedstadsområdet.

Løvenskiold tok alt han så på som anti-monarkisk svært alvorlig. Det er meget mye han så på i dette lys. Et eksempel er hans syn på Arbeiderforeningene. Særlig lederen Thrane vekket Stattholderens ire. Marcus Thrane var påpasselige med å offentlig hedre kongen og avslå all tanke på revolusjon.⁷⁵

Men Løvenskiold var fullstendig overbevist om at dette var et skalkeskjul. I stattholderens sinn ventet Thrane kun på at tiden skulle være riktig før han ville vise sine sanne intensjoner.⁷⁶ Stadig mente Løvenskiold at opptøyer var å vente i forbindelse med Arbeiderforeningene. Når disse ikke brøt ut måtte det være fordi Thrane utspekulert ikke anså tiden som moden for slikt.⁷⁷ Om Thranes effekt på arbeiderklassen skrev Løvenskiold:

«Thranes ivrige Bestraebelser, for at bevirke deeltagende Demonstrationer i Anledning af hans Frifindelse, blev frugtesløse, men hans letvindige Agitation har tilveiebragt en Gjaering, Overmod og Kaadhed i Arbeisclassen, som tidligt eller seent vil udbyrde i Voldsomheder, der kun vil kunne undertrykkes ved Vaabenmagt.»⁷⁸

Løvenskiold informerte kongen om hvordan han forberedte militæret på slike eventualiteter, og fikk godkjennelse for dette. Når uroligheter knyttet til Arbeiderforeningene utfoldet seg i distriktene var han en kraftig støttespiller for militære mottiltak. Løvenskiold var sterkt troende på at militære oppvisninger var et nyttig verktøy for å holde ro og orden i landet.

Et annet tema i rapportene er de årlige meldingene omkring 17 mai. Løvenskiold anså nasjonaldagen som en risikabel dato. Her var det en kombinasjon av to ting Løvenskiold fryktet: Samling av store folkemengder, og sterke patriotiske følelser. Derfor var han påpasselig med å holde øye med de forskjellige feiringene og opptogene som foregikk på denne dagen. Han forsøkte så langt han kunne å forsikre seg om at feiringene ikke ble voldsomme eller uskikkelige. De skulle holde en kongetro og unionstro tone. I rapporten fra 1844 gav han uttrykk for at han fant det best å ikke åpenlyst forsøke å stoppe feiringene. Løvenskiold skriver at dette kun fører til at anstendige folk holdt seg borte, mens pøbler og uspiselige folk fikk fritt spillerom til å definere feiringene. Løvenskiold la istedenfor press

⁷⁵ Ringvej, *Marcus Thrane*, 193 – 194.

⁷⁶ Ringvej, *Marcus Thrane*, 161 – 162, 167, 195.

⁷⁷ Ringvej, *Marcus Thrane*, 162, 167 – 173, 192 – 195, 198 – 199.

⁷⁸ Stattholderrapportene, 15. Desember 1850.

på arrangørene av tog og selskaper for at de skal passe på at deltagerne oppfører seg ordentlig. Han truet med at hvis ting gikk galt ville arrangørene bære det fulle ansvaret.⁷⁹ Senere skrøt han til kongen om hvordan han hadde brakt 17 mai feiringene under kontroll gjennom å sette «noen fornuftigere Maend» til å organisere feiringene.⁸⁰ Løvenskiold hadde en pragmatisk innstilling til feiringen av 17 mai. Han mente at så lenge myndighetene ikke motsatte seg feiringene ville festlighetene stort sett gå rolig for seg. Kvalme ville det kun bli hvis en forsøkte å hindre feiringene.⁸¹

Hva menes med overvåkning? Hvilke metoder og midler ble brukt for å holde øye med opposisjonelle? I stattholderrapportene gis det inntrykk av at etterretningsinformasjonen stammet fra en rekke kilder. Disse kan deles i to kategorier. Offentlig informasjon, og spionasje. Den offentlige informasjonen Løvenskiold gjenga i sine rapporter stammet primært fra aviser, rykter, og personlige observasjoner. Som tidligere nevnt var Løvenskiold opptatt av hvilke aviser som blir utgitt, og hva de skrev. Av aviser fulgte han spesielt med på *Morgenbladet* og dets redaktør, stortingsmannen Adolf Bredo Stabell. Stabell var en vedvarende verkebyll for stattholderen. Både som stortingsmann og avisredaktør. Han meldte også fra til kongen når andre systemkritiske blader blir utgitt. Med Arbeiderforeningene kom *Arbeider-Foreningernes blad*. Dette bladet jobber Løvenskiold etter hvert for å få nedlagt.⁸² Han var ikke fullstendig suksessfullt, men lyktes med å få avisen inn i en alvorlig finansiell krise utpå høsten 1851. *Folkets Røst*, redigert av Harro Haring var også et av de bladene Løvenskiold informerte kongen om.⁸³ *Folkets Røst* fortsatte å utkomme en kort periode etter at Haring var utvist, men ble etter hvert nedlagt.

Rykter var viktige for Løvenskiold. Rykter var særlig prominente i Stattholderrapportene i de usikre dagene etter Februarrevolusjonen i Frankrike. På det tidspunktet ble det fryktet alvorlige opptøyer i Kristiania. Et protesttog imot en artikkel til støtte for revolusjonen, publisert i *Morgenbladet* utviklet seg i en voldelig retning. Ingen omkom i opptøyene, men selve politimesteren ble angrepet av folkemengden. Flere titalls demonstranter ble arrestert. I de påfølgende dagene forberedte Løvenskiold seg på alvorlige voldelige aksjoner. Det gikk rykter i byen om at noe skulle skje. Militæret ble innkvartert i byen for å komme de forventede opptøyene i forveien. De fryktede revolusjonære aksjonene fant ikke sted. Senere ble rykter brukt for å påvirke Stortinget i en mer regjeringstro retning. Dette i forbindelse med aksjonene mot Arbeiderforeningene på sommeren og høsten 1851. Avhør av Stortingsmenn kombinert med omfattende arrestasjoner førte da til at Stortinget i stor grad føyet seg etter regjeringens linje. Det så vidt begynte samarbeidet mellom enkelte på tinget og

⁷⁹ Stattholderrapportene, 20. Mai 1844.

⁸⁰ Stattholderrapportene, 17. Mai 1846.

⁸¹ Stattholderrapportene, 18. Mai 1845.

⁸² Ringvej, *Marcus Thrane*, 240.

⁸³ Stattholderrapportene, 25. April 1850.

arbeiderforeningene opphørte.⁸⁴ Noen ganger forsøkte Løvenskiold å bekjempe rykter. Det mest fremtredende eksempelet var et rykte som går i oktober 1850. Ifølge ryktet støttet Kongen personlig kravene framsatt i Arbeiderforeningenes petisjon. Så snart Løvenskiold fikk høre om disse ryktene skrev han til kongen, og ber ham avkrefte dem.⁸⁵ Løvenskiold var bekymret for effekten slike rykter kunne ha. Arbeiderforeningene kunne ikke tillates å tro at de hadde kongelig støtte for sine krav.

Annen informasjon fikk Løvenskiold gjennom personlige observasjoner. Han møtte for eksempel Thrane i forbindelse med petisjonen Arbeiderforeningene ønsket å overlevere kongen i 1850.

Løvenskiold fortalte selvsagt om møtet i sin neste rapport. Thrane hadde ikke imponert.⁸⁶ Løvenskiold fortalte ofte om stemningen i Kristiania. Særlig er han interessert i hvem som arrangerte og gjestet forskjellige feiringer og selskaper som ble holdt i byen, og hva som ble sagt under disse selskapene. Han melder om det ble skålt for kongen eller ikke, og om noen av de fremmøtte nektet å ta del i en slik skål. Hvis selskapene ble arrangert av opposisjonelle organisasjoner, slik som Arbeiderforeningene eller den Demokratiske Forening var han opptatt av hvor mange som møtte opp, og hvordan stemningen hadde vært. Møter mellom forskjellige prominente opposisjonelle var han opptatt av å rapportere om. Da enkelte stortingsmenn hadde møtt ledende medlemmer av Arbeiderforeningene på sommeren 1851 vekket det naturligvis Løvenskiolds oppmerksomhet. Løvenskiold var som nevnt et sentralt medlem av den sosiale scenen i Kristiania. Det var derfor en enkel sak for ham å vite hva som foregikk av sosiale arrangementer blant overklassen i Kristiania. Av spionasje er det vanskeligere å vite presist hvordan informasjonen var hentet inn. Løvenskiold gjengav som regel kun informasjonen han mener var relevant for kongen, og detaljerer ikke alltid hvordan han har fått informasjonen. Han er mer opptatt av hvilken informasjon som var samlet inn. Samt å informere kongen om hvilken informasjon han håpet å få innsyn i framtiden. Morgenstierne's politirapporter er mer hjelpsomme sådan. To av de metodene som nevnes oftest i rapportene er bruk av informanter, samt brevspionasje. Dette innebar oftest kun innsyn i hvem som brevvekslet med hverandre. Ved enkelte anledninger fikk Morgenstierne innsyn i innholdet i brevene. Av brevveksling er det den som går mellom personer i Norge og utenlandske revolusjonære som bekymret mest. Hvem Harro Haring og Marcus Thrane skrev til var av stor interesse, og hvis mulig forsøkte Løvenskiold også å finne ut hva som ble skrevet i disse brevene. Dette ble gjort enten ved at informanter fikk høre hva som sto i brevet etter at de var blitt mottatt, eller at brevene blir lest.

⁸⁴ Løyland, «Utvisning og rykte som politisk verktøy», 436 – 437.

⁸⁵ Løyland, «Utvisning og rykte som politisk verktøy», 437 – 442.

⁸⁶ Stattholderrapportene, 12. April 1850.

Etter at Thrane ble arrestert var politiet raske med å lese gjennom hans brev, i håp om å finne noe graverende.

Hvilke saker var er det Løvenskiold fattet interesse for helt spesifikt? Jeg har kort tatt for meg de viktigste sakene hvor i stattholderrapportene kommer frem at det foregikk en form for politisk overvåkning fra i perioden 1844 – 1856.

Attentatbrevet

I desember 1848 var det funnet et brev i en lommebok på gaten i Kristiania. Brevet beskrevet et komplott som gikk ut på å utføre attentater mot høytstående personer i to sørtyske stater. Norske myndigheter tok brevet alvorlig. At det kunne handle om en skøyerstrek mente Løvenskiold var usannsynlig.⁸⁷ Kongen ble informert gjennom Løvenskiold, og politiet ble satt til å finne ut hvem forfatteren av brevet kunne ha vært. Brevet var signert Georg. Løvenskiold mistenkte straks Georg Fein. Han var en agitator som en tid tidligere hadde vært i Norge, og som muligens var i Norge i 1849 uvisst Løvenskiold.⁸⁸ Etterforskningen av saken leder politimester Morgenstjerne til en tysker ved navn Ludvig Holtz som blir anholdt, men til slutt må slippes fri. Saken fisler til slutt ut i sanden. Hvem som skrev brevet fant de ikke ut, og saken forsvant i det stille ut av rapportene sommeren 1849. Grunnen til at jeg nevner hendelsen, som ellers kan virke som litt utenfor oppgavens rammer er fordi den er en av flere saker i en relativt kort tidsperiode hvor Løvenskiold samlet inn informasjon om opposisjonelle i Norge. Frykten for voldelige revolusjonære handlinger var høyst reel etter Februarrevolusjonen. Myndighetene var i høyspenn, og reagerte kraftig når de oppdaget noe mistenksomt. Det er i denne sammenhengen aksjonene mot Thrane og Haring må sees.

Harro Haring

Overvåkingen og utvisningen av den Danske kunstneren og republikaneren Harro Haring er et eksempel på hvordan initiativet til overvåkning kunne komme fra kongens side. I dette tilfelle var det kongen som henvendte seg til Løvenskiold for å få informasjon om Haring.⁸⁹ Løvenskiold skrev først om Haring i mars 1850. Han fortalte da at Haring skulle ha vært i landet siden desember fjoråret. Ifølge Løvenskiold var han klar over Haring alt på det tidspunktet, og informerte Politimesteren om Harrings ankomst til riket. Grunnen til at han ikke tidligere hadde nevnt dette for kongen skal ha vært mangelen på politisk aktivitet fra Haring. Løvenskiold lovet kongen at han «...*har fornyet og skjærpet saavel min som Morgenstjernes Opmaerksomhed...*».⁹⁰ Etter dette fortsatte stattholderen å opplyse om hva Haring hadde foretatt seg, og hva han angivelig planla å gjøre i framtiden.

⁸⁷ Stattholderrapportene, 7. Desember 1848.

⁸⁸ Løyland, «Utvisning og rykte som politisk verktøy», 422 – 423.

⁸⁹ Stattholderrapportene, 21. mars 1850.

⁹⁰ Stattholderrapportene, 21. mars 1850.

Skuespillet som skal få ham utvist: *Testamentet Fra Amerika*, ble først omtalt av Løvenskiold i mars. Da sammen med en tekst kalt *Republikanske Philosophie*. Dette var da tekster Harro Harring planla å publisere.⁹¹ Hvem Harring møtte var selvfølgelig også interessant for Konge og stattholder. Spesielt forholdet mellom Thrane og Harring ble sett på med mistenksomhet. At Thrane skrev at han ikke lenger var i pengeproblemer i Arbeider-Foreningernes Blad snart etter at han gjort bekjentskap med Harring vekket naturligvis Løvenskiolds mistanke: «*Da deslige her i Landet neppe ville yte ham Understøttelse, formoder jeg, at den maa vaere kommen fra fremmede*» skriver han i samme rapport.⁹² Implikasjonen var at Thrane måtte være i kontakt med utenlandske grupper som ønsket å støtte hans arbeid i Norge. Alt i april 1850 forsøkte Løvenskiold å finne en begrunnelse for å få Harro Harring utvist. Han var ærlig på at det ikke finnes noe juridisk grunnlag for dette. Harring hadde ikke begått noen lovbrudd. Løvenskiold melder om at alle statsrådene var enige i at det var ønskelig å bli kvitt Harring. De trengte likevel en god begrunnelse for å faktisk gjøre det. Den 25 april 1850 skriver

Løvenskiold om muligheten for å få utvist Harro Harring:

«Til Begrundelse for en saadan Formodning vilde det vaere tilstraekkeligt, om Deres Majestaet vilde have den Naade at give udenrigsministeren de fornødne Oplysninger, for at Hans Excellence uden at angive sine Kilder, - kunde meddele mig, at have udenrigsfra modtagen paalidelig Underretning om, at Harring er hidkommen eller hidsendt i den i flere Deres Majestets naadige Skrivelser angivne Hensigt, at tilveiebringe en Forening mellom vore Arbeiderforeninger og udenrigske socialistiske Klubber. En saadan confidential snarlig Meddelelse fra Han Excellence Underrnigs Ministeren, er saare önskelig, medens jeg ikke vil undlade at söge andre Oplysninger.»⁹³

Løvenskiold kom med et lignende ønske alt den 7. april, men hadde ikke da fortalt de øvrige statsrådene om Harro Harring.⁹⁴ Kongen fulgte ikke Løvenskiolds anmodning i disse tilfellene. Sannsynligvis satt heller ikke kongen på noen konkrete opplysninger om at Harring var i landet for å knytte Arbeiderforeningene opp mot sosialistiske foreninger i utlandet. Det kan virke som kongen med vilje hadde villedet Løvenskiold. Kongen hadde indikert til stattholderen at han satt på pålitelig informasjon om at Harring sto i ledtog med utenlandske «sosialistiske klubber». Kanskje i håp om å motivere Stattholderen til å aksjonere imot Harring.

Marcus Thrane

Løvenskiold meldte tidlig om Marcus Thranes aktiviteter. Rapporten hans datert 1 april 1849 var den første hvor han nevner Thrane i detalj. På dette tidspunktet virker det som han ikke anså Thrane for

⁹¹ Stattholderrapportene, 28. mars 1850.

⁹² Stattholderrapportene, 28. mars 1850.

⁹³ Stattholderrapportene, 25. april 1850.

⁹⁴ Stattholderrapportene, 7. april 1850.

noen stor trussel. Dette ettersom møtene Thrane hadde holdt i Kristiania ikke hadde tiltrukket mange deltakere, og fordi Thrane ikke hadde noen særlige talegaver. Han egnet seg ifølge rapportene ikke særlig som demagog. Thane skulle ikke ha blitt møtt med noen særlig begeistring på de to møtene han holdt i Kristiania i slutten av mars. Dette ifølge politimester Morgenstjerne, som rapporterte til stattholderen om møtene. Politimesteren tok også en prat med Thrane i forbindelse med en plakat som hadde blitt funnet i byen. Denne hadde oppfordret til opprør. Thrane nektet for å vite noe om den. Løvenskiold anså plakaten som alvorlig nok til at han vedla dens tekst i sin rapport til Kongen.⁹⁵ Løvenskiold var ikke overdrevent bekymret for Thrane i sin rapport fra første april. Men i sin neste rapport, datert 12 april bruker han mye blekk på å beklage seg over manglende konstitusjonelle midler for å stoppe «...den Agitation i Samfundets laveste Classer...».⁹⁶ Stattholderen nevner ikke Thrane ved navn i rapporten, men kanskje han hadde ham i tankene.

Thrane ble nevnt et par ganger til dette året, men det er først i 1850 og fremover at Arbeiderforeningene blir en virkelig verkebyll for stattholderen. Fra 1850 ble Arbeiderforeningen og Marcus Thrane ofte nevnt i Stattholderens rapporter. Denne interessen skulle vedvare med kun noen korte avbrekk inntil Thrane og de andre lederne i Arbeiderforeningene ble arrestert sommeren 1851. De fleste rapportene i den tidsperioden kommer inn på temaet Thrane. Noen ganger kun kort med noen få setninger. Andre ganger leveres det utfyllende rapporter om hva Thrane og hans støttespillere hadde foretatt seg, og hva Løvenskiold mente de planla. I disse rapportene ble det ofte vedlagt rapport fra Politimester Morgenstjerne, som var ansvarlig for å organisere etterretningen på bakken. Løvenskiold var interessert i hva som blir sagt på Arbeiderforeningenes møter, hvor mange som dukker opp og hvilke personer som hadde innflytelse i foreningene. Han meldte blant annet om uenighetene mellom Theodor Abildgaard og Thrane. Han rapporterer også om den økonomiske situasjonen til Thrane og Abildgaard, og hvordan det stod til med inntektene fra *Arbeiderforeningens blad*. Løvenskiold gav ved flere anledninger uttrykk for at det kunne være ønskelig å beholde Thrane som leder av Arbeiderforeningene, eller i alle fall ikke forsøke å fjerne ham alene. Da kunne en farligere mann komme i førersetet.⁹⁷ Arbeiderforeningene måtte knuses, det var ikke nok med bare et lederskifte.

Stabell og En Demokratiske Forening

Gitt Løvenskiolds skepsis til Morgenbladets redaktør er det ikke overraskende at han fattet interesse når Adolf B. Stabell ble sentral i opprettelsen av en «Demokratisk Forening». Denne foreningen skulle ha som mål å jobbe for demokratiske reformer. Flere prominente medlemmer av Kristianias

⁹⁵ Stattholderrapportene, 1. April 1849.

⁹⁶ Stattholderrapportene, 12. April 1849.

⁹⁷ Stattholderrapportene, 12. April 1850.

borgerskap var signert som medlemmer. Dette meddelte stattholderen i en rapport fra 15 Marsj 1849.⁹⁸ Her var også vedlagt en rapport fra Morgenstjerne om selskapets statuetter. Han meldte at Ole Bull også skal ha hatt en rolle i å forme dette selskapet. Bull var en person Løvenskiold hadde et anstrengt forhold til fra før. Sett i forhold til hans omtale av Harro Harring eller Thrane er Løvenskiolds beskrivelser av den demokratiske foreningen og dets medlemmer ganske milde. Han nevnte affæren ganske raskt, og unnlot å personlig karakterisere medlemmene nedlatende. Det gjorde han ofte med Thrane og andre medlemmer av Arbeiderforeningene. Løvenskiold valgte å holde øye med foreningene på tross av at han ikke ser ut til å ha ansett dem som særlig farlige. De videre rapportene hans virker ikke å inneholde noen stor bekymring for hva denne demokratiske klubben skulle finne på. Utover våren fortsatte han å rapportere om deres aktiviteter. På 17 mai skulle de for eksempel ha organisert et selskap planlagt for opptil 200 personer, men Løvenskiold var fornøyd med at kun 37 personer hadde møtt opp.⁹⁹ En kopi av foreningens reglement ble tilsendt kongen i juni.¹⁰⁰ Etter dette ser Løvenskiold ut til å ha mistet interessen for saken. Han hadde sannsynligvis konkludert med at selskapet var harmløst. Stabell var han derimot fortsatt interessert i. Redaktørens navn ble ofte nevnt av Løvenskiold. Sjelden i en positiv kontekst. Stabell var i tillegg til redaktør, stortingsmann og karakteriseres av Løvenskiold som en av de mer aktive representantene blant opposisjonen på tinget. Stattholderen klandret ham naturligvis for alt det kritiske som ble skrevet om regjeringen i *Morgenbladet*. Løvenskiold tok seg også tid til å nevne hvilke fremtredende personer som ble ansatt i eller skrev for *Morgenbladet*. Han irriterte seg over at Professor Peter A. Munch hadde forfattet artikler for avisen, ifølge Løvenskiold: «...for god Betaling af Stabell».¹⁰¹

Studentene

En gruppe Løvenskiold holder under oppsikt er studentene. Løvenskiold var bekymret for at denne gruppen, som i andre land var blitt pådrivere for radikale reformer eller revolusjon. Han holdt derfor øye med hva som foregikk i studentmiljøet. Norske studenter viste seg overraskende konservative i sine reaksjoner på hendelse ute i Europa i tiden etter februarrevolusjonen. Blant annet møtte de i piperkor utenfor Stabells bolig etter den tidligere nevnte «republikanske» artikkelen i *Morgenbladet* ble publisert. Det som vekket Løvenskiolds bekymring, var påvirkningen mindre regimetro utenlandske studenter kunne ha på Norske studenter. Løvenskiold var ingen skandinaver. Han næret mistenksomhet til slike ideologiske tanker. Han anså skandinavismen som en trussel mot samfunnsordenen. Han mislikte besøkene mellom studenter fra de skandinaviske landene. Han var

⁹⁸ Stattholderrapportene, 15. Mars 1849.

⁹⁹ Stattholderrapportene, 20. Mai 1849.

¹⁰⁰ Stattholderrapportene, 26. Juni 1849.

¹⁰¹ Stattholderrapportene, 3. april 1851.

for eksempel lykkelig da de Danske studentene ikke reiste til Norge i 1848.¹⁰² Han var glad for at de Norske studentene holdt en mer konservativ holdning enn de Svenske og Danske.¹⁰³ Løvenskiold holdt øye med hvilke politiske saker studentene interesserte seg for. En slik sak er Sexe saken. Bergmester Sjur Sexe ved Kongsberg Sølvverk hadde offentlig uttrykket seg kritisk til verkets direktør. Løvenskiold anså dette som uforskammet oppførsel. Han tok initiativ til å få Sexe avskjediget fra sin stilling ved verket.¹⁰⁴ Saken fikk offentlig oppmerksomhet. Studentene debatterte noen uker etterpå, 21. desember om regjeringen hadde handlet feilaktig ovenfor Sexe. De endte med å stemme for å støtte regjeringen. Selv om Løvenskiold var fornøyd med utfallet av debatten mente han den aldri burde ha blitt avholdt. Stattholderen mente å ha funnet ut hvem det var som hadde tatt initiativet til debatten. Lektorer Marcus Jacob Monrad og Jens Peter Broch. Monrad var på dette tidspunktet innstilt til professor.¹⁰⁵ Dette ble noe utsatt som følge av debatten. 12. januar skrev Løvenskiold:

*«H:r Monrad har vidst at daecke sig saa godt, at det ikke vil kunne bevises. Han vilde saaledes, om han blev behandlet efter Fortjeneste, blive fremsat som et uskyldigt Offer og Regjeringens Adfaerd som odiös; Paa dene Grund beder jeg underdanigst at Deres Majesaet vil ignorere det Passerende og naadigst forunde ham det Professorat, hvortil han efter sin Anciennet er underdanigst indstillet. Hans Samvittighed vil uden Tvivl have röbet ham Anledningen til Udnaevnelssens Udsaettelse og have givet ham en Forskraekkelse som nyttig Lection».*¹⁰⁶

Er man generøs kan man si at Løvenskiold brukte de verktøy han har til rådighet for å hindre at det ble sådd uvilje mot regjeringen hos studentene. Er man mindre generøs virker utsettelsen av Monrads professorat ganske smålig.

Stortinget

Som nevnt var stortinget et stort irritasjonsmoment for stattholderen. Noen regelrett overvåking av individuelle medlemmer i forsamlingen kan ikke spores i rapportene. Det nærmeste en kommer er sporingen av kontakten mellom stortingsmenn og Arbeiderforeningene. Politimester Morgenstjerne meddelte eksempelvis at en rekke navngitte stortingsmenn har møtt i selskap hos H:r Abildgaard, som på det tidspunktet var formann i Arbeiderforeningene.¹⁰⁷ Løvenskiold holdt kongen informert om det han får vite om forhandlingene i forsamlingen. Han informerte også kongen om hvilke stortingsmenn han mente var kompetente eller inkompetente. En av de få gode effektene

¹⁰² Stattholderrapportene, 30. Mars 1848.

¹⁰³ Stattholderrapportene, 12. Mars 1848.

¹⁰⁴ Stattholderrapportene, 5. Desember 1850.

¹⁰⁵ Stattholderrapportene, 26. Desember 1850.

¹⁰⁶ Stattholderrapportene, 12. Januar 1851. – min parentes.

¹⁰⁷ Stattholderrapportene, 25. Mai 1851.

Løvenskiold tillegger Arbeiderforeningene og «agitatorene» var deres potensiale til å skremme Stortinget. Hvis Arbeiderforeningene ble ansett som faktisk revolusjonære mente Løvenskiold det var sannsynlig at Stortinget ville stille seg uforbeholdent bak regjeringen.¹⁰⁸

Overvåkingen 44 – 47. Oscar I tidlige regjeringstid.

Løvenskiold var som nevnt interessert i å informere om alt han mente kunne komme til å true den monarkiske styreformens i landet, og spesielt kongens personlige makt. Før 1848 var han ikke spesielt bekymret for «arbeiderklassen» eller folkelige bevegelser. Det finnes ikke mange eksempler på direkte spionasje i årene før 1848. I alle fall ikke lik den som ble utført mot Harro Haring og Marcus Thrane. Det er ikke noen tegn på at Løvenskiold mellom 1844 – 1847 hadde beordret politimesteren til å holde øye med noen spesifikke grupper eller organisasjoner. I alle fall ikke over noe lengre tidsrom. Løvenskiolds overvåking i disse årene handlet mer om å rapportere eventuelle kritiske avisartikler til kongen. Eller melde om hvilke stortingsmenn han så på som opposisjonelle eller udugelige.¹⁰⁹ Han passet også på å melde om forskjellige uroligheter i hovedstaden. Han kom også med årlige rapporter om feiringene på 17 mai. Han var bekymret for at dem han kalte «pöbel» skulle få kontroll over feiringene. Løvenskiold forsikret seg hvert år om at feiringene ville bli arrangert på en rolig måte. Det var bondeopposisjonen på tinget som var hans store irritasjonsmoment i disse årene. Løvenskiold skjulte ikke at han gjerne skulle ha Stortinget oppløst tidlig. Han mente at å innvilge prolongasjon måtte komme med konsesjoner fra stortinget. Løvenskiold mente at mange på Stortinget ønsket å svekke kongen og regjeringens makt til et punkt hvor Norge i realiteten ville bli en republikk. For Løvenskiold gjaldt det å motarbeide slike tendenser.

1848 – 1851. Revolusjoner ute, agitatorer inne.

Det er etter revolusjonene i Europa i 1848 at Løvenskiold begynte å vise bekymring for hva som kunne bevege seg ute i de hjemlige massene. I den umiddelbare etterkant av februarrevolusjonen ser ikke Løvenskiold ut til å ha satt i gang noen omfattende overvåking. Kanskje er dette fordi han ikke hadde noen fremtredende radikale å rette overvåking imot? Etter at uroen i Kristiania hadde dødd hen var det igjen mest trøbbel å få fra stortinget. Løvenskiold rådet kongen om at det kunne være nødvendig å bytte ut noen statsråder for å gi inntrykk av at det ble gitt konsesjoner til folkemeningen. Det ble deretter lagt press på Løvenskiold fra en gruppe stortingsmenn for å bytte ut flere statsråder enn de to Stattholderen la opp til. En gruppe på tinget ønsket å bytte ut hele regjeringen utenom Frederik Stang. Det er denne saken som er gjennomgangstema i rapportene mesteparten av 1848. Selv om stortinget øvet Løvenskiold adskillig problemer i denne saken ser det ikke ut til at han har drev etterretning mot stortingsmennene, utover å personlig kartlegge

¹⁰⁸ Stattholderrapportene, 21. Mars 1850.

¹⁰⁹ Stattholderrapportene, 13. Februar 1848.

faksjonene på tinget. Løvenskiold gjorde selvfølgelig sine egne vurderinger av individuelle stortingsmenn. Av interesse er en rapport der han gikk igjennom alle stortingsmennene og gjør rede for om han anså dem som kompetente for komitearbeidet de var satt til å utføre.¹¹⁰ Senere spekulerte Løvenskiold i om stortingsmennene hadde bestukket statsråd Stang med løfter om en såkalt «*premier minister*» post imot hans støtte for å felle regjeringen.¹¹¹

Før 1849 virker det som Løvenskiold hentet det meste av sin informasjon om folkemeningen i avisene eller gjennom personlige observasjoner. Det er først når Marcus Thrane og Harro Harring kommer på banen at han tyr til regelrett spionasje. Dette først i 1849, og i større grad i 1850 og 1851. Løvenskiolds personlige interesse virker å ha vært avgjørende vis a vis Thrane, mens det virker å ha vært på kongelig initiativ at Løvenskiold fattet interesse for Harring. Han var riktig nok ikke vond å be. Kritiske forfattere hadde han liten tålmodighet for, spesielt ikke utenlandske radikale typer av lav avstamning. Det var kun fordi Harro Harring hadde holdt en lav profil de første månedene av sitt opphold i landet at Løvenskiold til å begynne med ikke øynet ham mye oppmerksomhet. Selv om det var Løvenskiold som tok initiativ til overvåkingen av Arbeiderforeningene var nok ikke kongen særlig begeistret for bevegelsen heller. Stattholderrapportene gir inntrykk av at Løvenskiold fikserer på Thrane langt mer enn han gjorde Harring. Dette kan ha å gjøre med Løvenskiolds irritasjon over at han ikke kunne aksjonere imot Thrane før 1851, imens han raskt øynet en løsning på problemet Harro Harring. Nemlig å få ham utvist. Noe han planla nesten to måneder før utvisningen ble en realitet. Harring skapte heller ikke noen vedvarende organisasjon i Norge, og han hadde ingen utstrakt innflytelse på arbeiderklassen slik Thrane etter hvert fikk.

Overvåkingen Intensifieres

I forhold til overvåking virker det tydelig at det skjedde en endring etter 1848. tonen i rapportene er markant mer militante og mistenksomme etter februarrevolusjonen. Løvenskiold ble hardere i omtalen av sine meningsmotstandere. Før revolusjonen er rapportene preget av at situasjonen i Norge i Stattholderens øyne var relativt stabil og rolig. Løvenskiold klaget over Stortinget, men ikke med samme intensitet som senere. Han var opptatt av å bevare kongelige privilegier også før 1848.

Men han forsvarte dem hovedsakelig ved å motsette seg Stortingets forsøk på å kontrollere regjeringen. Det er få tegn på at det foregår noen særlig oppsyn med mistenkelige individer eller politiske organisasjoner. Politiet holdt sikkert øyene åpne for potensielle uromakere. Særlig blant landets håndverkere, som ofte reiste utenlands og fikk med seg nymotens tankegods derfra. Men slikt ble ikke direkte beordret av stattholderen, og hvis han ble informert anså han ikke den informasjonen han fikk til å være viktig nok til å videresende til kongen. Løvenskiold holder øye med

¹¹⁰ Stattholderrapportene, 13. Februar 1848.

¹¹¹ Stattholderrapportene, 7. Mai 1848.

hvilke aviser som ble stiftet, og hva de skrev. Han irriterte seg til stadighet over den liberale avisen *Morgenbladet* og dets redaktør Adolf Stabel. Men det er ikke noe i stattholderrapportene som tyder på at Løvenskiold holdt Stabells brevveksling under oppsyn. Stabells bevegelser ble heller ikke fulgt av politiet. Slik overvåkning fikk Løvenskiold igangsatt imot Harro Harring og Marcus Thrane. I lengde

er stattholderrapportene i sin helhet også vanligvis kortere i årene 1841 – 1847. De fleste rapportene i disse årene omfatter ikke særlig mer enn en side (avskriftene i arkivet i A4 format i moderne font vel og merke) og av og til ikke mer enn en paragraf. Flere rapporter innleder med at det ikke har vært noe av konsekvens å meddele hans majestet. Den slags forekommer særdeles sjelden etter revolusjonsåret. Rapportene i 1848 – 1851 er lengre enn de tidligere rapportene. Dette kan ha flere grunner enn bare økt overvåkning. Majoriteten av rapporter, selv i den senere perioden omhandler ikke Harring, eller Thrane. Det er interessant å notere at intensiferingen av overvåkingsaktiviteten ikke virkelig tok av før i 1849 – 1850. I 1848 var Løvenskiold fortsatt mest bekymret for hva opposisjonen på stortinget kunne finne på å gjøre. Tonen i rapportene var preget av en bekymring for at samfunnsordenen var i fare, men stattholderens virker ikke å ha satt i gang noen overvåkning av politiske motstandere eller farlige utlendinger i 1848.

Den økende interessen for overvåkning hadde nok flere årsaker. Løvenskiold var bekymret for at hendelsene og ideene fra kontinentet skulle spre seg til Norge, og velte hele samfunnsordenen. Samtidig rumlet det i Norge nettopp fordi revolusjonen i Europa inspirerer til folkelige bevegelser og oppildner til krav om reform. Arbeiderforeningene var ikke alene om å kreve endringer omkring midten av det 19 århundre. Flere aviser publiserer kritiske artikler og krevde reformer. For eksempel ble det av mange aktører fremført et populært krav om innføring av allmenn verneplikt. Motstand mot embetsmennesenes dominerende makt var også ganske normalt. *Morgenbladet* var den mest populære av disse forholdsvis liberale avisene, men langt fra den eneste. Stortinget ble enda mer opposisjonelt enn vanlig. Det forsøkte å påføre regjeringen nederlag i flere saker. Som nevnt forsøkte Stortinget etter februarrevolusjonen å tvinge frem endringer i regjeringen. Stortinget som ble valgt i 1850 og som satt i 1851 var det mest radikale tinget til den dato. Øvrighetens misnøye med den sittende regjeringen ble uttrykket i fornemme foreninger. Slik som den nevnte Demokratiske Foreningen. Samtidig søkte utenlandske radikale seg til Norge både for å drive sin «agitasjon» og for å søke ly i et av Europas tilsynelatende mest liberale land. Verken kongen eller Løvenskiold hadde noen interesse av å la Norge bli en frihavn for europeiske republikanere. Alt dette motiverte sannsynligvis Løvenskiolds til å sette mistenkelige grupper og personer under nært oppsyn i tiden etter 1848.

Kapittel 3

Hvordan Overvåke?

I dette kapitlet ønsker jeg å se på de forskjellige metodene Løvenskiold og Morgenstjerne tok i bruk for å hente inn informasjon om opposisjonelle. Jeg vil også se på hvilken type informasjon de var interessert i. Jeg har valgt å dele inn informasjon i to kategorier: Privat informasjon, og offentlig informasjon. På samme måte har jeg valgt å dele overvåkningen inn i kategoriene: Den som foregikk gjennom åpne kilder, og den som ble utført med spionasje.

Med referanse til forrige kapittel kan vi se at det var to saker som involverte utstrakt overvåkning under Løvenskiolds periode som stattholder. Den første av disse sakene var Marcus Thrane og Arbeiderforeningene. Thranes Arbeiderforeninger var den første politiske masseorganisasjonen i Norge og hadde rett før aksjonene mot den over 30.000 medlemmer over hele landet. Selv om de nektet for å ha revolusjonære intensjoner var foreningene inspirert av revolusjonene på kontinentet. Derfor vakte de mistanke hos myndighetene generelt, og Løvenskiold spesielt. Harro Harring og hans korte opphold i Norge førte også til utstrakt spionasje og overvåkning. Harring var internasjonal republikaner med revolusjonære venner som Giuseppe Mazzini.¹¹² Frykten for at han skulle stå i ledtog med utenlandske republikanere og planlegge revolusjon i Norge førte til at Oscar I satte Løvenskiold til å holde et nært øye med ham. Etter at Harro Harring hadde vært i landet noen få måneder ble det så funnet et påskudd for å utvise ham. Kun disse to sakene motiverte til en form for systematisk og langvarig overvåkningsaktivitet. Andre grupper og personer kom i stattholderens søkelys til tider. Det kanskje mest prominente eksempelet er den Demokratiske Foreningen. Det finnes også en rekke andre eksempler på personer og grupper som kom i stattholderens søkelys. Som regel mistet Løvenskiold interessen for dem etter kort tid. Når Stattholderen mistet interessen stanset også overvåkningen. I alle fall den som ble rapportert til Kongen. Det er selvfølgelig mulig at politiet holdt et øye med slike personer en tid etterpå også, men i så fall kom lite ut av det.

Harro Harring og Thrane kom i Løvenskiolds søkelys i en periode hvor Stattholderen var svært bekymret for folkelig 'agitasjon'. Hendelsene i Paris 1848 sjokkerte Løvenskiold. De mange klageskriftene hans om den «Moralske Cholera» i rapportene vitner om dette. Løvenskiold var bekymret for utviklingen i Europa. Han fulgte nøye situasjonen, og bad ofte kongen om informasjon fra kontinentet. Mest av alt fryktet Løvenskiold at den revolusjonære sykdommen skulle spre seg til Skandinavia. Derfor var han særlig opptatt av hendelsene i Danmark under den Slesvigske krigen. Her mente han kampen stod mellom revolusjon og undergang på den ene siden, og bevaringen av

¹¹² Larsen, *Paul Harro-Harring*, 20.

sivilisasjon på den andre. Kun ved at Tyskerne ble drevet ut av Danmark, og monarkiets rettigheter gjenopprettet kunne revolusjonen holdes på avstand.¹¹³ Hjemme i Norge var det i revolusjonsåret 1848 og vel inn i 1849 ingen åpenbare lederskikkelser i opposisjonsmiljøet. Den opposisjonen som fantes, var ikke basert i massene. Den var konsentrert på Stortinget, og bestod i hovedsak av liberale embetsmenn og storbøndene. Embetsmennene var del av den samme klassen som dem som besatte regjeringen. Bøndene dyrket på sin side sine egne interesser, som ikke alltid sammenfalt med 'den lave klasses'. Bøndene var ikke interesserte i å gi stemmerett til eiendomsløse menn. De hadde heller ingen planer om å bedre husmennesenes kår. Thrane selv var skuffet over bøndenes opptreden på tinget. Disse mennene kunne ikke mobilisere den folkelige misnøyen i landet. Stattholderen var allikevel bekymret for hva som beveget seg i arbeiderklassen. Vinteren 1848 var det dårlige tider økonomisk, mye grunnet urolighetene på kontinentet. Løvenskiold var informert om at over tusen arbeidere i hovedstaden kunne komme til å stå uten arbeid. Han bekymret seg for konsekvensene av dette, og søkte å finne en måte å holde disse «sjauerne» i arbeid for å unngå uroligheter.¹¹⁴ Vi kan se at Løvenskiold forsøkte å identifisere grupper som kunne utgjøre en fare for styresmaktene. Han forsøkte så godt han kunne å hindre at arbeiderne i byen mistet arbeidet, i håp om at dette ville hindre revolusjonær aktivitet.

Løvenskiolds hovedfokus var i 1848 og 1849 rettet imot sine motstandere i Stortinget. Samt mot trusselen han ante mot monarkiet i hendelsene i Slesvig-Holstein. Han irriterte seg også over Morgenbladets redaktør Adolf Bredo Stabell. Denne irritasjonen utviklet seg ikke til noen regelrett spionasje. Ei heller til noe utrykt ønske om å få Stabell arrestert. Løvenskiolds fokus endret seg i 1850. Ifra våren av 1850 ble Løvenskiold stadig mer bekymret for Marcus Thrane. Tidlig 1849 hadde Løvenskiold meldt om hans organiseringsvirksomhet i hovedstaden, men etter dette forsvinner Thrane ut av rapportene i en lengre periode. Antallet rapporter som nevner ham blir mange først i 1850. Dette samfaller med Arbeiderforeningenes økende styrke. Ofte inkluderte rapportene en klage over hvordan regjeringen mangler lovlige midler til å stoppe demagogene som Thrane før de fikk gjort skade. Denne frustrasjonen kan ha motivert Løvenskiold til å spionere på Thrane. Kanskje i håp om å finne noe ulevelig å arrestere ham for. Han gjorde dette uten å informere andre enn svært betrodde medlemmer av regjeringen om at dette foregikk.¹¹⁵ Særlig betrodd var statsrådene Vogt og Krogh. Han i det store Løvenskiolds konservative grunnsyn. Han hadde også lang fartstid som statsråd. Vogt utøvde også stor innflytelse i regjeringen. Den er i ettertid er kalt det Vogt-Løvenskioldske ministerium.¹¹⁶ Det kan nok tenkes at disse ble betrodd mer informasjon enn for

¹¹³ Stattholderrapportene, 24. November 1850.

¹¹⁴ Stattholderrapportene, 9. April 1848.

¹¹⁵ Løyland, «Utvisning og rykte som politisk verktøy», 438.

¹¹⁶ Ringvej, *Marcus Thrane*, 165.

eksempel statsråd Stang, som Løvenskiold hadde et anstrengt forhold til. Men selv ikke de mest betrodde fikk tilgang til all den informasjon Løvenskiold fikk samlet inn.¹¹⁷ Løyland reiser et godt poeng når hun foreslår Løvenskiolds mangelen til vilje til å informere regjeringsmedlemmer om overvåkningsarbeidet kan ha bidratt til at mange radikale unngikk politiets oppmerksomhet.¹¹⁸ Løvenskiold var kompetent. Men han var langt ifra allvitende. Vi har også sett at Løvenskiold ikke var den eneste initiativtakeren til spionasjen. Kong Oskar virker å ha vært svært bekymret for utenlandske radikale. Kanskje mere enn Løvenskiold selv. Han la press på stattholderen og krevde at Paul Harro Harring måtte holdes under oppsyn. Kongen fryktet at Harro Harring var i kontakt utenlandske republikanske og sosialistiske grupper. Muligens mottok han midler fra disse gruppene, som kanskje hadde som mål å gjøre revolusjon i Skandinavia. Dette var ikke helt utenkelig. Harring skrøt tross alt av å være en venn av den erkerevolusjonære italieneren Mazzini. Han hadde inspirert republikanske grupper i flere land.¹¹⁹ Harring hadde også selv drevet aktivt republikansk agitasjon i mange Europeiske land. Han hadde deltatt, riktignok kun i noen uker, aldri i kamp, i den Greske frigjøringskrigen noen tiår tidligere.¹²⁰ I motsetning til overvåkningen av Thrane hadde spionasjen mot Harro Harring ganske tidlig et klart mål: Å utvise ham fra landet. Løvenskiold ønsket å finne informasjon som kunne overbevise sine kolleger i regjeringen om at Harring var en trussel, og at han derfor måtte sendes ut av landet. Han var overbevist om at Harring hadde revolusjonære intensjoner, men hadde vansker med å finne bevis som kunne overbevise regjeringen. Overvåkningen av Harring og Thrane skiller seg fra tidligere overvåkning av opposisjonelle i at den innebar en stor grad av regelrett spionasje. I de fleste andre eksemplene på politisk overvåkning så Løvenskiold seg fornøyd med å innhente informasjon gjennom sin sosiale sirkel. Eller gjennom avisene. Ved tilfeller slik som 17 mai feiringene kunne han sonde stemningen i byen simpelthen gjennom å spasere omkring å observere hva som foregikk. Når det kom til Thrane og Harring var Løvenskiold langt mer villig til å ta i bruk inngripende midler.

Offentlig og privat informasjon.

Hva mener jeg med offentlig informasjon? Inkludert i offentlig informasjonen er alle de opplysninger som ble publisert for å nå et bredt publikum; For eksempel avisartikler, skuespill, eller det som ble sagt på store folkemøter. Jeg inkluderer også all den informasjonen ikke var direkte privat i min definisjon. For eksempel hva som ble sagt av de oppmøtte i en større sosial sammenkomst slik som et selskap. Hvilke personer som har besøkt overvåkningsobjektet og så videre. Altså all den

¹¹⁷ Løyland, "Utvising og Rykte Som Politisk Verktøy», 427.

¹¹⁸ Løyland, "Utvising og Rykte Som Politisk Verktøy», 427.

¹¹⁹ Holt, "Giuseppe Mazzini", 23.05.2021. <https://www.britannica.com/biography/Giuseppe-Mazzini>

¹²⁰ Larsen, *Paul Harro-Harring*, 5 – 25.

informasjon som er tilgjengelig for den som ønsker å finne ut av det gjennom relativt ordinære informasjonskanaler.

Hvilken informasjon definerer jeg som privat? Skillet mellom privat og offentlig informasjon er ikke alltid enkelt å få øye på. Privat informasjon er den gitte personer eller grupper ikke ønsker at skal bli offentlig. Det er informasjon en med vilje ikke deler med andre, eller som noen forsøkte å holde skjult. I denne sammenhengen er det kanskje enklest å definere privat informasjon som den som kun var tilgjengelig gjennom spionasje. Det vil si, når Stattholderen måtte ta i bruk metoder slik som lesning av private brev, eller bruk av hemmelige informanter for å oppdage noe, da kan vi snakke om innsamling av privat informasjon.

Også hva som utgjør spionasje er vanskelig å definere helt klart. Informanter som følger med Thrane på reise og rapporterer det han gjør til Løvenskiold er helt klart spionasje. Det samme kan sies om Morgenstiernes forsøk på å få innsyn i Harrings dagbøker. Men hva med **Morgenstiernes** samtale med Harrings lege? Legen fortalte uten videre om Harro Harrings helsetilstand til myndighetene. Men Harrings helsetilstand ville jo uansett ha vært ganske så lett å finne ut av gjennom passiv observasjon. Ingen ny eller privat informasjon om Haring ble delt av legen. Uansett hvilke kilder informasjonen kom ifra ble jo ikke Thrane eller Haring notifisert om at Stattholderen samlet inn informasjon om dem. Skillet jeg bruker imellom offentlig og privat informasjon er et kunstig skille. Det samme er skillet mellom innsamling av informasjon gjennom åpne kilder og spionasje. På tross av dette er skillet mellom de to typene informasjon nyttige i konteksten av oppgaven. De representerer ytterpunktene i et spektrum av typer informasjon, og metoder for informasjonsinnsamling.

Innhenting av informasjon

Jeg vil forsøke å vise hvilke metoder Løvenskiold tok i bruk for å samle inn informasjon. Det er ikke min intensjon å referere alle instansene av overvåkning en kan finne i stattholderrapportene. Det er svært mange instanser av dette fordelt over svært mange individuelle rapporter i en periode på omtrent 15 år mens Løvenskiold var stattholder. Riktignok konsentrerer jeg meg om årene 1844 – 1856, og den meste av overvåkningsaktiviteten er konsentrert i perioden 1849 – 1851, men det er snakk om et ganske stort antall tilfeller. Ikke alle er av like stor interesse. Jeg ønsker å vise hvilke muligheter Løvenskiold hadde til å utføre overvåkning. Hvilke ressurser han hadde til rådighet og hvordan han tok disse i bruk. Jeg retter mye oppmerksomhet mot overvåkingen av Harro Haring og Marcus Thrane. Thrane og Haring er de personene som i aller størst grad ble utsatt for overvåkning under Løvenskiolds stattholdertid. I begge tilfeller konkluderte myndighetenes oppmerksomhet for dem med aksjoner for å stoppe deres politiske virksomhet. Haring ble utvist i

juni 1850, og Thrane ble arrestert omtrent ett år senere. Etter dette virker Løvenskiold å ha mistet interessen for overvåkningsarbeidet. Det var ikke lenger noen åpenbare personer å rette det imot.

Det døde derfor bort uten Løvenskiolds personlige initiativ.

Overvåking Gjennom Åpne kilder

Selv i moderne tid sies det at mesteparten av etterretningsarbeid består i å samle inn informasjon og analysere informasjon tilgjengelig fra åpne kilder. Dette var tilfellet også i det 19 århundre.

Mesteparten av det Løvenskiold rapporterer til kongen finner han ut gjennom de samme kanalene som alle andre. Gjennom samtaler, sladder og rykter. Stattholderen var en fikstur i selskaplivet i hovedstaden. Fra hans stattholderbolig i Stiftsgården i Rådhusgaten var han stadig vert for selskaper og festligheter. Tross sitt strenge utseende skal han ha vært en svært god vert og gjest. Han var på mange måter sentrum for øvrighetens selskapliv i hovedstaden.¹²¹ Løvenskiold hadde et bredt sosialt nettverk av venner og kjente. Han hadde også mange ansatte og underordnede som kunne forsyne ham med informasjon. Fra disse fikk han et overblikk over hvilke rykter som fløy. Hvem som har møtt hvem, hvem som hadde gjestet hvilke fester og utropt hvilke skåler, og så videre. Sladder var en god kilde til informasjon. Både Haring og Thrane var innen 1850 personer som oppildnet til mye snakk. Offentlig informasjon er ikke kun det som blir offentlig publisert for å nå et så stort publikum som mulig. Det kan også være talene som ble holdt på Arbeiderforeningenes møter, eller hvilken skål som ble drukket av gjestene på en fest. Denne informasjonen ble ikke alltid publisert noe sted. Men de som var interessert og kjente de riktige personene kunne finne ut hva som hadde foregått. En kunne også finne informasjon ved å møte opp til riktig tid og sted å lytte. Morgenstjerne var for eksempel til stede på Arbeiderforeningenes første møte i Kristiania i mars 1849.¹²² Det som skjedde der var ikke hemmelig. Den konservative avisen Christiania-Posten rapporterte om møtet. Den skrev et ganske langt referat av hva som hadde forekommet på det andre møtet i byen.¹²³ Ved å følge med i avisene kunne man derfor følge Arbeiderforeningenes vekst og få innsyn i deres offentlige agenda. Løvenskiold mistenkte selvfølgelig at den offentlige posisjonen til foreningene skjulte en mer ondsinnet plan.

Løvenskiold og Morgenstjerne befant seg mesteparten av tiden i Kristiania. Fra 1849 og fremover var også Thrane og Haring hovedsakelig basert i byen. I 1850 var ikke Kristianias befolkning større enn cirka 30.000. Dette var ingen storby. I *Gesellar Rebellar og andre Farlege Folk* viser Tore Pryser at det omkring midten av 1800-tallet var et ganske stort miljø i Kristiania som kunne være påtakelige for opposisjonelt tankegods. Særlig var dette tilfelle blant de unge blant byens mange håndverkere.

¹²¹ Gjerløw, *Stattholder Severin Løvenskiold*, 178.

¹²² Ringvej, *Marcus Thrane*, 44.

¹²³ *Christiania-Posten*, 11. April 1849, 3.

Disse reiste mye. Ofte til utlandet, og kom dermed i kontakt med republikansk og sosialistisk tankegods som de så brakte tilbake til hjemlandet.¹²⁴ De uttalt revolusjonære var likevel ikke særlig mange. Det var derfor ingen stor oppgave å holde oversikt over de viktigste figurene i disse miljøene.

Pryser viser at myndighetenes oversikt var ikke var komplett. Noen internasjonale kommunistagenter slapp under radaren omkring 1848.¹²⁵ Det må sies at de sannsynligvis ikke ble lagt merke til fordi de i det store og hele ikke fikk utrettet så mye. Det var heller ikke mange aviser med stor sirkulasjon i byen. *Morgenbladet* var den viktigste regjeringkritiske avisen, og senere fulgte *Arbeider-Foreningernes* blad, og i en kort periode Harrings tidsskrift *Folkets Røst*. Det var også en rekke mer konservative aviser, slik som den nevnte *Christiania-Posten*. Gjennom sine nettverk av venner og bekjente kunne Løvenskiold og Morgenstjerne holde seg godt informert om hva som foregikk i byen. Det som de ikke plukket opp gjennom samtaler eller rykter kunne de som regel lese om i avisene. Riktignok var både Løvenskiold og Morgenstjerne høytstående personer, og assosierte seg ikke uten videre med den type folk som møtte opp i Arbeiderforeningenes møter. De som Løvenskiold kaller «Tilhørere af den laveste Klasse».¹²⁶ Men tidspunktene for møtene var ikke vanskelig å finne ut av, og det virker ikke som Morgenstjerne hadde noen vanskeligheter med å finne ut hva som ble sagt der. Politimesteren kunne også innhente informasjon gjennom mer eller mindre formelle avhør med personer som var i hans søkelys. Samtalen med Thrane før dennes første møte i Kristiania kunne ha tjent både til å finne ut om Thrane sto bak den opprørske plakaten han angivelig var innkalt for å utspørres om. Møtet tjente også kanskje til å gjøre en vurdering av Thrane selv, og på forhånd se om møtene han planla å holde kom til å utgjøre noen fare for offentlig ro og orden. Som nevnt var mange håndverkere involvert i opposisjonsaktivitet. Disse var personer som ofte var i kontakt med politiet grunnet sine hyppige reiser. Reisevirksomhet krevde pass, og involverte derfor politiet. Det var også en hel del lover og regler knyttet til håndverkerne og deres reiser som brakte hyppig dem i kontakt med ordensmakten.¹²⁷ Etter opptøyer eller protester ble det også foretatt mange avhør. Disse kunne tjene til å kartlegge hvem de ledende agitatorene blant massene var.¹²⁸ I de sistnevnte tilfelle var det dog mulig å handle ganske raskt for å få folk arrestert.

Løvenskiold og Morgenstjerne hadde riktig nok ikke alltid full kontroll. Informasjonen de fikk var ikke alltid korrekt. Det var som nevnt agitatorer aktive i landet de aldri oppdaget. De kunne heller ikke holde øye med Haring og Thrane til enhver tid. Etterretningen var svært avhengig av deres personlige engasjement. Overvåkingen var også geografisk begrenset. Hovedstaden og det

¹²⁴ Pryser, *Gesellar, rebellar og svermarar*, 14 – 39.

¹²⁵ Pryser, *Gesellar, rebellar og svermarar*, 43 – 70.

¹²⁶ Stattholderrapportene, 1. April 1848.

¹²⁷ Pryser, *Gesellar, rebellar og svermarar*, 14 – 39.

¹²⁸ Pryser, *Gesellar, rebellar og svermarar*, 76 – 96.

umiddelbare omegn var sentrum for Løvenskiolds aktivitet. Det var i Kristiania han oppholdte seg mesteparten av tiden. Det var der han var i stand til å organisere effektiv overvåkning. Han ble godt hjulpet av at hans betrodde medarbeider; Christian Morgenstierne som var politimester i byen. Utenfor Kristiania var det vanskeligere for Løvenskiold å tilegne seg informasjon. Han hadde færre kontakter og direkte underordne utenfor byen. Farten på kommunikasjon i perioden hjalp heller ikke. Lokale myndigheter måtte i stor grad håndtere lokale uromakere på egen hånd. Hvis det oppstod problemer i distriktene fikk Løvenskiold som regel beskjed først etter at det hele var over. Løvenskiolds mulighet til å få relativt snarlig og korrekt informasjon strak seg på det meste omtrent Horten, og til Kongsberg. Selv her var det som regel lokale myndigheter som håndterte problematiske situasjoner og personer.

Utenom å overvåke hva de sa og skrev, fulgte Løvenskiold også nøye med på Haring og Thranes reisevirksomhet. Stattholderen så helst at disse to holdt seg i Kristiania og omegn. Der kunne han ganske enkelt finne ut hvor Thrane og Haring bodde, hvem de besøkte og hva de planla å gjøre. Dette reflekteres i rapportene, der han ofte rapporterte slik informasjon. Det var neppe nødvendig å fotfølge Haring eller Thrane for å finne ut hvor de hadde bopel eller hvem som besøkte dem hyppig, så lenge de befant seg i hovedstaden. Den slags informasjon var nok almen kjent for de interesserte.

Løvenskiold ble bekymret når han fikk nys av planer om at Thrane eller Haring planla å reise omkring i landet. Han mente at reisene kunne gi dem mulighet til å så uro i distriktene. I den tidlige omtalte rapporten fra 1st april 1849 skrev Løvenskiold om Thranes virksomhet i hovedstaden at «Jeg vilde anseet hans fortsatte Virksomhed her mindre fordaerelig end i de mindre Byer.»¹²⁹ Dette var nok ikke kun fordi Thrane hadde spedt hell med sin tidlige virksomhet i hovedstaden. En skulle kanskje tro at Løvenskiold ville foretrukket det hvis Thrane hadde holdt seg til «de mindre Byer», enn til Kristiania hvor det fantes en et allerede etablert miljø mottakelig for republikanske og revolusjonære tanker. På det meste skulle Kristianas Arbeiderforeninger telle over tusen medlemmer.¹³⁰ Grunnen til at Løvenskiold foretrakk å ha Thrane i hovedstaden, var kanskje at så lenge han befant seg der var han i alle fall trygt under Stattholderen og Morgenstiernes overvåkende øyne. Det var også tilstrekkelige militære styrker omkring hovedstaden til at Løvenskiold kunne føle seg trygg på at myndighetene kunne slå ned på et opprør. Til tider virker det som han nærmest lengtet etter at Thrane skulle gjøre et slikt forsøk. Det ville ha gitt ham en mulighet til å endelig knuse Arbeiderforeningene å få Thrane arrestert.¹³¹ I Kristiania hadde Løvenskiold midler til å holde Thrane under oppsyn. Det samme var ikke tilfelle ute i landet. Hvis han

¹²⁹ Stattholderrapportene, 1. April 1848.

¹³⁰ *Arbeider-Foreningernes Blad*, 18. Mai 1850, 4.

¹³¹ Stattholderrapportene, 1. Desember 1850.

ville overvåke Thrane der måtte han ty til enten lokale embetsmenn eller informanter plassert i Arbeiderforeningene.

Ved flere anledninger viste Løvenskiold interesse for aktivisters reisevirksomhet. Noen ganger kan reisene til agitatorene illustrere begrensingene for myndighetenes overvåkning. Sent på høsten 1850 ble Løvenskiold oppmerksom på at Thrane skulle ha besøkt Carlstad uten hans viten. Løvenskiold var først skeptisk til dette ryktet.¹³² Løvenskiold mente Thrane umulig kunne ha reist til Carlstad ut hans viten. Han fikk støtte fra Morgenstierne. Politimesteren dokumenterer at Thrane verken hadde søkt eller fått utdelt pass for å kunne reise dit.¹³³ Det viste seg til slutt at Thrane faktisk hadde vært i Carlstad, noe som overasket Løvenskiold.¹³⁴ Myndighetene i Carlstad hadde ikke informert Løvenskiold om Thranes besøk i byen. Dette på tross av at Thrane hadde vært i kontakt med politiet i byen, og nektet pass for å reise videre til Stockholm. Dette fordi han ikke hadde pass fra Kristiania.

Thranes reise var i tillegg ment å opprette kontakt mellom de Norske og de Svenske Arbeiderforeningene. Løvenskiold viste ikke noe om disse planene. Hadde han visst om Thranes intensjoner med reisen ville han utvilsomt ha meldt om det til kongen. Utenom å tjene som et eksempel på myndighetenes interesse for Thranes reiser er episoden også interessant av en annen grunn. Episoden at myndighetens overvåkning var langt fra feilfri. Selv i en periode hvor spionasjen mot Thrane var intens kunne han tilsynelatende uten vansker reise ut av hovedstaden og inn i Sverige uten at hverken politiet i Norge eller de lokale myndighetene i Carlstad viste om det. Kanskje var dette hjulpet av at Thranes reise til Stockholm ifølge ham selv var en spontan ide.¹³⁵ Det er tydelig fra denne episoden at Thrane på langt nær ble fotfulgt fra dag til dag. For øvrig var ikke Thrane den eneste som kom seg gjennom passkontrollen uten å bli merket av politiet i dette tidsrommet. Høsten 1849 hadde agitatorene Georg Fein sannsynligvis greid å komme seg inn i Norge uten at Løvenskiold var klar over det.¹³⁶ Dette er den samme Fein som var mistenkt for å ha skrevet attentatbrevet som ble oppdaget i desember 1848. Man skulle tro at en slik mann ikke skulle kunne komme seg inn i Norge uten videre. Mesteparten av tiden lente nok Morgenstierne seg på rykter, og Thranes offentlig erklærte planer for å følge hans bevegelser. I 1851 lyktes det en av Morgenstiernes informanter å bli Thranes følgesvenn på en lengre reise i Oppland. Jeg vil se nærmere på den episoden i seksjonen om spionasje senere i kapitlet.

Løvenskiold bruker også frykten for at Haring skulle legge seg up på reise i ett forsøke på å skremme kongen. Løvenskiold ønsket kongens hjelp med å overbevise regjeringen om å utvise Harro Haring.

¹³² Stattholderrapportene, 10. November 1850

¹³³ Stattholderrapportene, 14. November 1850

¹³⁴ Stattholderrapportene, 24. November 1850

¹³⁵ Koht, *Marcus Thrane: til hundreaarsdagen*, 65.

¹³⁶ Løyland, «Utvisning og Rykte Som Politisk verktøy», 422.

Løvenskiold skrev til kongen at at Haring «have i Sinde» å reise til Bergen og andre Norske byer.¹³⁷ Stattholderen ønsket at kongen skulle gi ham informasjonen han visstnok satt på, som bekreftet at Haring stod i ledtog med utenlandske sosialister. Kongen må ha indikert for Løvenskiold at han satt på slik informasjon. Kunne Løvenskiold ha slått i bordet med noe slikt i møte med sine regjeringskolleger ville han sporenstreks kunne få Haring utvist. Noen slik informasjon var ikke å få av kongen. Det krevdes heller ikke til slutt. Løvenskiold og regjeringen greide til slutt å fremstille et satirisk skuespill som en trussel mot rikets sikkerhet. På den måten ble de kvitt Harro Haring.¹³⁸

Aviser og tidsskrifter

For å finne ut hva som beveget seg ute i offentligheten var det ofte tilstrekkelig å lese avisene. De politisk engasjerte skrev ofte leserinnlegg for å nå videst mulig publikum, og disse leserinnleggene kunne engasjere til debatt. Ved å lese avisene, da særlig *Morgenbladet*, kunne Løvenskiold raskt fatte et inntrykk av hvilke saker som var på moten hos de regjeringskritiske. Når *Arbeider-Foreningernes blad* kom i sirkulasjon kunne Løvenskiold følge med på hvilke saker foreningene hadde i søkelyset ut ifra hva som blir diskutert i bladet. *Folkets Røst* som Harro Haring fikk startet opp i 1850 gav enda et vindu inn i de opposisjonelle miljøene. Margit Løyland skriver at *Arbeider-Foreningernes blad* og *Folkets Røst* representerte to forskjellige opposisjonelle miljøer i hovedstaden. Hun mener *Arbeider-Foreningernes blad* representerte de «Kristenradikale, ikkjevaldelege handverkarane». Mens *Folkets Røst* representerte «republikanske akademikarar og intellektuelle som var meir villige til å bruke vald og gå drastisk til verks for å oppnå måla sine.»¹³⁹ Løvenskiold uttrykker ikke selv ett slikt skille mellom Haring og Thrane og deres støttespillere. For ham var begge farlige agitatorer som skulle stanses. Det betyr selvfølgelig ikke at det ikke fantes et slikt skille.

Løvenskiolds rapport datert 28 mars 1850 gir eksempler på hvordan avisene ble brukt for å følge Haring og Thrane. Haring hadde i *Morgenbladet* annonsert planer for to publikasjoner han arbeidet med. *Testamentet fra Amerika* og *Republikansk Philosophie*. Som kjent skulle den første av disse gi grunnlag til Harrings utvisning fra landet ikke lenge etter. I samme rapport skrev Løvenskiold at Haring har annonsert i *Arbeider-Foreningernes blad* at han ikke trenger pengegaver, «fordi han har modtaget Understøttelse af formaaende Maend».¹⁴⁰ Løvenskiold betviler at noen fremtredende menn i Norge ville ha støttet Thrane. Han konkluderte med at noen «fremmede» sto bak.¹⁴¹ Både Kongen og Løvenskiold mistenkte at både Haring og Thrane samarbeidet med utenlandske

¹³⁷ Stattholderrapportene, 7. April 1850.

¹³⁸ Ringvej, *Marcus Thrane*, 172 – 177.

¹³⁹ Løyland, «Utvising og Rykte Som Politisk Verktøy», 428.

¹⁴⁰ Stattholderrapportene, 28. Mars 1850.

¹⁴¹ Stattholderrapportene, 28. Mars 1850.

sosialistiske og republikanske grupper. Løvenskiold skrev blant annet: «Det Farligste vilde blive, om Agitationen skulde vinde fremmed Understøttelse!»¹⁴² På bakgrunn av hva som ble skrevet i de offentlige avisene fant Løvenskiold og Morgenstjerne i dette tilfellet informasjon som underbygget deres mistanke om at Thrane var hjulpet frem av farlige utlendinger.

Når nye opposisjonelle blader skulle startes opp ble også dette meddelt kongen. 12 mai meldte Løvenskiold ifra om at Harro Haring og en «anden meget slet berygtet Person» antageligvis Paul Hjelm Hansen, er blitt medredaktører i det nye bladet *Folkets Røst*. Han meldte også at Haring skulle ha ytret seg svært kritisk til kongedømmet som institusjon da han gjestet et selskap.¹⁴³ Rapporten gir også en god indikasjon på hvor sentral Morgenstjerne var i etterretningsarbeidet. Løvenskiold beklager at kammerherren var på en lengre reise «fordi han er meest initiert i Dagens mangehaande Begivenheder her».¹⁴⁴ Morgenstjerne skrev en politirapport om den planlagte oppstarten av *Folkets Røst* den 24 april. Om de som stod bak bladet som kalte seg «Venner af Friheden» skrev han:

*«Undertegnede, «nogle Venner af Friheden», ere DH:r Haro Haring, Prokurator Gaarder, to Herrer Poulsen og Martinus Bratlie. Haro Haring er Hovedredactören og den hvem al pecuniaer Fordel skal tilflyde.»*¹⁴⁵

Morgenstjerne kan melde at *Folkets Røst* skal ha tegnet omtrent 500 abonnenter. «Mest av haandvaerkere og Handlende». Målet med den nye avisen var ifølge Morgenstjerne pengespekulasjon.¹⁴⁶

Arbeiderforeningenes petisjon var også av interesse. Det lyktes ikke Morgenstjerne å få tak i en kopi av den før den skulle leveres. Men innholdet fikk han medelt ut ifra taler holdt på et møte i Arbeiderforeningene. Om dette skrev han:

*«... og hvor der foretoges Oplaesning af en til Hans Majestet Kongen stilet Petition, der er trykt, men saa omhyggelig forvares af Thrane selv, for at undgaae offentlig Dröftelse i Dagbladene, at der ikke findes et eneste Exemplar af den her i Staden, hvorfor det har vaeret mig umueligt indtil nu at forskaffe mig en Gjenpart, som jeg havde önsket at vedlaegge naervaerende underdanige Rapport. Foruden det Politipersonale, der af mig var beordret til at overvaere Samlingerne, har jeg forskaffet mig en Referent, ...»*¹⁴⁷

¹⁴² Stattholderrapportene, 21. Mars 1850.

¹⁴³ Stattholderrapportene, 12. Mai 1850.

¹⁴⁴ Stattholderrapportene, 12. Mai 1850.

¹⁴⁵ Stattholderrapportene, 25. April 1850.

¹⁴⁶ Stattholderrapportene, 25. April 1850.

¹⁴⁷ Stattholderrapportene, 31. Januar 1850.

Det var altså ikke alltid lett for Morgenstjerne å få tak i selv relativt offentlige dokumenter. På høsten 1850 begynte det å gå rykter om at kongen var positiv til kravene fremstilt i petisjonen. Han skulle visstnok støtte foreningenes sak. Vogt som på dette tidspunktet skrev rapportene, foreslo at kongen skulle avvise disse ryktene gjennom en avisartikkel.¹⁴⁸ Vogt fylte stattholderens plikter, da Løvenskiold på det tidspunktet var på Fossum . Både han og Løvenskiold var fast bestemt på at ryktene måtte stanses. Det var på ingen måte ønskelig at det skulle feste seg ett inntrykk av at Kongen støttet Arbeiderforeningene og innholdet i petisjonen. Det kunne øke støtten til foreningene. Slike rykter kunne også muligens mane til protesttog eller hva verre var. Derfor var myndighetene raskt ute med å avvise ryktene.

Demonstrasjoner, Feiring og Samlinger

Store forsamlinger har alltid vært et bekymringsmoment for styresmaktene. Løvenskiold var som nevnt hvert år opptatt av å holde øye med 17 mai feiringene, som han anså som en farlig dato. På grunnlovsdagen kunne nasjonalistiske og unionsfiendtlige personer finne sammen å lage kvalme for regjeringen. Etter hendelsene i Europa i 1848 ble Løvenskiold enda mer bekymret for store forsamlinger. Han skrev mars 1848: «...maa jeg under naervaerende Omstaendigheder ansee alle store Samlinger, isaer af yngre Mennesker betaenkkelige, ja farlige».¹⁴⁹ Dette forble hans holdning til forsamlinger også i årene etter. Det var som regel ikke nødvendig med spionasje for å finne ut når store samlinger ville forekomme. Det fantes ikke noen organisasjoner som var i stand til å i hemmelighet å arrangere store demonstrasjoner. Når for eksempel Arbeiderforeningene ønsket å gå i demonstrasjonstog var datoen annonsert i forkant, og myndighetene hadde som regel muligheten til å stoppe arrangementene hvis de ønsket det. Hvis det forekom spontane demonstrasjoner, eller hvis de ikke ønsket å stoppe planlagte demonstrasjoner; Da var det ikke vanskelig for Løvenskiold og Morgenstjerne å arrangere for at noen overvært dem og rapporterte tilbake. Alt nevnt er Løvenskiolds årlige rapporter om 17 mai feiringene. Løvenskiold var ingen tilhenger av dagen. Han innså at det var best at de ble avholdt i ordnede former. Han innså at folk uansett ville feire dagen. Løvenskiold arbeidet for at folk han kunne stole på stod for å organisere feiringene.

Når Løvenskiold fikk nyss om at opptog eller samlinger var planlagt forsøkte han også ofte å forhindre dem fra å finne sted. 17 mai var den åpenbare dato for protester og opptog. Dagen var svært symboltung. Det var ikke alltid praktisk å avlyse feiringene på den dagen. Han forsøkte derfor å dempe intensiteten i feiringene. Ettersom han betvilte at de kunne hindres fullstendig søkte han å

¹⁴⁸ Stattholderrapportene, 7. Oktober 1850.

¹⁴⁹ Stattholderrapportene, 30. Mars 1848.

forsikre seg om at de ble arrangert og styrt av respektable folk og ikke pøbler. Datoer forbundet med revolusjonene i Frankrike var også ansett som risikable.¹⁵⁰

Petisjonen Arbeiderforeningene skrev hadde potensialet til å bli sentrum for et større opptog. Det var Løvenskiold som måtte mota petisjonen på vegne av kongen. Han ønsket ikke å la Thrane lage noe spetakkel omkring overleveringen. Først ønsket Harring å overlevere den 17 mai. Dette ble kontant avslått av Løvenskiold. Thrane og Arbeiderforeningene søkte så å levere sin petisjon annen pinsedag (20 mai) 1850. Stattholderen avslo også den ideen med begrunnelsen at han ikke ønsket å mota petisjonen på noen helligdag. Petisjonen ble derfor levert av kun Thrane og to ledsagere den 19 mai. Da arbeiderforeningene ett år senere ønsket å arrangere et tog i byen den 4 mai var Løvenskiold konsekvent med å forby det. Dette på tross av at Morgenstjerne ikke trodde toget ville føre til noe bråk eller fare.¹⁵¹ Løvenskiold skrev i den anledningen:

«Uagtet det er vanskelig at fiinde nogen Dag i Almanakken, som ikke er en Maerkedag for en eller anden ulykkelig Begivenhed i den nye franske Historie, erindrede jeg først Søndag Morgen, at den sidste franske Republik ble proclameret den 4:de Mai, som var nok for mig, for at søge det paataenkte optog afvaerget denne Dag, hvilket lykkedes.»¹⁵²

Andre demonstrasjoner som ble nevnt i Stattholderrapportene var dem som foregikk i mars 1848 og den demonstrasjonen som fulgte nyheten om at Harro Harring skulle bli sendt ut av landet i 1850.

Samtaler og Politiavhør

I enkelte tilfeller grep Løvenskiold eller Morgenstjerne direkte inn og avhørte enten dem de overvåket personlig. Morgenstjerne avhørte Thrane før hans første møter i Kristiania. Begrunnelsen var å spørre ham om han sto bak en plakate som var blitt funnet i byen. Plakaten oppfordret til væpnet opprør, og ble tatt alvorlig nok til at Løvenskiold sendte en kopi av dens tekst vedlagt sin rapport til kongen. Morgenstjerne ville i tillegg advare Thrane om Storlaget. De var et lag av Bryggesjauere. Thrane stod i pengegjeld dem. Morgenstjerne ønsket å advare ham om at de kunne komme til å møte opp til Thranes planlagte taler for å skape kvalme.¹⁵³ Morgenstjerne gjorde nok også en vurdering av Thranes person. Løvenskiold snakket med Thrane flere ganger i forbindelse med planene om å levere Arbeiderforeningenes petisjon. Disse samtalene gav Løvenskiold en mulighet til selv å vurdere Thranes fremtreden og personlighet. Han var naturligvis ikke spesielt imponert. Han kommenterer blant annet:

¹⁵⁰ Stattholderrapportene, 8. Mai 1851

¹⁵¹ Stattholderrapportene, 8. Mai 1851

¹⁵² Stattholderrapportene, 8. Mai 1851

¹⁵³ Ringvej, *Marcus Thrane*, 43 – 44.

«Thranes Ydre har mere Udseende af en Dreng end af en Mand (...) Han syntes meget frygtsom og lidet skikket til at vaere nogen farlig Partihövdning. Jeg indbilder mig, at det kunde vaere muligt at fae ham bortfjernet»¹⁵⁴

Hvis Løvenskiold var interessert i å vite hva Thrane selv tenkte om møtet dem imellom ble han skuffet. Tankene om å få Thrane «bortfjernet» var nok ikke mer enn et hjertesukk fra stattholderens side. Løvenskiold dagdrømte kanskje om å få fjerne Thrane en mørk natt. Men noen reelle planer var det aldri. Morgenstiernes politirapporter bærer preg av at han drev aktiv utspørring av personer

Harring og Thrane hadde kontakt med. I en politinotis datert 11 april 1850 (vedlagt stattholderrapporen av 25. April 1850) rapporterte Morgenstierne om det første møtet mellom Thrane og Harring.¹⁵⁵ Ifølge ham hadde Thrane ikke nevnt samtalen mellom ham og stattholderen med et ord under en hel kveld han tilbrakte med en mann som informerte for politiet. I denne perioden kommer igjen det nære samarbeidet mellom Løvenskiold og Morgenstierne frem. Utvekslingen av informasjon går begge veier. Det var ikke slik at Løvenskiold kun var en mottaker av informasjon som Morgenstierne og politiet samlet inn. I undersøkelsene av Harring og Thranes bekjentskap med hverandre kom dette frem. Morgenstierne innrømmet at han ikke visste at Thrane og Harring hadde stiftet bekjentskap før Løvenskiold gjorde ham oppmerksom på det. Han undersøkt deretter forholdet mellom de to. Morgenstierne rapporterte hvem det var som hadde introdusert de to, og hvor det hadde skjedd. Han nevnte også at de senere hadde møttes flere ganger.

Morgenstiernes vurdering var at Harrings samarbeid med Thrane var begrenset til råd og noen innlegg i *Arbeider-Foreningernes blad*.¹⁵⁶ Morgenstierne tok også kontakt med studenten Theodor Abildgaard etter at sistnevnte overtok for Thrane som redaktør i *Arbeider-Foreningernes blad*. Fra ham fikk han blant annet informasjon om opplaget i avisen, og andelen av inntektene som skulle tilfalle Thrane. Ifølge Abildgaard ble bladet april 1851 trykket i omtrent 6000 eksemplarer. Thranes inntekt skulle ideelt være 60 spesidaler i måneden. Men bladet var dyrt å trykke, og mange abonnenter betalte enten bare delvis sitt abonnement. Eller betalte ikke i det hele tatt.¹⁵⁷

Morgenstierne kunne altså enkelt finne informasjon om Thranes private økonomiske forhold, og finne tall som gav en indikasjon på Arbeiderforeningenes størrelse. Etersom Arbeiderforeningene ved enhver anledning utrykte sin vilje til å samarbeide med myndighetene var det neppe vanskelig for Morgenstierne å få dens ledere i tale.

Også Løvenskiold samtaler med Harrings kontakter. Han avhørte blant annet en lege Harring besøkte snart etter ankomst i Norge. Løvenskiold oppdaget ikke noe han fant nødvendig å melde kongen på

¹⁵⁴ Stattholderrapportene, 12. April 1850.

¹⁵⁵ Stattholderrapportene, 25. April 1850.

¹⁵⁶ Stattholderrapportene, 25. April 1850.

¹⁵⁷ Stattholderrapportene, 17. April 1851.

det tidspunktet. Først etter at Kongen har bedt ham å følge Haring nøye meldte Løvenskiold ifra om samtalen med legen.¹⁵⁸ Selv om Løvenskiold tok en aktiv del i overvåkningsarbeidet er det nok trygt å hevde at det var Morgenstjerne som gjorde mesteparten av fotarbeidet.

Spionasje

Ikke all informasjon var offentlig tilgjengelig. Løvenskiold bar stor mistanke til opposisjonelle, og mistenkte dem ofte for å skjule sine sanne intensjoner. Han var sikker på at Marcus Thrane i siste instans planla revolusjon, og han mistenkte at Harro Haring var i Norge på vegne av utenlandske revolusjonære grupper. Ettersom planer om revolusjon ikke ble publisert offentlig måtte planlegging av slikt foregå i det skjulte. Mye av Løvenskiolds spionasje hadde som mål å finne spor av slike planer. Han ønsket også å få innsyn i korrespondansen til agitatorene. Gjennom denne kunne han spore hvem de stod i kontakt med og dermed kartlegge deres sosiale nettverk. Dette var særlig interessant der brevvekslingen forgikk på tvers av landegrensene. Hyppig korrespondanse med utlendinger ble sett på som bevis for at både Haring og Thrane sto i ledetog med utenlandske grupper. Innholdet i brevene kunne også gi hint om hva de to planla. Håpet hans må ha vært at denne korrespondanse kunne sette Løvenskiold på sporet av noe eksplisitt kriminelt. Slik at han kunne få Harro Haring eller Thrane arrestert. Kunnskap om hva Haring og Thrane planla kunne være nyttig selv der planene ikke i seg selv var ulovlige. Harro Haring er i seg selv et eksempel på en mann som ble spionert på og utvist i frykt for hva han kunne komme til å gjøre heller enn det han faktisk hadde gjort.¹⁵⁹

I Norge fanters ingen organisasjon med oppgave eller trening til å utføre spionasje. Mesteparten av fotarbeidet falt på politiet i Kristiania. Stattholderrapportene og Morgenstjernens vedlagte politirapporter gir inntrykk av et amatørmessig arbeid med ganske tilfeldige resultater. Morgenstjerne virker å ha vært flink til å samle inn informasjon. Men han hadde få ressurser, og ser ut til å ha måtte utføre mye av arbeidet personlig, noe som selvfølgelig begrenset hva han kunne oppnå. Politiet hadde også andre oppgaver å utføre utover å holde øye med opposisjonelle. Hvem Morgenstjerne holdt øye med ser også ut til å ha vært bestemt til svært stor grad av Stattholderen personlig. Harro Haring var ikke i politiets søkelys før Løvenskiold satte Morgenstjerne til å spionere på ham.

De to vanligste kildene til hemmelig informasjon dokumentert i rapportene var innsyn i private brev og informasjon fra 'spioner'. Ofte var det overlapp mellom disse to metodene. Informantenes oppgave var ofte å få innsyn i korrespondansen eller dagbøkene til dem de spionerte på. Det var ikke

¹⁵⁸ Stattholderrapportene, 21. Mars 1850.

¹⁵⁹ Løyland, «Utvisning og rykte som politisk verktøy», 430 – 435.

slik at Morgenstjerne simpelthen kunne få tak i og åpne brevene til Haring og Thrane. I alle fall ikke før Thrane var blitt arrestert.

Utsendte vitner, informanter og spioner:

Den vanligste informasjonskilden Løvenskiold og Morgenstjerne tok i bruk for å spionere på opposisjonelle var informanter. Disse informantene kunne delta på politiske møter, delta i selskaper eller følge med på subjektet de observerte på reiser omkring i landet. Ved enkelte tilfeller kunne de være nært betrodd og få innsyn i svært private forhold.

Spionasjen Løvenskiold og Morgenstjerne organiserer lente seg i svært stor grad på disse informantene. Hva de fikk tilgang til av informasjon var derfor avhengig av informantenes tilgang til dem de overvåket, og deres evne til å forme tillitsbånd til dem de hadde under observasjon, eller at de befant seg på rett sted til rett tid for å overvære viktige taler eller hendelser. Informasjonene de rapporterte var nok ikke alltid fullstendig korrekt. Menneskelig minne er som kjent feilbar, og incentivene til informantene var nok i stor grad å rapportere i henhold til hva Morgenstjerne og Løvenskiold ønsket å høre. Det kan nok tenkes at informasjonen som ble nådde Løvenskiold ble farget av dette.

Vi kan skille mellom to typer informanter. For enkelhets skyld kan vi kalle dem 'øyenvitner' og 'spioner'. Øyenvitner var både den vanligste formen for hemmelig overvåkning, og den letteste å organisere. Slike «utsendte øyenvitner» som Løvenskiold kaller dem i en rapport fra mars 1848 ble som regel brukt til å holde øye med store forsamlinger eller møter, å rapportere tilbake om hva som hadde forkommet der. Som et eksempel på hvordan slike rapporter kunne se ut kan en bruke rapporten om Thranes første møter for å organisere Arbeiderforeninger i Kristiania:

«Den 29:de Marts blev for mig anmeldt, at en Person, ved Navn Thrane den foregaaende Aften havde holdt en socialistisk Forelaesning for en 30 Sjouere i en Kippe paa Grönland, (...) men holdt samme Dags Aften atter en Forelaesning for en 120 Tilhørere af den laveste Klasse, hos hvilke han imidlertid ikke mødte Sympathie; men tvertimod blev insulteret paa Grund af sit slette Rygte»¹⁶⁰

Informasjonen om Thrane kom ifra politimester Morgenstjerne. I tillegg baserte rapporten seg på artikkelen om møtet i *Christiania-Posten*. Denne rapporten ligner på dem Løvenskiold sendte om de forskjellige 17-mai feiringene, og også om senere møter og fester arrangert av Arbeiderforeningene.

Informasjonen Løvenskiold er interessert i går i stor grad igjen i de mange rapportene. Til sammenligning kan vi se hvordan Løvenskiold rapporterer om hvordan 17-mai feiringene hadde utfoldet seg samme år:

¹⁶⁰ Stattholderrapportene, 1. April 1849 - Min parentes

«Den 17:de Mai dette Aar er her hengaaet fredelig og stille. Politimester Fougstad havde med Conduite og Fliid afvaerget paatenkte Uordener og derhos skjaenkede vor Herre os just den Dag en höielig tiltraengende Regn, der var velgjörende for Bye og Bygd. Vor Saakaldte demokratiske Forening havde indbuden til Festmiddag med Bemærkning, at Localet kun tilstedede Adgang for 200 Personer, hvilket var unödwendigt, da kun 36 Liebhabere tegnede sig hvorefter Middagen blev afsagt.»¹⁶¹

Det er noen forskjeller mellom disse to eksemplene. Den ene melder om en samling av folk fra arbeiderklassen til et slags folkemøte. Informanten var fra politiet, og møtet ble nøye overvåket. Det andre er en vurdering av 17 mai feiringene i Kristiania, med særlige fokus på selskapet til Den Demokratiske Forening. Et selskap stiftet av fornemme menn. Der den planlagte middagen blir avlyst. De tjener allikevel til å illustrere hvilken informasjon Løvenskiold fikk fra sine informanter, og hva han mente var relevant å rapportere til kongen. Løvenskiold var interessert i hvor mange som møtte opp til arrangementene. Når møter ikke ble avlyst, slik som tilfelle var med middagen, var Løvenskiold opptatt av hvordan stemningen blant de fremmøtte hadde vært Hva hadde blitt sagt, og av hvem, etc.

Hvem informantene var er det få indikasjoner på i Stattholderrapportene. En kan anta at det til overvåkning av protester, opptog eller relativt åpne møter i for eksempel Arbeiderforeningene kan ha vært politimenn eller andre underordnede av enten stattholderen eller politimesteren som fikk oppgaven. Vi har eksempler på at Løvenskiold og Morgenstjerne personlig kunne observere hendelsene å gjøre sine vurderinger basert på disse observasjonene. Thranses første møter i Kristiania var det Morgenstjerne som overværet. Begrepet Løvenskiold bruker om det som observerte protestene i Kristiania etter februarrevolusjonen i Paris er «utsendte øyenvitner».¹⁶² Spesifikt hvem disse personene var kjennes ikke. Kanskje var de politifolk, soldater, eller venner av Løvenskiold? Han brukte i alle fall politifolk til å overvære Arbeiderforeningenes møter for å skaffe informasjon om petisjonen deres. Thranses reise i oppland ble fulgt av en av Morgenstjerne «hengiven person». Hva det innebar er vanskelig å si.

I andre tilfeller pleiet informantene nært bekjentskap til personene de overvåket. Det er i disse tilfelle vi kan snakke om 'spioner'. De deltok i samtaler på tomannshånd og fulgte med på private reiser. Var dette var personer som fra før hadde nærkontakt med målet for overvåkingen, og som så begynte å spionere for myndighetene? Eller hadde de på oppdrag hadde stiftet bekjentskap med mål om å overvåke? Det vites heller ikke. Thrane var hovedmålet for slik spionasje. Morgenstjerne hadde ialfall en, og kanskje flere «hengivne» personer på innsiden av foreningene. I hvert fall en av

¹⁶¹ Stattholderrapportene, 20. Mai 1849.

¹⁶² Stattholderrapportene, 17. Mars 1848.

dem virker å ha oppnådd et nært forhold til Thrane. Det var vanskelig å få til noe lignende med Harro Harring. Det var ikke en tilsvarende organisasjon til Arbeiderforeningene omkring ham som kunne brukes som et dekke for spionasje. Harring var kanskje heller ikke i landet lenge nok til at politispioner kunne opparbeide seg et vennskap med ham. Pengene som ble tildelt av kongen for å organisere overvåkning virker å ha blitt brukt til å betale slike informanter. Spesielt virker det som dette var tilfelle når Løvenskiold ønsket å få tak i spesielle dokumenter, slik som dagbøker eller brev. Pengene kunne også bli brukt til å dekke informantenes reisekostnader. Det kanskje mest fremtredende eksempelet på spionasje den som rapporteres 16 april 1851. Thrane skulle ut på en lengre reise, og Morgenstjerne skrev:

«en mig hengiven Person, der er Medlem af Arbejderforeningen, henvende sig til Thrane med Tilbud at ledsage ham paa Reisen, noget som denne modtog med Taknemmelighed, saameget mere som Thrane er meget bange i Mørket og höst nödig ligger alene om Natten.»¹⁶³

Denne personen fulgte Thrane på en reise omkring i Oppland. Informanten sendte Morgenstjerne brev om reisen ifra Lillehammer og fra Vang i Hedmark. Han melde etter reisen om opplevelsene sine muntlig til Morgenstjerne. Ledsageren skal ha hjulpet Thrane å samle inn penger. Noe som ifølge ham var det egentlige målet med reisen, heller enn å drive politisk aktivitet. Morgenstjerne skriver blant annet om sin informants oppgaver på reisen:

«Det var förövrigt altid Ledsageren, ser maatte fremsaette Anmodningen om at erholde Penge, og det er vel muligt, at denne ikke altid har udfört dette verv paa den forsigtigste og delicateste, eller ialfald for Thranes Tarv fordeelagtigste Maade.»¹⁶⁴

Hvis vi tror på Morgenstjernes insinuasjoner her, betyr det at informanten med vilje saboterte Thranes forsøk på å samle inn penger. Ifølge Morgenstjerne kostet reisen Thrane mer enn den brakte inn. Reisen skal ha vært så kostbar at informanten måtte hjelpe Thrane med penger slik at han kunne komme seg tilbake til Kristiania. Informanten rapporterte i tillegg om oppmøtet og stemningen på politiske møtene Thrane arrangerte på reisen, og om hva Thrane sa på møtene. Disse temaene, oppmøte og stemning, var som nevnt gjengangere i rapporter om opposisjonelle møter. Ifølge informanten var reisen i stor grad mislykket både politisk og økonomisk. Oppmøtet på møtene skal ha vært skuffende, og stemningen dårlig. Dette tilfelle viser hvor nærgående politispionasjen kunne være. Informanten deltok ikke bare på et møte eller to. Han kultiverte et vennskap med Thrane. For så å følge ham natt og dag på en flere uker lang reise. Hvordan denne personen ble kompensert for sitt arbeid sies det ikke noe om. Kanskje var reisepengene også ment å tjene som en

¹⁶³ Stattholderrapportene, 17. april 1851.

¹⁶⁴ Stattholderrapportene, 17. april 1851.

slags lønn? En god del av pengene Løvenskiold fikk av kongen for å drive spionasje må ha gått til personer slik som denne informanten. Det blir ikke skrevet noe om presist hvor mye penger informanten fikk med seg. Derfor er det også vanskelig å spekulere i hvor mange informanter Morgenstjerne opererte med. Hvor mange spesidaler som ble bevilget til spionasje vites heller ikke med sikkerhet. Det er ikke sikkert at de pengebevilgningene som blir nevnt av Løvenskiold gir et fullkomment bilde av budsjettet til overvåkningsarbeidet. Kanskje kom kongen med bevilgninger Løvenskiold ikke nevner i sine egne rapporter. Kanskje brukte Løvenskiold og Morgenstjerne av sine private formuer? Noen massiv operasjon var det nok uansett ikke.

Brev, dagbøker og annet skriftlig

Som nevnt i forrige kapittel var Stattholderen interessert i å vite hvem de han hadde under oppsikt kommuniserte med. Hvem skrev de brev til? Hva innholdet brevene? Også private dagbøker var av interesse. Kanskje håpet Løvenskiold at disse skulle inneholde hint om Thrane eller Harrings sanne intensjoner? Løvenskiold ønsket første å fremt å hindre at opposisjonelle fikk organisert seg, og dermed utgjøre en trussel mot myndighetene. Når kjente «agitorer» i Norge slik som Thrane brevvekslet med andre opposisjonelle, til og med på tvers av landegrensene uroet det stattholderen.

Det var som regel lettere å få vite hvem som sendte brev til hvem enn å få innsyn i innholdet i brevene. Haring og Thranes brevenner blir registrert og vurdert av tospannet Løvenskiold og Morgenstjerne. Det uroet dem når Thrane brevvekslet med likesinnede i Sverige. At Marcus Thrane hadde fått brev fra redaktøren av det Svenske bladet *Reform*, en G. H. Michaelson meldes. I dette tilfelle lyktes det Løvenskiold å få innsyn i innholdet i brevet: En oppfordring om at Thrane måtte holde seg til lovene i sitt arbeid, samt en kopi av *Reform*.¹⁶⁵ Litt senere kunne politimesteren melde at Thrane hadde fått brev av et par andre svensker, ved navn Fredrik Borg og Nils Persson. Men her lykkes det ham ikke å få innsyn i hva brevene handlet om.¹⁶⁶ Borg og Peterson var sentrale figurer i forsøket på å skape Svenske arbeiderforeninger. Inspirert av de Norske. De Svenske Arbeiderforeningene lyktes ikke i samme grad som de Norske. Thrane mente dette skyldtes en manglende politisk bevissthet i det Svenske folket. Svenskene selv hadde egne meninger om hvorfor det gikk saktere i Sverige enn i Norge. Borg skrev i et brev til Thrane:

«Her i Sverige gaar det i denne Retning ikke saa fort fremad; thi Præster, Adelsmænd og Bourgeoisie ere saa overmægtige, at man knapt kan røre sig uden at møde Modstand, naar det gjælder Folkets Ret.»¹⁶⁷

¹⁶⁵ Stattholderrapportene, 4. april 1850.

¹⁶⁶ Stattholderrapportene, 25. april 1850.

¹⁶⁷ Koht, *Marcus Thrane: til hundreaarsdagen*, 64.

Borg og Persson ble tatt inn til avhør av Svensk politi etter at Thrane ble arrestert i 1851. Løvenskiold håpet at noe graverende skulle komme frem av dem. Brevene de hadde sendt Thrane over det foregående året ble også åpnet i håp om å finne tegn på revolusjonære planer.¹⁶⁸ De kunne til slutt ikke finnes skyldig i noen forbrytelse. Avhørene var sannsynligvis ment å tjene som en advarsel til de to. Den virker å ha vært effektiv. Arbeider deres med de Svenske Arbeiderforeningene opphørte. Det å brevveksle med Thrane kunne være en risikabel aktivitet. Harro Harrings brevveksling med utlendinger ble omhyggelig gjennomgått at Morgenstjerne i en rapport fra april 1850. Her dokumenteres blant annet at alle hans brev fra utlandet ble mottatt igjennom en Examinatus juris Poulsen. Harro Haring skulle ha mottatt brev fra *Aftonbladets* Redaktør Lars Hjerta fra Sverige. Morgenstjerne lykkes ikke å finne ut hvilke andre utlendinger som hadde sendt Haring brev, men oppdaget at Haring selv hadde sendt brev til en rekke personer som han navngir i rapporten.

Løvenskiold var også interessert i å få innsyn i Thrane og Harrings private dagbøker. Innholdet i disse ble forsøkt oppdaget gjennom informanter med tilgang til Thrane eller Haring. I april 1850 hadde det tydeligvis lykkes Morgenstjerne å få innsyn i Harrings dagbok. Ifølge Løvenskiold viste disse at Haring var en farligere karakter enn Thrane. I samme rapport karakteriserer han sistnevnte som motivert profitt heller enn ideologi.¹⁶⁹ Selv etter at Harro Haring var blitt utvist fra landet viste Løvenskiold interesse for å overvåke ham. Brevvekslingen mellom Haring og personer i Norge ble notert. Forbindelsen med Thrane var da fortsatt interessant for Løvenskiold.¹⁷⁰ At Thrane og Haring brevvekslet selv etter utvisningen vekket mistanke. Løvenskiold fulgte også med på Engelsk opinion i denne perioden. Han nærer håp om at Harro Haring ville bli utvist fra Storbritannia.¹⁷¹

Som vi har sett vekket petisjonen Arbeiderforeningene jobbet med på våren 1850 naturligvis stattholderens interesse. Det lykkes ikke Morgenstjerne å få tak i en kopi av petisjonen. Men dens innhold ble kjent ham gjennom hva som ble sagt av Thrane på Arbeiderforeningenes møter.

Thranes økonomi var et emne Løvenskiold til tider returnerte til. Løvenskiold mente at Thranes originale motivasjon med Arbeiderforeningene og partiavisen var å kreve inn medlemskontingenter og abonnementsavgifter.¹⁷² Han trodde at Thrane mottok midler fra utenlandske grupper. At Thrane ofte har mangel på penger interesserte stattholderen. Han nevnte i flere rapporter Thranes pengemangel, stusselige boforhold, og vanskelighet med å få lån. Troen på at Thrane var på jakt etter penger kombinert med Thranes mindre enn formidable utseende og fremtreden virker å ha

¹⁶⁸ Stattholderrapportene 13. Juli 1851.

¹⁶⁹ Stattholderrapportene 12. April 1850

¹⁷⁰ Stattholderrapportene 13. Juli 1851.

¹⁷¹ Stattholderrapportene 13. April 1851.

¹⁷² Stattholderrapportene 20. Juli 1851.

beroliget Løvenskiold noe. Han uttrykket en tro på at hvis Thrane ble fjernet fra sin posisjon som leder for Arbeiderforeningene ville en farligere leder sannsynligvis ta over. Da han dagdrømte om å få Thrane fjernet slo han vekk tanken med denne begrunnelsen. Kildene til Løvenskiolds informasjon om Thranes økonomi var basert på en kombinasjon av rykter, utspøringer, spionasje, og antagelser. Det faktum at Thrane manglet penger var sannsynligvis allmennviten i hovedstaden. Løvenskiold ønsket å få innsyn i nøyaktig hvilken økonomisk situasjon stod i. Den slags informasjon kunne politimesteren forsyne ham med. Nevnt tidligere er Morgenstiernes samtale med Abildgaard der han ble informert om opplaget i *Arbeider-Foreningernes blad* og andelen av inntektene ment å godtgjøre Thrane. Han hadde også tidligere blitt informert om at kun et fåtall av abonnentene betalte for avisen. Det samme var tilfelle i Arbeiderforeningene generelt, hvor det ofte var problematisk å samle inn medlemskontingentene. Informanten som fulgte Thrane på reise i Oppland, rapporterte at meningen med reisen mer enn noe annet var å samle inn penger, noe som ikke hadde lyktes i noen stor grad.

Feilinformasjon, dårlig etterretning, og mangelfull analyse

Ressursene Løvenskiold hadde til å drive etterretning var svært begrensede. De var heller ikke konstante. Pengene han fikk av kongen virker å ha blitt bevilget i spesielle perioder der det var stor aktivitet i etterretningen, og klare trusler å rette overvåkingen imot. De bevilgningene som nevnes i rapportene forekom i 1850 og 1851. Penger til etterretning utover de Kongen utdelte må ha kommet fra Morgenstierne eller Løvenskiolds personlige finanser. Kanskje kom noen kostnader over politiets budsjett. Bevilgningene fra kongen var ikke massive. Det er snakk om noen få hundre spesidaler. Dette var ikke nok til å opprettholde noe stort nettverk av spioner og informanter. Løvenskiolds interesse for arbeidet varierte. Det geografiske området hvor det var mulig for ham å holde øye med bestemte personer fra dag til dag var begrenset til Kristiania og byens umiddelbare omegn. Løvenskiold måtte stole på at embetsmennene ute i distriktene har kontroll på sine lokale uromakere. Stattholderen hadde også sterke forinntatte meninger om personene han overvåket, noe som ofte ledet ham til feil konklusjoner når det kom til å analysere informasjonen han mottok. Det er derfor ikke overraskende at det ved anledninger oppstod misforståelser og mangelfull analyse av informasjonen han fikk. Det er ikke overraskende at det til tider ikke lykkes stattholderen og politimester Morgenstierne å få tak i informasjon de ønsket seg. Mangelen på samarbeid med resten av statsrådene kan også ha bidratt til å vanskeliggjøre etterretningsarbeidet. Det begrenset også antallet som analyserte informasjonen til to personer: Løvenskiold og Morgenstierne.

Tore Pryser viser hvordan det opposisjonelle miljøet i Norge var relativt stort. I Norge hadde disse miljøene sine utspring blant håndverkerne i byene. Disse hadde ofte reist mye omkring, ofte til utlandet, og plukket opp radikale ideer og knyttet kjennskap til utenlandske grupper eller personer

med opposisjonelle intensjoner. Både kapasiteten og grensene for overvåkingen kommer til uttrykk i Pryser's beskrivelse av de opposisjonelle i Norge. Politiet avhørte ofte disse håndverkerne og hadde kontroll på hvem de mest sentrale personene i disse miljøene var. Det var likevel mye som unnslett deres kontroll. For eksempel dokumenterer Pryser at det i 1848 var internasjonale kommunistagenter i Norge, uten at myndighetene hadde noen anelse om dette. Heinrich Anders og Carl Daniel Forssell medlemmer av det engelske «Kommunistforbundet» reiste omkring i Norge.¹⁷³ Løvenskiold var aldri klar over deres tilstedeværelse i landet. Det kan spekuleres i om Løvenskiold viste om dem, men ikke fant det nødvendig nevne det i rapportene? Det var tross alt tilfellet med Harro Harring før kongen meldte interesse for informasjon om ham. Men Harring unngikk Løvenskiold's oppmerksomhet fordi han var politisk inaktiv i sine første måneder i Norge. Det samme kan ikke sies om Anders og Forssell. Begge var politisk aktive og hadde eksplisitt revolusjonære hensikter. De var med andre ord personer Løvenskiold ville ha nevnt hvis han hadde vært klar over deres aktiviteter. Han var tross alt en mann som meldte fra om hvilke stortingsrepresentanter som ikke drakk kongens skål. Han var ikke en mann som ville ha ignorert aktive kommunistagenter. Dette understreker hvordan overvåkingen av opposisjonsmiljøene var langt fra fullstendig. Der myndighetene valgte å sette inn ressurser og oppmerksomhet kunne de oppdage mye. Men viste langt fra alt. Hvis Løvenskiold og Morgenstjerne ikke personlig visste om bestemte personer, eller ikke interesserte seg for en spesiell person var overvåkingen mangelfull eller ikkeeksisterende.

Som nevnt hadde Morgenstjerne problemer med å overvåke brevvekslingen til Thrane og Harro Harring. Han kunne ikke alltid svare for hvem som sendte brev til dem, eller hva brevene inneholdt. Det lyktes ham heller ikke alltid å vite hvor disse to befant seg. Akkurat når Harro Harring ankom Norge var ham uvisst. Harring var kanskje i Norge så tidlig som høsten 1849. men ble ikke rapportert før ute i 1850.¹⁷⁴ At Thrane høsten 1850 besøkte Carlstad var Løvenskiold også ukjent. Politiet i Carlstad var klar over at Thrane hadde vært i byen. De hadde nektet ham pass. Denne informasjonen nådde ikke Løvenskiold. En så offentlig skrift som petisjonen Arbeiderforeningene ønsket å presentere kongen mislyktes Morgenstjerne å skaffe en god kopi av. To kommunistagenter slapp inn i riket, og fikk operere i fred uten at Løvenskiold noen gang fikk vite om det. Spionasjen var ikke på noen måte perfekt. Jeg våger meg likevel til å hevde at den største mangelen ved overvåkingen var analysen av den innsamlede informasjonen.

Den største feilen Løvenskiold gjør er nok hans analyse av Thrane's motiver og mål. Her er ikke feilen basert på mangelen på ressurser til overvåkingen. Løvenskiold's overvåking av Thrane må sies å

¹⁷³ Pryser, *Gesellar, rebellar og svermarar*, 43 – 70.

¹⁷⁴ Løyland, «Utvising og rykte som politisk verktøy», 424.

være suksessfull hvis vi dømmer den ut ifra hvor mye informasjon som ble samlet inn, og hvor nært informantene kom Thrane. Det var i analysen at det skurret. Løvenskiolds analyse av Thrane er til tider selvmotsigende. Løvenskiold skriver at han ikke var imponert over Thranes utseende eller karakter etter å ha møtt ham selv. Han egnet seg dårlig som demagog, mente Løvenskiold. Thrane skulle heller ikke være like farlig som andre mulige foreningsledere. Løvenskiold skriver for eksempel at han trodde det kan være ganske lett å fjerne Thrane, men at dette kunne lede til at en farligere leder ville ta over. Han var også overbevist om at Thranes motivasjon for å starte Arbeiderforeningene var å tjene penger. På tross av dette holdt Løvenskiold også fast ved troen på at Thranes ultimate mål var revolusjon. Han leste dette motivet inn i flere hendelser. Dette på tross av at Thrane ofte og innstendig benekter at han ønsker revolusjon. På Arbeiderforeningenes møter var Thrane påpasselig med å uttrykke at den beste måten å forbedre arbeidsfolkets situasjon var å appellere til myndighetene gjennom lovlige kanaler. Han komme på ville veier i egen retorikk, og dermed skrive ting som kunne tolkes i feil retning. Men han rodde seg alltid tilbake til et konstitusjonelt spor.¹⁷⁵ Dette var ikke ukjent for Løvenskiold. Thranes taler ble rapportert til ham, og Thranes avisartikler i *Arbeider-Foreningernes Blad* kunne han selv lese. Overvåkingen av Thrane røpte ingen hemmelige planer om revolusjon. Gitt at informantene kom ganske så nær på Thrane uten å oppdage noen revolusjonære intensjoner. Arbeiderforeningenes aksjoner var i overensstemmelse med loven. En petisjon ble levert til kongen, og når denne ble avvist var det Stortinget foreningene satte sin lit til. De voldelige episodene som forekom omkring i landet omkring denne tiden var kun perifert knyttet til Arbeiderforeningene. Thrane hadde ingen direkte tilknytning til episodene av uro som tidvis forekom. Han tok avstand fra slik oppførsel. Episodene hadde som regel opphav i lokale forhold. Stattholderens mistanke om at Thrane mottok midler fra utlandet, og sto i ledtog med utenlandske revolusjonære var det også få bevis på. Dette endre ikke stattholderens vurderinger. Løvenskiold syn på Thrane var det samme i 1851 som da han først ble oppmerksom på ham i 1849: Thrane var farlig og måtte stoppes. Det store problemet i overvåkingen av Thrane var altså ikke i innsamlingen av informasjon. Løvenskiold nektet simpelthen å endre sitt syn på Thrane. Uansett hvilken informasjon som ble presentert for ham. Det hjalp nok lite at den personen som presenterte brorparten av informasjonen til ham var Morgenstjerne. Han delte i det store Løvenskiolds verdenssyn. Også Morgenstjerne mente at Thrane var farlig, og måtte stoppes.

Omkring Paul Harro Harring blir det begått feil av samme type som omkring Thrane. I Harro Harrings tilfelle var det mer naturlig å anta utenlandske komplotter. Harro Harring var alt ganske beryktet for

¹⁷⁵ Ringvej, *Marcus Thrane*, 181 – 184, 193 – 194.

sine vandringer og republikanske agitasjon på kontinentet. Han var alt blitt utvist fra en rekke stater på kontinentet. Han hadde militær erfaring fra et svært kort stint i den Greske frigjøringskrigen, og en lengre periode i den Russiske hæren. Han hadde også kjente utenlandske republikanske venner. Disse inkluderte den beryktede italieneren Mazzini. Det er derfor litt overraskende at Løvenskiold ikke nevnte hans opphold i Norge inntil kongen personlig spurte etter informasjon om Harring. Så snart Løvenskiold fattet interesse ble han overbevist om at Harring kunne utgjøre en stor trussel.

Kontakten mellom Thrane og Harro Harring uroet ham også. Hvor nært disse to faktisk stod hverandre er ukjent. De møtte hverandre, og brevvekslet, også etter at Harring forlot Norge. At de planla revolusjon sammen, er nok tvilsomt. Gjerløw mener at forholdet mellom de to var direkte fiendtlig.¹⁷⁶ Personlig mener jeg at dette nok er en overdrivelse. Harring og Thrane var uenige på om enkelte saker. For eksempel var Harring republikaner, mens Thrane forble lojal mot monarkiet, i alle fall offentlig. Det virker trygt å hevde at forholdet de to imellom ikke var særlig fortrolig. Harring var i 1850 blitt 51 år gammel i 1850. Han led av paranoia for Russiske spioner. Han fryktet å bli utlevert til Russland. Han var neppe innstilt på å gjøre mer i Norge enn å male og skrive satiriske tekster. Det var dette han hadde holdt på med mesteparten av sitt liv. Han fortsatte med dette i Norge. Løvenskiold egen etterretning støtter opp under dette. Det endret ikke Løvenskiolds tro på Harring hadde revolusjonære hensikter.

At Løvenskiolds ikke brukte informasjonen han samlet inn til å revurdere sine antakelser om Harring og Thrane må sees i sammenheng med at dette aldri var målet med overvåkingen. Løvenskiold var allerede fra begynnelsen overbevist om at de to var farlige agitatorer som ønsket en revolusjon. Selv i fravær av revolusjonære hensikter ville de være problematiske personer ifølge Løvenskiold. Deres retorikk motivere andre til farligere handlinger. Arbeiderforeningenes forsøk på å samarbeide med stortinget skapte bekymring i regjeringen. Skulle Arbeiderforeningene lykkes med å få valgt inn sympatiske menn på tinget truet det den embetsmennesenes og storbønderenes dominans over politikken. Det lykkes ikke i valget i 1850. Men det kunne ikke utelukkes at foreningene kunne ha suksess ved fremtidige valg, hvis de fikk bestå som en politisk kraft. Når uroligheter oppstod omkring i landet i så stattholderen dem som en konsekvens av Arbeiderforeningenes virksomhet. Overvåkingen Løvenskiold fikk organisert var aldri ment å hjelpe ham å forstå motivasjonen eller karakteren til dem han overvåket. Den var rettet mot å finne vinkler for å stoppe virksomheten deres. Samt å oppdage og stoppe farlige planer Løvenskiold mistenkte fantes. I Harrings tilfelle var målet å finne en unnskyldning for å få ham utvist. Løvenskiold trodde kongen hadde informasjon som kunne overbevise regjeringen om at Harring var en trussel. Det meste tyder på at dette ikke var

¹⁷⁶ Gjerløw, *Stattholder Severin Løvenskiold*, 186.

tilfelle. Løvenskiolds overvåkning felte ikke Haring. I Thranes tilfelle var målet enten å finne økonomiske incentiver til å stoppe ham, eller finne et konkret lovbrudd å straffe ham for. Slik at Arbeiderforeningene kunne knuses.

Kapittel 4

Effekten av overvåkingen

I dette kapittelet vil jeg se på hvordan informasjonen som ble samlet inn gjennom overvåking ble tatt i bruk av myndighetene. Ettersom det ble brukt mye tid og oppmerksomhet på å organisere overvåkingen kan en tro at informasjonen derfra var nyttig, og ble hyppig brukt. Motiverte informasjonen til arrestasjoner? Ble den brukt i rettsaker? Hadde overvåkingen noen effekt i praksis?

Etablert i de forrige kapitlene er faktumet at Løvenskiolds overvåkingen av opposisjonelle tok til etter 1849. Løvenskiold var sterkt påvirket av hendelsene i Europa. Han fryktet en hjemlig revolusjon. Overvåkingen nådde et høydepunkt i årene 1850 – 1851. Spesielt var overvåkingen rettet mot to personer: Paul Harro Harring under og til en viss grad også etter hans opphold i Norge; Og Marcus Thrane og Arbeiderforeningene. Inntil han ble arrestert sommeren 1851. Etter dette var foreningene i oppløsning, til Løvenskiold glede. Andre organisasjoner og personer ble også utsatt for overvåking, men denne var ikke langvarig slik som Harring og Thrane. Da disse nøkkelfigurene i det opposisjonelle miljøet var nøytralisert og Februarrevolusjonen og dens etterdønninger døde bort døde også Løvenskiolds interesse for overvåking ned. Andre hensyn fikk prioritet.

Vi har sett at informasjon fra overvåkingen ble tatt i bruk i noen mindre tilfelle. Monrad, en av de to lektorene som hadde tillatt en kontroversiell debatt om bergmester Sexes behandling. Fikk sitt professorat utsatt i noen uker. Dette var en slags advarsel til Monrad. At det var lektorene Monrad og Broch som hadde arrangert debatten oppdaget Løvenskiold sannsynligvis gjennom sitt sosiale nettverk. Det var neppe slik at stattholderen hadde informanter plassert blant studentene eller de ansatte ved universitetet. Dette tilfelle viser at når Løvenskiold ganske enkelt og risikofritt kunne bruke informasjonen han satt på for å oppnå et mål var han villig til å gjøre det. Men Løvenskiold gikk ikke hardt til verks selv her. Monrad ble til slutt professor. Løvenskiold nøyet seg med advarselen sin.

Overvåkingen av arbeiderforeningene gikk ut på mer enn å overvåke Thrane. En bekymring var at soldater skulle melde seg inn i foreningene. Dette var ikke eksplisitt ulovlig, men ble naturligvis sett på som uønsket. Myndighetene fryktet at soldatene skulle bli upålitelige. Militære styrker ble ofte brukt som et virkemiddel for å holde orden i byene. De var en forsikring mot opprør i landet på denne tiden. Løvenskiolds umiddelbare reaksjon når han fryktet opprør eller uroligheter var å sende militære styrker for å holde orden. Dette var eksempelvis tilfelle i Hattemakerkrigen. Under demonstrasjonene i Kristiania i mars 1848 ble også militæret tatt i bruk for å få kontroll på

situasjonen. Hvis påliteligheten til de militære styrkene skulle komme i tvil ville myndighetene miste virkemiddelet som i bunn og grunn underbygget deres autoritet. Det var ikke bare myndighetene som så soldatene som den sentrale faktoren som kunne forhindre eller velsigne en revolusjon. Da arbeiderne ved Kongsberg snakket om revolusjon sensommeren 1851 skulle de ha satt sin lit til at soldatene ikke ville skyte på dem. Thrane brukte frykten for det militære i sin argumentasjon imot revolusjon. Han mente at hvis revolusjon brøt ut i Norge ville landet bli overfalt av 30.000 Svenske, og 100.000 Russiske soldater.¹⁷⁷ Løvenskiold satte på sin side stor tro til påliteligheten til Norske stykker. Han ønsket å forsikre kongen om at hæren var til å stole på. Han meldte om soldatenes villighet til å følge ordre, og mangelen på støtte for arbeiderforeningene blant de militære flere ganger. Hvis hæren viste seg å være upålitelige var Løvenskiold i siste instans åpen for å la Svenske tropper gjenopprette orden i landet. Dette skulle kun skje for å forhindre revolusjon. Det oppstod aldri en situasjon hvor dette ble foreslått. I det militæret spørsmålet var det nok en del prestisje på spill for Løvenskiold. Han var tross alt øverstkommanderende for de militære styrkene i Norge. Det lykkes for eksempel Løvenskiold å tvinge soldater ut av foreningene.¹⁷⁸ Senere, i 1851 ble arbeidere på Horten verft tvunget ut av foreningene under trussel av oppsigelse.¹⁷⁹ Disse var ikke soldater.

Men verftet i Horten var en viktig for militæret. Etter arrestasjonen av Thrane var Løvenskiold fortsatt opptatt av å forsvare det Norske militærets rykte. Da noen soldater ved Fredriksten hadde gjort «mytteri» var Løvenskiold rask med å påpeke at disse ikke hadde vært inspirert av Arbeiderforeningene, eller var medlemmer av foreningene.¹⁸⁰

Hvorfor tok ikke myndighetene informasjonen fra overvåkingen i bruk i større grad? En forklaring kan ha vært at «myndighetene» ikke egentlig organiserte eller viste om overvåkingen. De fikk ikke informasjonen som ble samlet inn derfra. Det var Løvenskiold personlig som organiserte overvåkingen på vegne av kongen. Kun Løvenskiold, Morgenstjerne og kongen fikk kontinuerlig vite hvem som var under overvåking, og hva som ble oppdaget. Resten av regjeringen fikk sjelden vite hva som forgikk. Selv i tilfeller hvor andre statsråder ble informert var det som regel kun dem Løvenskiold stolte på. Som regel forekom dette når Løvenskiold ikke kunne fylte stattholderpliktene. Dette hindret regjeringen fra å handle samlet. Overvåkingen ble holdt tilbake fra statsrådene. Kanskje som konsekvens av de interne intrigene og konfliktene innad i regjeringen. Når regjeringen ikke ble fullstendig informert, ble naturligvis ikke stortinget informert heller. Informasjon fra den hemmelige overvåkingen ble heller ikke delt med den dømmende makten i rettsaker. Forsøket på å utvise Harro Harring gir oss et eksempel på hvordan manglende kommunikasjon imellom

¹⁷⁷ Koht, *Marcus Thrane: til hundreaarsdagen*, 53.

¹⁷⁸ Stattholderrapportene 21. Mars 1850.

¹⁷⁹ Stattholderrapportene 14. August 1851.

¹⁸⁰ Stattholderrapportene 31. August 1851.

regjeringen, Løvenskiold og Kongen kunne skape problemer. Løvenskiold trodde at Kongen satt på informasjon som knyttet Harring til utenlandske grupper. Han kunne ikke informere regjeringen om dette uten kongens samtykke. Han ønsket at kongen enten skulle dele informasjonen han angivelig satt på med Løvenskiold og regjeringen. Alternativt at kongen kommuniserte til regjeringen at han satt på graverende informasjon om Harring. På denne måten trodde Løvenskiold at regjeringen kunne overbevises om å utvise Harring. Dette skjedde ikke. Sannsynligvis fordi kongen ikke hadde noen informasjon som knyttet Harring til utenlandske revolusjonære grupper. Kongen hadde indikert for Løvenskiold at han hadde informasjon som i realiteten ikke eksisterte. Hvorfor Oscar I gjorde dette kan en kun spekulere i. Kanskje håpet han å motivere Løvenskiold til å intensivere sine forsøk på å bli kvitt Harring? Denne episoden demonstrerer hvor vanskelig det kunne være å ta i bruk hemmelig informasjon for å oppnå konkrete mål. Særlig når informasjonen Løvenskiold ønsket å bruke ikke eksisterte i virkeligheten.

Det kan nok også tenkes at informasjonen ikke ble brukt i rettsaker eller som begrunnelse for arrestasjoner fordi overvåkningen da måtte bli offentliggjort. En slik offentliggjøring av spionasje kunne vekke sympati for den overvåkede. Noe slikt hadde skjedd i Storbritannia da det ble kjent at Mazzinis brev hadde blitt åpnet. Avsløringene hadde vekket sympati for Mazzini i det britiske underhuset. Noe lignende kunne kanskje skje i Norge. Hvis overvåkningen ble offentliggjort kunne Arbeiderforeningene få sympati fra Stortinget. Det er sannsynlig at Kongen og Løvenskiold var varsomme med å bruke informasjonen fra spionasjen. Fordi de fryktet konsekvensene av at overvåkningen skulle bli offentlig kjent. En annen grunn til at informasjonen ble så sparsommelig brukt var fordi den ikke avslørte noe lovstridig. Ingen av Harring eller Thrane's brev pekte på en planlagt revolusjon. De kunne ikke knyttes til noen kriminelle handlinger. Da Thrane til slutt ble arrestert var det ikke på bakgrunn av informasjon fra Løvenskiolds informanter. Derfor var det aldri noen grunn til å offentliggjøre spionasjen.

Thrane's dårlige økonomi samlet med inntrykket Løvenskiold hadde: At hans mål med Arbeiderforeningene var å tjene penger. Kunne muligens gjøre ham tilbøyelig for bestikkelser. Løyland skriver at Myndighetene forsøkte å bestikke Thrane med en posisjon som tollbetjent i Finnmark.¹⁸¹ En slik stilling ville åpenbart ha nøytralisert ham som leder for en bevegelse med sitt geografiske tyngdepunkt på Østlandet. Hvis dette tilbudet ble presentert ble det ikke akseptert av Thrane. Seip spekulerer også i om myndighetene utøvet innflytelse på Thrane gjennom økonomiske midler. Han mener myndighetene hadde god kontroll på Thrane. Seip skriver:

¹⁸¹ Løyland, «Utvisning og rykte som politisk verktøy», 432.

«I dette spill satt imidlertid regjeringen med alle kort på hånden. Dens hensikt var ikke å bruke arbeiderbevegelsen til å tukte opposisjonen, men til å skremme og splitte. Opposisjonen ble, som vi har sett, skremt, og Thrane var under kontroll. Løvenskiold hadde sin kasse for hemmelige tjenester. Thranes brev ble sensurert. Politimester Morgenstjerne fulgte hans veier skitt for skitt gjennom «en meg hengiven person» i Thranes umiddelbare nærhet, en mann som endog ledsaget Thranes agitasjonsreiser og forstrakk ham med politimesterens penger når han slapp opp.»¹⁸²

Seip og Spionasje.

Hvis overvåkingen ikke ble brukt i rettsaker ble den kanskje brukt på andre måter? I sin omtale av overvåkingen av Arbeiderforeningene gir Jens Arup Seip inntrykk av at foreningene aktivt ble brukt av myndighetene for å skremme Stortinget til å innta en mer regjeringsvennlig stilling. Løyland skriver noe lignende når hun omtaler hvordan myndighetene brukte rykter.¹⁸³ Seip skriver:

«I virkeligheten var thranittene hele tiden under kontroll gjennom et organisert spionsystem. Da tiden var inne, slo regjeringen til.»¹⁸⁴

Seip gir inntrykk av at arrestasjonene av Arbeiderforeningenes ledere var en kalkulert handling. Kanskje planlagt basert på informasjonen fra politispionene. «Da tiden var inne,» gir inntrykk av at myndighetene hadde en plan og arresterte foreningens ledere på det mest fordelaktige tidspunktet.

At det forelå kalkulerte planer om å ødelegge foreningene som kulminerte i arrestasjonene sommeren 1851 mener ikke er tilfelle. Seip gir også inntrykk av at myndighetene jobbet for å melde inn vennligstemte medlemmer inn i foreningene for å ta kontroll over dem. Han skriver:

«Det viktigste forsøket fra moralistenes side på å få hele bevegelsen under kontroll, ble gjort av Eilert Sundt. (...) Det må ha skjedd etter overlegg med flere likesinnede, og med autoritetenes velsignelse.»^{185}*

Disse regjeringsvennlige medlemmene skulle ha klekket en plan om å komme inn i sentralstyret. For å ta kontroll over Arbeiderforeningene. Det er riktig at Sundt ble medlem av foreningene. Men jeg finner ikke spor i rapportene av at Løvenskiold eller Morgenstjerne hadde noen innflytelse på ham.

Heller ikke at de så positivt på at han ble medlem. De var klar over at han var meldt inn i foreningene. Det er ingen tegn i rapportene på at Sundts innmelding i foreningene var godkjent av myndighetene. Jeg mener Seip overdriver myndighetenes innvirkning på foreningene. Det er sant at Løvenskiold uttrykker tilfredstillelse med Stortingets apati for foreningene, og uttrykker håp om at Arbeiderforeningene skulle skremme Stortinget inn på en mer føyelig kurs. Muligens brukte han frykten for foreningene for å skremme regjeringskolleger og stortingsmenn under samtaler med

¹⁸² Seip, *Utsikt over Norges Historie. 1*, 204.

¹⁸³ Løyland, «Utvisning og rykte som politisk verktøy», 437 – 442.

¹⁸⁴ Seip, *Utsikt over Norges Historie. 1*, 175.

¹⁸⁵ Seip, *Utsikt over Norges Historie. 1*, 203. *Min parentes

disse. Men dette var aldri noen premeditert kalkulert plan. I alle fall er det ikke spor av en slik plan i Stattholderrapportene. Løvenskiold uttrykker langt oftere et ønske om å umiddelbart stoppe Thrane og Arbeiderforeningene. Han var overbevist om at de kommer til å forsøke seg på revolusjon, og vil aller helst stoppe dem før de fikk muligheten til å prøve seg. Hans store irritasjon i tiden Thrane var aktiv, var at regjeringen ikke har mulighet til å stanse hans virksomhet før den fikk gjort skade. Da Thrane ble arrestert uttrykket Løvenskiold en sterk tro på at myndighetenes aksjon hadde avverget et reelt revolusjonsforsøk. Hvis Løvenskiold i virkeligheten kynisk ventet med å arrestere Thrane gav han ingen indikasjon på dette verken før, under eller etter aksjonene mot Arbeiderforeningene. Løvenskiold hadde i to år sett seg om etter en unnskyldning for å arrestere Thrane. Juli 1851 falt muligheten i fanget hans. Løvenskiold tok naturligvis muligheten med glede. Dette var ingen forhåndsbestemt plan. Verken Løvenskiold eller statsråd Vogt, som fylte Løvenskiolds stattholderplikter en periode sommeren 1851 utrykte noen tegn på at de planlegger å arrestere foreningenes ledere under Lilletinget. Det motsatte kan sies å være tilfelle. Løvenskiold uttrykker liten bekymring for møte. han virket ikke sommeren 1851 særlig bekymret for foreningene. Hans pest og plage den våren og sommeren var det nyvalgte Stortinget. Et besøk fra studenter fra Danmark og Sverige fikk minst like mye oppmerksomhet i rapportene som overvåkingen av Thrane og Arbeiderforeningene gjennom mai og juni. Vogts rapport fra 13 juni 1851 gir en illustrasjon av myndighetenes syn på Arbeiderforeningenes andre sentralmøte.

«Arbeidernes Centralmöde samledes som bestemt i Tirsdags i en Gaard her i Byen. Der mödte kun 69, alle fra Christiania Stift; formodentlig vil denne Forsamlingen allerede om nogle Dage oplöse sig, medens Resultat af dens Discussioner uden Tvivl ville blive ligesaa betydningsløst som Forsamlingen selv.»¹⁸⁶

Det er klart fra denne og andre rapporter at det ikke forelå noen planer fra myndighetenes side om å gå til aksjon under Arbeiderforeningenes sentralmøte. Aksjonen mot Thrane og de andre lederne var en reaksjon på en unik mulighet som presenterte seg på grunn av hendelser myndighetene ikke hadde kontroll over. Interne krangler i arbeiderforeningene førte til at ord og forslag fløy som i versten tolkning kanskje pekte mot noe kriminelt. Så snart myndighetene fikk nyss om dette gikk de til aksjon. Det var ikke et koordinert og forhåndsbestemt forsøk på å ødelegge foreningene fordi de ikke lenger var nyttige for myndighetene, slik Seip gir inntrykk av.

Seip skriver også at myndighetene gjennom sine spioner hjalp Thrane med penger. Eksempelet han bruker er turen til Oppland våren 1851. Det virker som Seip foreslår at myndighetene gjorde dette for å forsikre seg om at Thrane fortsatte sin virksomhet. Dette stemmer ikke med min lesning av

¹⁸⁶ Stattholderrapportene, 13. Juni 1851.

stattholderrapportene. Jeg mener de gir det motsatte inntrykket: at informanten kanskje saboterte Thrane økonomisk på reisen. Det er i alle fall det Morgenstjerne selv antydte til Løvenskiold, i sin rapport om hendelsen.¹⁸⁷ Seip refererer sannsynligvis til det følgende sitatet fra Morgenstjerne når han hevder myndighetene hjalp Thrane med penger:

«Sikkert er det imidlertid at Thrane er kommen fattigere hjem end han er reist og at han for at naae til Christiania har maattet lade sig hjaelpe med de Penge Ledsageren, för sin Afreise havde faaet af mig.»¹⁸⁸

Det er ingenting i dette som indikerer at pengehjelpen ledsageren kom med var noe kalkulert håndsrekning fra myndighetenes side. Ledsageren i dette tilfelle utgav seg for å være et medlem av Arbeiderforeningene, og en hengiven støttespiller for Thrane. Under den lengre reisen må Thrane ha blitt klar over at ledsageren hadde en god del penger. Når han så hadde vansker med å betale for seg gir det derfor mening at han ba ledsageren om en håndsrekning, for å kunne komme seg tilbake til Kristiania. Om pengene ble gitt som en gave eller et lån vites heller ikke. Kanskje lovte Thrane å betale tilbake pengene når han var kommet tilbake til byen? Ideen om at pengene var et sleipt trekk fra myndighetene blir undergravet av at Thranes innsamling av penger under reisen ifølge Morgenstjerne muligens ble sabotert av den samme ledsageren som senere måtte hjelpe med penger for å fullføre reisen. Thrane hadde eksplisitt kommet «fattigere hjem end han er reist».¹⁸⁹ Noe som ikke gir inntrykk av at myndighetene forsøker å hjelpe ham. Utenom reisen er det ingen eksempler i rapportene på at politiinformanter hjalp Thrane med penger. Dette til tross for at Thranes økonomi ofte var dårlig. Thrane hadde trøbbel med å finne bopel og med å få lån. Thranes økonomiske situasjon var et tema Løvenskiold viste stor interesse for. Han uttrykket aldri noe ønske om å hjelpe Thrane med penger i sine rapporter. Løvenskiold gir heller ikke uttrykk for at Morgenstjerne skulle ha foreslått noe slikt. Da Morgenstjerne klekket en plan for å ruinere *Arbeiderforeningernes blad* med økonomiske midler skrøt Løvenskiold av planen i rapportene. Hvis Morgenstjerne klekket en plan for å kontrollere Thrane gjennom penger ville Løvenskiold med all sannsynlighet på lignende vis nevnt det i rapportene.

Seip kaller også myndighetenes overvåkning et «organisert spionsystem».¹⁹⁰ Han gir i det hele inntrykk av at myndighetene hadde god kontroll på Thrane og Arbeiderforeningene. Personlig mener jeg dette er en for sterk karakterisering av overvåkningen i Norge. I den grad overvåkningen var «organisert» var det snakk om Morgenstiernes og Løvenskiolds initiativer, og de ressursene som sto til deres rådighet. Som Pryser viser foretok politiet hyppige avhør av personer i opposisjonsmiljøene,

¹⁸⁷ Stattholderrapportene, 17. April 1851.

¹⁸⁸ Stattholderrapportene, 17. April 1851.

¹⁸⁹ Stattholderrapportene, 17. April 1851.

¹⁹⁰ Seip, *Utsikt over Norges Historie*. 1, 175.

men som nevnt var det en god del opposisjonsaktivitet som enten ble oversett eller undervurdert av politiet og myndighetene. Det fantes ingen organisasjon med oppgave eller kompetanse til å drive spionasje. Politiet fikk oppgaven fordi det ikke fantes alternativer. Seip viser til hvordan Karl Johan tidlig i sin regjeringstid bygget et stort nettverk av personlig hengivne personer gjennom utdeling av gaver av forskjellige sorter. Kanskje er det dette kongelige nettverket han refererer til når han snakker om et organisert spionnettverk. Men han skriver selv at dette nettverket var mest aktivt i den tidlige perioden av Karl Johans regjeringstid.¹⁹¹ I Oskar I's tid er det lite å spore av dette spionnettverket. Oscar hadde helt sikkert andre informanter enn Løvenskiold i Norge. Til tross for dette forble Stattholderen utvilsomt hans viktigste kilde til informasjon om forholdene i Norge. Noe utstrakt spionnettverk utenom det Løvenskiold og Morgenstjerne fikk organisert tviler jeg på eksisterte. Hvis vi antar at kong Oscar I også opprettholdt sitt eget nettverk av agenter kan vi kanskje snakke om to separate nettverk knyttet til kongen og stattholderen, som til tider utveksler informasjon. Men hvis Kongen fikk informasjon om opposisjonelle i Norge fra et eget spionnettverk virker det ikke som han delte informasjonen han fikk derifra med Løvenskiold. Gitt at Løvenskiold var Kongens mektigste representant i Norge antar jeg at kongen ville ha delt nyttig informasjon med stattholderen hvis mulig. Utenom kongens påminnelse om å overvåke Harring er det få indikasjoner på at kongen fikk utført egen overvåkingen i Norge. Oppfordringen til å overvåke Harring indikerer at kongen ikke selv var i stand til å organisere overvåking av enkeltpersoner i Norge. Det kongelige nettverket til Karl Johan var tilsynelatende mer rettet mot å holde kontroll med embetsstanden og Stortinget. Det var ikke ment å finne ut hva som foregikk utenfor overklassen. Dette var en konsekvens av hvordan nettverk var bygget opp. Kongens nettverk var knyttet til ham gjennom forskjellige kongelige gaver, slik som medlemskap i ridderordener, pengegaver eller prestisjen forbundet med kongens gunst. Dette tilfalt som regel personer i offentlig tjeneste, eller andre medlemmer av eliten. Det kongelige informasjonsnettverket, hvis det fortsatt eksisterte i Oscar I's tid; var dårlig egnet til å overvåke mistenkelige utlendinger, eller folkelige masseorganisasjoner slik som Arbeiderforeningene. Det foregikk spionasje i Norge omkring midten av 1800 tallet. Å kalle denne et «organisert spionsystem» er i mitt syn å gå for langt. Begrepet gir inntrykk av at spionnettverk langt mer profesjonelt, og med langt flere ressurser enn det som faktisk eksisterte.

[Arrestasjonene av, og rettsakene mot Arbeiderforeningenes Ledere.](#)

Seip skriver at loven ble tolket med «suveren frihet» når det kom til Arbeiderforeningene.¹⁹² Det medfører i min mening riktighet. Overvåkingen som ble utført ble aldri begrunnet i noen lover. Harring ble kastet ut av landet på syltynt grunnlag. Thrane ble arrestert uten noen konkrete bevis på

¹⁹¹ Seip, *Utsikt over Norges Historie. 1*, 71 – 73.

¹⁹² Seip, *Utsikt over Norges Historie. 1*, 175.

en kriminell handling. I rettsakene mot Arbeiderforeningenes ledere ble det opprettet spesialdomstoler. Et tvilsomt middel i en rettstat, som andre historikere har notert. Ringvej har argumentert overbevisende, med referanse til høyesteretts protokoller for at det såkalte revolusjonsvedtaket Thrane visstnok ble dømt for aldri fant sted. Han ble i virkeligheten dømt for sitt «arbeid i det hele». Thrane var ikke under tiltale for dette, og det utgjorde ikke noe lovbrudd verken etter lovens bokstav eller dens ånd.¹⁹³ Med andre ord ble det i Thranes, og de andre ledernes sak utført et Justismord. Løvenskiold var selvfølgelig fornøyd. Han var ikke selv involvert i Høyesteretts deliberasjoner og hadde ikke innvirkning på avgjørelsen. I alle fall ikke noe som kan spores i stattholderrapportene. Å gå lovens vei for å hindre uønskede tilgang til maktens korridorer var ikke et ukjent middel for «øvrigheten». Ved flere stortingsvalg hadde loven blitt brukt for å hindre populære kandidater med opposisjonelle meninger tilgang til forsamlingen.¹⁹⁴ At en sosialistisk bevegelse ble behandlet på samme måte er ikke overaskende.

Arrestasjonene av Arbeiderforeningenes ledere ikke hadde mye å gjøre med spionasjen organisert av Løvenskiold eller Morgenstjerne. Arbeiderforeningenes ledere ble til slutt dømt for et vedtak om revolusjon på landsmøtet. Men hendelsene som førte til arrestasjonene var rykter om revolusjon som startet på Kongsberg. Hvis det ble vedtatt noe forslag om revolusjon på Lilletinget viste ikke Løvenskiold om det. Det selv om møtet ble overvåket, og stemningen der og avgjørelsene som ble tatt der meddelt stattholderen. Arrestasjonene av Arbeiderforeningenes ledere, og politiet og myndighetenes aksjoner i forbindelse med disse hadde den ønskede effekten. Stortingsmenn som tidligere hadde hatt nære forhold til foreningsmedlemmer og svermet for Foreningenes forslag distanserte seg fra Thrane og Arbeiderforeningene. Tore Pryser skriver at miljøet som aktiviserte for bredere demokrati ble fullstendig knust som følge av aksjonene.¹⁹⁵ Også den viktigste opposisjonsavisen *Morgenbladet* inntok i årene etter 1851 en mer regjeringsvennlig linje. Spesielt etter at den fikk en ny redaktør i 1854. Arbeiderforeningene ble ikke oppløst i 1851, og *Arbeiderforeningenes blad* fortsatte å bli utgitt, tross Morgenstiernes forsøk på å ruinere det. Den politiske kraften i bevegelsen var uansett borte. Myndighetene tok raskt grep for å ta kontroll over den gryende organiseringen av arbeiderne ved å skape egne arbeiderorganisasjoner. De jobbet aktivt for å forhindre at disse ble brukt til politiske formål.¹⁹⁶

Arrestasjonene av lederen i Arbeiderforeningene førte til arbeiderbevegelsens død i den omgangen. Demokratiseringsbevegelsen på tinget og blant overklassen led også et såpass stort nederlag at den

¹⁹³ Ringvej, *Marcus Thrane*, 264 – 265.

¹⁹⁴ Seip, *Utsikt over Norges Historie. 1*, 119.

¹⁹⁵ Pryser, *Gesellar, rebellar og svermarar*, 118 – 121.

¹⁹⁶ Seip, *Utsikt over Norges Historie. 1*, 206.

ikke kom seg på flere tiår.¹⁹⁷ Koht mener at hendelsene omkring Arbeiderforeningene også tjente til å splitte bondeopposisjonen. «Fra 1851 var bondepartiet i virkeligheten sprængt;»¹⁹⁸ skriver han. Stortinget, og de opposisjonelle ble kuet. Løvenskiold fikk seieren over Thrane han hadde lengtet etter. Umiddelbart etter arrestasjonene av Arbeiderforeningenes ledere døde intensiteten i overvåkningen ned. I alle fall den overvåkningen som ble rapportert til kongen. Så fort arrestasjonene var utført og Hattemakerkrigen i Hønefoss var over virket Løvenskiold å ha vært ferdig med Arbeiderforeningene. Han som så mange andre assosierte foreningene sterkt med deres opphavsmann. Uten Marcus Thrane og de andre sentrale figurene til å lede Arbeiderforeningene utgjorde de ikke lenger noen trussel mot myndighetene. Høsten 1851 var Løvenskiold opptatt av arrestasjonenes effekt på Stortinget. Han uttrykket tilfredsstillelse med effekten innkallingen av enkelte stortingsmenn til politiavhør hadde fått på Stortinget generelt.¹⁹⁹ Arbeiderforeningene nevnte han mer sjeldent en før. Når de nevntes, var det for å utrykke deres irrelevans og kraftløshet i etterkant av arrestasjonene. Om overvåkning av andre opposisjonelle ble det meldt lite. I august 1851 viste Løvenskiold en viss interesse for to Italienske bekjente av Mazzini.²⁰⁰ Disse ble en periode overvåket under et besøk i Norge. Løvenskiold virket ikke nevneverdig bekymret for dem. Spesielt i kontrast til hans behandling av Harro Harring, som også var en bekjent av Mazzini. De to italienerne Jean Bolognaro Crevenna og Henry Bronzetti gjorde uansett ikke noe ulovlig eller mistenksomt. Stattholderen så seg fornøyd med det. De forlot snart etterpå Norge uansett. Thranes arrestasjon virket å ha beroliget Løvenskiolds frykt for revolusjon. Frykten hadde for alvor blitt vekket av Februarrevolusjonen tilbake i 1848. Når Thrane, som hadde vært en plage for Løvenskiold, var fjernet fra den politiske scenen oppfattet han ikke lenger Arbeiderforeningene som en trussel. Riktignok fortsatte de sin aktivitet en periode. Løvenskiold gav støtte til Morgenstiernes forsøk på å få *Arbeider-Foreningernes blad* inn i økonomisk ruin. Men dette var oppvask etter det virkelige oppgjøret med den «moralske cholera» som Thrane hadde representert. Interessen for opposisjonelle og frykten for opprør forsvant ikke fullstendig med Arbeiderforeningenes nederlag. Men krisen slik Løvenskiold så den, var over. Normaltilstanden fra før 1848 returnerte. Stortinget ble igjen Løvenskiolds fokus.

Et av målene med overvåkningen var å gi forvarsel om opptøyer eller revolusjonsforsøk. Med forvarsel kunne det være mulig for myndighetene å avverge eller i verste fall slå ned slike forsøk. Dette var et område hvor Løvenskiold kunne handle relativt fritt. Som øverste militære kommandant for styrkene i Norge etter Kongen hadde han autoritet til å handle på eget initiativ på det militære

¹⁹⁷ Pryser, *Gesellar, rebell og svermarar*, 118 – 121.

¹⁹⁸ Koht, *Marcus Thrane: til hundreaarsdagen*, 29.

¹⁹⁹ Stattholderrapportene, 17. Juli 1851.

²⁰⁰ Stattholderrapportene, 14. August 1851.

området. Han kunne sette styrkene omkring Oslo i beredskap eller kommandere militære til å gjøre seg synlige i hovedstadens gater for å tjene som en advarsel. Løvenskiold gjorde det eksplisitt at myndighetene ville bruke makt hvis det ble nødvendig. Løvenskiold skriver om demonstrasjonene i

Kristiania mars 1848:

«Lengere hen paa Dagen erfarede jeg Pöbelens Hensigt, om Aftenen at angribe Raadhuset, befrie de den foregaaende Aften Arresterede og udöve andre Excesser. Ifölge heraf opmarscherede i Mörkningen ridende Jaegere og ridende Artillerister for Raadhuset, hvor en stor Folkemasse samledes, som efter flere Timer at have i uafbrudt Taushet begabet det opstillede Militair, begav sig taus hjem. I Ridehuset holdtes et Compagnie Musqueteerer faerdig, ligesom Kanoner og Kartætscher holdtes i Beredskab, og var den övrige Garisonen beordret at rykke du efter et fra Faestningen givet Signal. Jeg lad underhaanden disse Foranstaltninger komme til Publicums Kundskab med Tillaeg at de, om behövedes, ufeilbarlig vilde blive ivaerksatte, og jeg er saare glad ved, at Forberedelserne have vaeret tilstraekkelige til at afvaerge videre Uorden og Fredsforstyrrelse.»²⁰¹

Dette er det klareste eksempelet på Løvenskiolds fremgangsmåte i møte med potensielt farlige demonstrasjoner. Demonstrasjonstogene mars 1848 kom som reaksjon på hendelsene i Paris og ble derfor nøye overvåket av Løvenskiold. Frykten for et revolusjonsforsøk var høyest reel. Det fantes riktignok ingen tydelige lederskikkelser blant demonstrantene på dette tidspunktet. Løvenskiold fryktet uansett at demonstrasjonstog og opptøyer i byen kunne spinne ut av kontroll. Stattholderen ønsket med en tydelig demonstrasjon av væpnet makt å «afvaerge videre Uorden og Fredsforstyrrelse.»²⁰² Løvenskiold var allikevel forsiktig med å faktisk ta i bruk voldsmakten. Han ønsket i det lengste å hindre blodsutgytelser. Selv da politimesteren ble angrepet av demonstranter under demonstrasjonene ble det ikke løsnet skudd fra de ansamlede militære. Løvenskiold viste å bruke rykter. Han hadde følere ute for å oppdage rykter om farlige planer. Det må ha vært hans tidligere nevnte «øyenvitner» blant demonstrantene som varslet om intensjoner om å storme rådhuset. Han viste også å bruke rykter til eget formål. Ved å lekke myndighetenes forberedelser avverget han kanskje en repetisjon av hendelsene i Stockholm samme måned. Der ble flere personer drept under opptøyene som fulgte Februarrevolusjonen. Myndighetenes makt hvilte som alltid på kontroll over voldsmakten. Løvenskiold viste å minne om dette når han fikk nyss om rykter som pekte i retning av revolusjon. Demonstrasjoner av militær makt var langt mer vanlig på 1800-tallet enn i moderne Norsk historie. Ved flere anledninger i perioden 1848 – 1851 ble militære styrker satt i beredskap for å forhindre en fryktet revolusjon, eller for å stoppe opptog og opptøyer. Ved enkelte anledninger ble militære styrker, spesielt kavaleri og artilleri vist frem for å forhindre planlagte

²⁰¹ Stattholderrapportene, 17. Mars 1848.

²⁰² Stattholderrapportene, 17. Mars 1848.

opposisjonelle aksjoner, eller for å oppløse demonstrasjoner. Dette var til en viss grad en praktisk nødvendighet, ettersom politiet hadde begrenset kapasitet i denne perioden. Overvåkingen tjente til å informere om stemningen i hovedstaden. Rykter om planlagte demonstrasjonstog eller annen aktivitet som kunne lede til store forsamlinger i byen var av stor interesse. Stattholderen forsøkte som regel å forhindre slike samlinger før de fant sted. Men skulle dette mislykkes satte han ofte militære styrker i beredskap som forsikring hvis ting skulle gå galt.

Kapittel 5

Konklusjon

Basert på informasjonen jeg har presentert. Vil jeg her forsøke å besvare de sentrale spørsmålene som har presentert seg igjennom oppgaven. Hva var motivasjonen for overvåkningsaktiviteten? Hvor ekstensiv og effektiv var overvåkningen Løvenskiold fikk organisert? Var det variasjoner i intensiteten i overvåkningen i den valgte perioden? Hvis tilfelle, hvorfor? Hvilke metoder ble tatt i bruk? Hvem ble overvåket, og hvorfor? Hvilke praktiske applikasjoner hadde overvåkningen?

I denne oppgaven har jeg begrenset meg til perioden 1844 – 1856. Dette er perioden hvor Severin Løvenskiold var stattholder i Norge. Samtidig som Oscar I var Svensk-Norsk konge. Den politiske overvåkningen i dette tidsrommet kan deles inn i tre faser.

Den første fasen varte fra 1844 til mars 1848. I denne perioden var overvåkningen ganske begrenset. Det var en viss grad av overvåkning. Løvenskiold passet på at feiringene på 17 mai ikke ble preget av «overdrevent patriotiske holdninger». Politiet holdt også et øye med håndvertermiljøet i hovedstaden. Håndverkerne reiste mye, og kunne bli påvirket av radikale ideer fra utlandet. Løvenskiold fulgte med i de populære avisene for å se hvem som kritiserte eller støttet regjeringen. Regelrett spionasje var der lite av. Det var ingen åpenbare trusler mot myndighetene i denne perioden. Den revolusjonære trusselen virket ikke påtrengende. Stortinget var Løvenskiolds fremste irritasjonsmoment.

Deretter følger perioden mars 1848 til august 1851. Februarrevolusjonen i Frankrike og dens etterdønninger i Europa bekymret både Stattholderen og kongen. I Norge var det demonstrasjoner i Kristiania. Ingen ble drept, men politimester Morgenstjerne ble utsatt for steinkasting. Flere demonstranter ble arrestert. I Stockholm ble flere mennesker drept i opptøyer. Frykten for revolusjon ble påtrengende. Det skulle allikevel ta en stund før overvåkningen virkelig ble trappet opp. Løvenskiolds fokus var i begynnelsen av 1848 hovedsakelig de økonomiske, parlamentariske og utenrikspolitiske konsekvensene av revolusjonsbølgen. Løvenskiold uroet seg for den økonomiske nedgangen som ville komme som konsekvens av hendelsene på kontinentet. Han fryktet spesielt at flere hundre dagarbeidere i Kristiania skulle miste arbeidet. Hundrevis, eller kanskje over tusen arbeidere uten arbeid kunne raskt føre til uro i hovedstaden. De kunne tjene som en spire til fredsforstyrrelser, og kanskje revolusjonsforsøk. Løvenskiold møtte også utfordringer fra Stortinget. I reaksjon på revolusjonene i Europa søkte en faksjon på tinget store endringer i regjeringen. Løvenskiold var også svært opptatt av situasjonen i Danmark i forbindelse med krigen om Slesvig-Holstein. Fra våren 1849 begynte overvåkningen å ta til for alvor. Ganske samtidig dukker to

personer opp som skulle bli målene for mesteparten av myndighetenes spionasje de neste to årene.

En av disse var den danske eksentriske republikaneren Paul Harro Harring. Den andre var nordmannen Marcus Thrane. En fattig rikmannssønn som grunnla de Norske Arbeiderforeningene. Disse skulle i løp av noen år få over 30.000 medlemmer. Løvenskiold klekket raskt en plan for å bli kvitt Harro Harring. Ettersom han ikke var Norsk innbygger, kunne han teoretisk sett utvises fra landet. For å overbevise sine kolleger i regjeringen måtte Harring fremstilles som en trussel mot rikets sikkerhet. Å bruke utvisning som et politisk verktøy hadde på det tidspunktet ikke vært forsøkt før. Løvenskiold kunne ikke regne med at statsråd Stang og ham hengivne regjeringsmedlemmer ville gå med på et slikt påfunn. Løvenskiold forsøkte derfor å finne noe graverende Harring hadde sagt eller gjort. Løvenskiold ønsket i tillegg å finne bevis for at Harring sto i ledtog med utenlandske revolusjonære grupper. Fant han slik informasjon var Løvenskiold sikker på at han kunne overbevise tvilende statsråder gi sitt bifall til å utvise Harring. Overvåkningen hadde få håndfaste resultater i denne retningen. Teksten i Harrings satiriske skuespill *Testamentet Fra Amerika* ble til slutt saumfart og ansett som en majestetsfornærmelse, og en trussel mot statsforfatningen. Harring ble utvist. Myndighetene fortsatte å holde et øye med ham langt ut i 1851. Marcus Thrane møtte en lignende spionasje. I hans tilfelle var Løvenskiold ute etter konkrete revolusjonsplaner. Ettersom Thrane ikke kunne utvises fra landet måtte politiet finne noe faktisk kriminelt hvis de ønsket å arrestere ham. Thrane ble utsatt for utstrakt, om enn ganske amatørmessig spionasje. Da Thrane ble arrestert sensommeren 1851 hadde det enda ikke lyktes Løvenskiolds informanter å finne noe kriminelt å arrestere ham for. Mona R. Ringvej har argumentert godt for at Thrane ble utsatt for justismord da ham ble dømt i høyesterett i 1855. Ingenting av Løvenskiolds overvåkninginformasjon motstrider en slik konklusjon. Overvåkningen var aldri i stand til å finne noen planer om revolusjon hos Thrane personlig, eller Arbeiderforeningene som organisasjon.

Den tredje fasen går ifra høsten 1851 til Løvenskiolds avgang som stattholder i begynnelsen av 1856. Etter Arbeiderforeningenes nederlag og undergang som en politisk kraft ble Løvenskiolds frykt for hjemlig revolusjon dempet. Normaltilstanden ifra tiden før 1848 returnerte i stor grad i relasjon til overvåkningsarbeidet. Overvåkningen var i stor grad drevet fram av Løvenskiold personlig; Og til en mindre grad av kong Oscar I. Når disse to mistet interessen for arbeidet døde overvåkningen fort ned. Nederlaget til demokratiseringsbevegelsen var omfattende. Arbeiderforeningene var pasifiserte og døende. Stortinget ble kuert. Selv pressen ble mer regjeringsvennlig i årene etter 1851. I Europa var revolusjonene i den omgang slått ned. Utenlandske revolusjonære virket derfor ikke like truende. Kanskje kan Løvenskiolds egen alder og helse også ha spilt inn på overvåkningensapparatets forfall. Løvenskiold var i 1851 blitt 74 år gammel. Helsen hans var ikke god. Den energiske forfølgelsen av Thrane og andre opposisjonelle må ha krevd mye energi. Den var

i stor grad tuftet på Løvenskiolds personlige initiativ. Thranes endelige nederlag må ha føltes som en stor lettelse for Løvenskiold. Kanskje han verget seg for å fortsette en overvåkningsaktivitet som må ha innebåret mye arbeid, på toppen av hans allerede omfattende plikter som regjeringssjef og militært overhode.

Intensiteten i overvåkingen var varierte i den valgte tidsperioden. Vi har sett at overvåkingen var langt ifra perfekt. Metodene var improviserte. Hvem som ble overvåket var i stor grad bestemt av kongen og Løvenskiolds personlige interesser. Ettersom ressursene som ble allokert til overvåking var relativt små var dette kanskje uunngåelig. Dem som ble utsatt for myndighetenes overvåking ville neppe hevde denne var ubetydelige. Myndighetene rettet blikket særlig imot to personer. Marcus Thrane og Paul Harro Harring. Andre personer og grupper ble også overvåket, men ikke til samme grad. Thrane og Harring ble utsatt for en omfattende spionasje. Deres brev og dagbøker ble forsøkt lest. Personer de var i kontakt med ble ofte avhørt av politiet. Deres personlige økonomi kom under myndighetenes lupe. Særlig var Thranes økonomi interessant for stattholderen. Informanter ble også brukt for å holde øye med disse to. Thrane spesielt. Arbeiderforeningene ble infiltrert av politispioner, og personer med nært forhold til Thrane rapporterte om hans bevegelser til politimester Morgenstjerne. Seip har foreslått at myndighetene hjalp Thrane med penger. Han foreslår at Thrane var en slags nyttig idiot som tjente myndighetenes interesser ved å skremme opposisjonen til føyelighet. Jeg mener kildematerialet ikke støtter dette synet. Målet med overvåkingen var eksplisitt å sette en stopper for Thrane og Harrings politiske aktivitet i Norge. I Harrings tilfelle ved å få ham utvist. I Thranes ved å få ham arrestert.

Myndighetenes overvåking ble organisert av Stattholder Løvenskiold og Politimester Morgenstjerne. Det hele var godkjent av og hjulpet med penger av Kong Oscar I. Utenfor disse tre var svært få informert om arbeidet. Selv nært betrodde regjeringsmedlemmer slik som Krogh eller Vogt virker ikke å ha vært inkludert i overvåkningsarbeidet i lengre perioder. Det virker heller ikke som informasjonen fra overvåkingen ble delt med dem. Løvenskiold gir i alle fall ikke uttrykk for det i rapportene. Unntakene var i periodene Løvenskiold var fraværende. Da ble stattholderpliktene ble fylt av betrodde statsråder. Enkelte regjeringsmedlemmer viste derfor om overvåkingen. De ble ikke inkludert i dens organisering, eller i avgjørelsene om hvem som skulle settes under overvåking. Mangelen på samarbeid med statsrådene kan ha vært et resultat av de interne maktkampene innad i regjeringen i denne perioden. Særlig imellom Fredrik Stang og Løvenskiold.

Praktisk hadde overvåkingen relativt beskjedne resultater. Den mest dramatiske konsekvensen av spionasjen var kanskje utvisningen av Harro Harring i 1850. Utvisningen kom ikke som et direkte resultat av spionasjen mot Harro Harring. Det var ikke Løvenskiolds betalte informanter som

opdaget at skuespillet *Testamentet Fra Amerika* kanskje kunne brukes som påskudd for å utvise Harring. Men uten kongens anmodning om at Løvenskiold skulle overvåke Harring ville utvisningen neppe funnet sted. Regjeringskritiske skuespill og skriverseri var det ingen mangel på i Norge på den tiden. At Løvenskiold, og dermed også regjeringen så seg om etter en unnskyldning for å utvise Harring kan heller ikke ha vært en stor hemmelighet i embetsstanden i hovedstaden våren 1850. Saken hadde blitt diskutert innad i regjeringen en god stund før noe utvisningsvedtak ble fattet. Det var gitt klare signaler om at Harring var en mann myndighetene ville bli kvitt. Det er sannsynlig de statsråder som sympatiserte med Løvenskiold på egen hånd forsøkte å komme på spor av noe som kunne hjelpe med å overbevise tvilerne i regjeringen. Det var til slutt gjennom justisdepartementet at *Testamentet Fra Amerika* ble brakt til regjeringens oppmerksomhet. En kreativ tolkning av skuespillet greide å tolke det som en trussel mot rikets sikkerhet.²⁰³ Derfra gikk det svært raskt å utvise Harring.

Vi har sett at overvåkningen fulgte et slags føre-var prinsipp når det kom til demonstrasjoner og folkesamlinger. Myndighetene forsøkte å forhindre slike samlinger hvis overhodet mulig. Der dette ikke var mulig var Løvenskiold opptatt av å sondere stemningen i mengdene å snuse ut rykter om planlagt uorden. Hvis overvåkningen pekte i retning av at det var fare på ferd var Løvenskiold rask med å sette de militære styrkene i beredskap. Om nødvendig gjorde han det klart for demonstrantene at hvis orden ikke ble opprettholdt ville de militære gå til aksjon. Rykter var i så måte nyttige. Løvenskiold kunne for eksempel la rykter lekke ut til publikum om at militæret stod i beredskap og planla å aksjonere ut hvis det skulle forekomme uroligheter. Både på våren 1848, og sommeren 1851 mente Løvenskiold at militære forberedelser hadde hindret opptøyer. Håpet var selvfølgelig at slike rykter ville forhindre demonstrasjonene. Rykter var også nyttige for å kue stortinget. Hvis eksempelvis Arbeiderforeningene hadde rykte på seg for å være revolusjonære ville regjeringens behandling av foreningene nyte stor støtte på tinget. Stortingsmenn kunne skremmes til å føye seg etter regjeringens linje. Å holde kontroll med rykter var en viktig del av overvåkningen. Da det gikk rykter om at kongen støttet Arbeiderforeningene var Løvenskiold raskt på banen med å motbevise ryktene. Det var viktig å holde kontroll på hvem som kunne pårope seg kongelig støtte. Overvåkningen kunne bli brukt til mer smålige formål. Ansatte i statseide bedrifter kunne bli oppsagt hvis de ytret seg kritisk til sine overordnede. Dette var tilfelle i saken omkring Bergmester Sexe ved Kongsberg verk. I det tilfelle fikk regjeringen Sexe oppsagt, men møtte sterk motbør i stortinget. Dette førte til slutt til at Sexe ble kompensert for behandlingen han var blitt utsatt for.²⁰⁴ I andre,

²⁰³ Larsen, *Paul Harro-Harring*, 30 – 38.

²⁰⁴ Stattholderrapportene, 6. Juli 1851.

mindre offentlige tilfelle ble ikke de berørte hjulpet på denne måten. Regjeringen var opptatt av å forhindre arbeidere i strategiske bedrifter, eller soldater fra å delta i opposisjonelle politiske organisasjoner. Medlemmer av Arbeiderforeningene spesielt ble rammet av dette. Soldater ble «manøvrert» ut av foreningene. Det samme ble arbeidere ved Horten verft. Dette på tross av at det aldri fantes noen lover eller regler som tilsa at soldater eller arbeidere i statseide bedrifter ikke skulle kunne delta i politiske foreninger. I disse tilfellene tok ikke Stortinget affæren. Mest smålig av alle tilfellene hvor overvåkningsinformasjon ble bruk er nok tilfelle ved Universitetet i 1850/51. Der fikk en ansatt ved navn Monrad sitt professorat utsatt i en kort periode fra desember til januar, som en slags advarsel fra Stattholderen. Dette fordi Monrad hadde latt arrangere en debatt om regjeringens handlemåte i Sexe saken. Dette til tross for at studentene som deltok i debatten konkluderte med å utrykke støtte for regjeringens oppsigelse av Sexe.

Innsynet i Thrane's brev fikk også konsekvenser for de relativt beskjedne Arbeiderforeningene i Sverige. Thrane's brev (og sikkert også det Svenske politiet, og Oscars overvåkning i Sverige) til Persson og Borg, opphavsmennene til de Svenske Arbeiderforeningene ble åpnet og deres samarbeid med Thrane undersøkt. Gjennom korrespondansen til Thrane fikk myndighetene innsyn i deres politiske standpunkter. Etter Thrane's arrestasjon ble brevene brukt som begrunnelse for å ta de to inn til avhør hos det Svenske politi. De ble ikke siktet for noen forbrytelse. Avhørene, og aksjonen mot Arbeiderforeningene i Norge tok uansett livet av de Svenske Arbeiderforeningene. I så måte kan en kanskje argumentere for at overvåkningen av Thrane fikk større konsekvenser for Svenske forhold, enn for Norske. Ettersom aksjonene mot foreningene i Norge ikke var en direkte konsekvens av informasjon fra overvåkningen Løvenskiold fikk organisert. Men avhørene av Persson og Borg var en konsekvens av innsynet Stattholderen og Morgenstjerne hadde fått i kontakten mellom Thrane og de to Svenskene så tidlig som 1850. Det var et direkte forsøk på å skremme dem til å stanse sin politiske aktivitet.

På rettsaker hadde overvåkningen liten effekt. Da Thrane sto tiltalt for blasfemi i 1850 ble det ikke gjort noe forsøk fra stattholderens side på å påvirke høyesteretts avgjørelser i saken. Løvenskiold var overbevist om at Høyesterett ville dømme Thrane. Han ønsket ikke å bli direkte tilknyttet til saken. Det var derfor ikke i hans interesse å dele informasjon med retten. Han hadde neppe noen informasjon som ville ha påvirket Høyesteretts avgjørelse uansett. Det samme kan sies om rettsoppgjøret mot Thrane og de andre lederne i Arbeiderforeningene etter sommeren 1851. Løvenskiold var sikkert på at Thrane og de andre ville bli dømt. Uten at han trengte å involvere seg. Løvenskiold var nok klar over at han personlig var blant Norges mest upopulære menn, og å bli for nært assosiert med rettsaken kanskje kunne vekke sympati for Thrane. Sympati Thrane hadde mistet

etter at myndighetene hadde vært suksessfulle i å overbevise de fleste om at Arbeiderforeningene faktisk hadde planlagt revolusjon sommeren 1851.

Overvåkingen i Norge omkring 1850 var i stor grad en reaksjon på hendelser i lokale og internasjonale hendelser. Uten revolusjonene i 1848 ville Thrane og Arbeiderforeningene neppe ha blitt så suksessfulle som de ble. Paul Harro Haring ville neppe heller ha blitt møtt med den samme frykten og mistenksomheten uten revolusjonene av 1848 som bakteppe. Stortinget som ble valgt inn i 1850 ville kanskje heller ikke vært like radikalt. Intensiferingen av overvåkingen fra 1848 og frem mot 1851 var et resultat av Løvenskiold og kongens frykt. Overvåkingsarbeidet var drevet organisert av to svært arbeidsomme og kompetente menn. Løvenskiold og Morgenstjerne. De to manglet på tross av dette erfaring og ressurser til å skape noen virkelig varig og effektiv spionvirksomhet. Mye av fotarbeidet ble gjort av politiet. Selv om overvåkingen i seg selv hadde beskjedne resultater oppnådde Løvenskiold i det store målene med overvåkingen. Harro Haring ble utvist fra landet. Marcus Thrane og de andre ledende mennene bak Arbeiderforeningene ble arrestert og dømt. Demokratiseringsbevegelsen i Norge brukte flere tiår på å rekonstituere seg. Overvåkingen Løvenskiold satte i stand, var kun en del av et større forsøk fra myndighetene og embetsmannstanden generelt på å slå ned på reformbevegelsen i landet. Den innbitte motstanden menn som Thrane og Haring møtte, lyktes å knekke denne reformbevegelsen. I alle fall for en stund.

Bibliografi

Arbeider-Foreningernes Blad

1850.

Christiania-Posten,

1849.

Dørum, Knut.

«Thrane-Bevegelsen i ett nytt lys», i Dørum, Knut og Hilde Sandvik, red., *Opptøyer i Norge 1750 – 1850*, Oslo: Scandinavian Academic Press/Spartacus forlag AS, 2012. ss 373 – 412.

Gjerløw, Olaf.

Stattholder Severin Løvenskiold, Oslo: Aschehoug, 1948.

Holt, Edgard Crawshaw.

“Giuseppe Mazzini” i *Encyclopaedia Britannica (online)*. Encyclopædia Britannica Inc, 20.07.1998.
<https://www.britannica.com/biography/Giuseppe-Mazzini>

Koht, Halvdan.

Marcus Thrane: til hundreaarsdagen 14. oktober 1917, Kristiania: Det Norske Arbeiderpartis Forlag, 1917.

Larsen, Asbjørn Lunge.

Paul Harro-Harring, Oslo: Cammermeyers Boghandel, 1949.

Løyland, Margit.

«Utvisning og rykte som politisk verktøy», i Dørum, Knut og Hilde Sandvik, red., *Opptøyer i Norge 1750 – 1850*, Oslo: Scandinavian Academic Press/Spartacus forlag AS, 2012. ss 213 – 256.

Myhre, Jan Eivind.

Norsk Historie 1814 – 1905 (andre utgave), Oslo: Det Norske Samlaget, 2015

Pryser, Tore.

Gesellar, rebellar og svermarar : om "farlege folk" rundt 1850, Oslo: Det Norske Samlaget, 1982.

Ringvej, Mona R.

Marcus Thrane Forbrytelse og straff, Oslo: Pax Forlag A/S, 2019.

Seip, Jens Arup.

Utsikt over Norges historie. 1 : Tidsrommet 1814-ca. 1860, Oslo: Gyldendals Norsk Forlag, 1974.

Stattholderrapportene.

Avskrifter i det Norske Riksarkivet, NR.

Stortinget.

«Kongens spion – Carl Henric Röslein», sist oppdatert 28.06.2019,
<https://www.stortinget.no/no/Stortinget-og-demokratiet/Historikk/stortinget-og-unionen-med-sverige/i-unionen/kongens-spion--carl-henric-roslein/>